

Prilagođavanje poslovanja Jugoslovenske narodne armije tržišnim uslovima

Pukovnik dr *SRETEN ČUPIC*

Reforma ekonomskog sistema najznačajniji je deo svih društvenih reformi u Jugoslaviji, jer se u toj oblasti predviđaju najznačajnije i najobimnije promene. Širina zahvata promena odraziće se na gotovo sve oblasti rada i poslovanja Armije. Najvažnija prilagođavanja biće neophodna u sistemu planiranja i pripreme budžeta (gde se zahteva veća analitičnost i fleksibilnija metodologija planiranja), zatim u sistemu finansiranja (veća efikasnost i sigurnost), stambenoj reformi (otkup i pribavljanje stanova ličnim sredstvima) i sistemu snabdevanja Armije, gde promene treba izvesti radi maksimalnog korištenja pozitivnih tržišnih efekata. U tom domenu posebno je značajna transformacija vojnih ustanova koje posluju po sistemu dohotka i njihovo selektivno prevođenje na budžetski sistem poslovanja (remontni zavodi), odnosno potpuno osamostaljivanje kroz formu javnih ili društvenih preduzeća, sa određenim specifičnostima (ostale ustanove).

Na kraju, naglašava se potreba da se, s obzirom na sve veći razvoj funkcija menadžmenta, u okviru postojećeg školskog sistema, ili posebnim oblicima obrazovanja, osposobljava kadar za upravljanje složenim sistemima po kriterijumu ekonomske efikasnosti.

Problematika promena uslova u kojima će se JNA ubuduće razvijati i obavljati svoje zadatke s razlogom je predmet razmatranja na ovom skupu. Jer, uslovi će se u toliko promeniti da skoro ništa više neće biti kao ranije. Promene (koje su delom započete, a znatan deo se još uvek priprema) odnose se na dve fundamentalne oblasti razvoja i života našeg društva, tj. na ekonomski i politički sistem. Zbog visokog stepena uslovljenosti i međuzavisnosti tih društvenih oblasti jasno je da se radi o dve strane iste medalje, tj. o celovitim, sveobuhvatnim, dubokim i u mnogim aspektima radikalnim društvenim reformama. Međutim, i u tom kontekstu, reforma ekonomskog sistema čini najznačajniji deo svih društvenih reformi, jer se u toj oblasti predviđaju temeljne promene

odnosa, počev od karaktera svojine do odnosa u tekućoj proizvodnji i raspodeli.

Osnovi cilj ekonomskih reformi jeste postepeno menjanje prevaziđene i zaostale privredne strukture i izgradnja moderne i dinamične privrede, zasnovane na potpunom funkcionisanju tržišta roba, kapitala i rada, i sposobne da preko slobodnog preduzetništva, na osnovu ravnopravnosti svih oblika svojine, pokrene oživljavanje privrednih aktivnosti (pre svega, otvaranjem novog investicionog ciklusa), a zatim dugoročno održava optimalan tempo razvoja zemlje na zdravim ekonomskim osnovama.

Promene u političkom sistemu zasnivaju se na osnovnom opredeljenju da se obezbede potpuna demokratska prava i slobode građana, uključujući i pravo na slobodu političkog organizovanja i udruživanja, što zapravo znači uvođenje političkog pluralizma višestranačkog tipa kao oblika političke organizacije društva. U skladu s tim, a polazeći od savremenih demokratskih i civilizacijskih dostignuća, takvo opredeljenje podrazumeva uspostavljanje i funkcionisanje pravne države u svim oblastima društvenog i ekonomskog života. U našim uslovima, s osloncem na temeljne odluke AVNOJ-a, to znači, barem prema predlogu amandamana na Ustav SFRJ i prema inicijativi Predsedništva SFRJ za donošenje novog ustava, uspostavljanje moderne i snažne federativne države, koja u oblastima koje joj se ustavom zemlje stave u nadležnost ima potpuni pravni subjektivitet i suverenitet. To je, dakle, država koja je u stanju da efikasno štiti ta demokratska i ekonomska prava građana, kao i društvenu zajednicu u celini. Ta opredeljenja u sprovođenju navedenih reformi podržala je JNA, svesna da je to put za savladavanje duboke društvene i ekonomske krize.

Centralna pozicija ekonomskih, u širem aspektu reformskih promena logična je posledica činjenice da je naš model integralne samoupravne organizacije društva, i u okviru njega sistem dogovorne ekonomije, svoju neefikasnost najpre i sa najtežim posledicama pokazao upravo na planu ekonomije. Ekonomska kriza je svoje ružno lice i počela da pokazuje ekstremnim pojavnim oblicima, kao što su inflacija, nezaposlenost, ekonomska nesigurnost i brzo siromašenje širokih slojeva stanovništva, od kojih su se neki našli na samoj ivici egzisten-

cijalnog minimuma. Stalno pogoršavanje osnovnih parametara krize i sve teže podnošenje njenih posledica vodilo je krupnim koracima ka socijalnim nemirima širih razmera i bujanju nacionalizma i separatizma. Takav, izrazito negativan razvoj situacije, naročito u 1989. godini, učinio je neodložnom potrebu (neki do tada postignuti rezultati stvorili su i povoljne početne uslove) da Savezno izvršno veće predloži, a Skupština donese celovit program ekonomske reforme, koji je stupio na snagu početkom 1990. godine. Mere koje se u okviru toga programa sprovode pokazuju uspeh (zaustavljanje inflacije, stabilnost i konvertibilnost valute, bolja snabdevenost tržišta, i slično), ali se, iako je to očekivano, pojavljuju i teškoće, među kojima su najizrazitije pad obima proizvodnje i finansijska nelikvidnost privrede i banaka. Nema, dakle, sumnje da je orijentacija vlade ispravna, da su mere dobre, ali sada reformu treba nastaviti, tj. preduzimati mere za oživljavanje i rast proizvodnje, uz zadržavanje stabilnog nivoa cena i kursa valute koji je do sada postignut. Mere koje je Savezno izvršno veće predložilo Skupštini SFRJ krajem juna ove godine usmerene su ka tim ciljevima. Zato, i pored ohrabrujućeg početka, više je nego jasno da će borba za reformu, za njeno dosledno sprovođenje radi obezbeđenja definitivnog pozitivnog zaokreta na zdravim ekonomskim osnovama, biti duga i da će zahtevati nove žrtve i odricanja. Ali, i nova znanja, savremeniju organizaciju, disciplinu i kontrolu svačijeg rada, a iznad svega doslednost i upornost da se istraje na tom kursu.

Prema tome, promene su tek počele i mnogi njihovi aspekti ispoljavaće se u nekoliko narednih godina. Među njima su najizrazitije one koje se događaju na tržištu, što, uz odgovarajuće pravne pretpostavke koje se stvaraju u okviru političkog sistema, konstituiše potpuno novi ekonomski ambijent za funkcionisanje svih privrednih subjekata, koji se četo uprošćeno naziva tržišnim uslovima privređivanja.

Nove tržišne uslove, pre svega, karakteriše mogućnost da ekonomski subjekti, u okviru poznatih pravila ponašanja koja postulira, garantuje i štiti pravna država, slobodno obavljaju privrednu aktivnost na jedinstvenom jugoslovenskom tržištu (ili, jedinstvenom privrednom prostoru), rukovodeći se, pri tom, prvenstveno svojim ekonomskim interesom. To pojednako važi za sve privredne subjekte, bez izuzetka. Dakle, za

svakog građanina, preduzeće ili drugu organizaciju, pa i za državu u svojstvu ekonomskog subjekta, a to znači i za Armiju. Naravno, država u tome ima neke specifičnosti, kao što su makroekonomska i druga opšta regulacija, ali tu država ne nastupa kao privredni subjekt u sistemu, već kao regulator sistema. Prema tome, sasvim je izvesno da se i Armija, kao ekonomski subjekt, mora prilagoditi tim novim uslovima, koji će vladati, pre svega, na tržištu, ali i potpuno novim odnosima u političkom sistemu.

Realno sagledavanje sadržine, karaktera i tempa promena uslova za nas u JNA veoma je značajno jer nam ukazuje na pravce i redosled poteza koje sami moramo povlačiti. U najopštijem, nama se u tom pogledu postavljaju tri krupna zahteva:

Pvo, moramo sagledati, što objektivnije, šta je od dosadašnjeg, neuspešnog ekonomskog sistema institucionalno i normativno ugrađeno u armijski mehanizam i šta još deluje na stari način. Jer, ubuduće, sve više će to postajati anahronizam i sve veća smetnja u funkcionisanju armije;

Drugo, (ili je to možda ipak pravo) moramo preduzeti sve da u svesti ljudi preovlada shvatanje o neizbežnosti radikalnih promena tih recidiva neuspešnog sistema;

Treće, sve te promene oko nas se događaju i počinju da deluju brzo. U takvim uslovima inertnost se odmah kažnjava ekonomskim gubicima i drugim negativnim posledicama. Zato se mora raščistiti sa svim inertnostima i otpočeti rad na promenama odmah. Treba raditi brzo i efikasno i držati korak sa promenama koje se događaju u okruženju i utiču na naš rad.

Širina zahvata reformskih promena, koje se najpre operacionalizuju na normativnom planu, a zatim, postepeno, prenose u određena područja praktičnog funkcionisanja ekonomskog i političkog sistema, po svemu sudeći, odraziće se na gotovo sve oblasti rada i poslovanja u Armiji. Zato će i proces našeg prilagođavanja teći istim redosledom, tj. prvo moramo usaglašavati i prilagođavati normativna rešenja (zakonska i podzakonska akta), a onda proveravati ta rešenja kroz praksu i, na osnovu toga, usavršavati ih i poboljšavati. To će biti vremenski, dug proces, koji bismo morali i sadržinski i dinamički programirati. Dakle, staviti pod potpunu kontrolu i upravljati njime.

Najizrazitije potrebe za promenama biće u sledećim područjima armijskog poslovanja:

1. planiranju i finansiranju;
2. životnom standardu pripadnika JNA, pri čemu stambeno obezbeđenje ima prioritet;
3. materijalnom obezbeđenju razvoja i redovne delatnosti JNA, u kojoj se ističu tri relativno zaokružene celine:

a) opremanje JNA naoružanjem i vojnom opremom, sa celokupnim kompleksom problematike rada i funkcionisanja sistema naučnoistraživačnog i razvojnog rada u oblasti naoružanja i vojne opreme i funkcionisanja vojne industrije kao proizvodnog sistema;

b) radovi i usluge koje obavljaju specijalizovane ustanove JNA, tj. sistem poslovanja po principu sticanja i raspodele dohotka, i ustanove koje posluju u okviru tog sistema, i

c) obezbeđenje svih ostalih materijalnih potreba JNA, tj. sistem snabdevanja, koji funkcioniše izvan navedenih oblasti.

1. *Planiranje*, i na osnovu toga, koncipiranje i donošenje budžeta odvijace se u budućem pluralističkom, višestranačkom sistemu. Pitanja razvoja Armije, kroz procedure razmatranja planova i donošenja budžeta, biće predmet pažljivog proučavanja u strankama i, prema stranačkim političkim programima, predmet međustranačnog sporenja ili dogovaranja. To samo može značiti da će se procedura donošenja tih dokumenata u Skupštini SFRJ znatno usložiti, što će zahtevati sve detaljnija, argumentovanja i ubedljivija obrazloženja. Zbog toga će se morati znatno poboljšati mogućnosti analitičkog rada, kako u organizacionom, tako i u funkcionalnom smislu. Za dobar analitički rad uslov je dobra informaciona osnova, a to je, pre svega – knjigovodstvo.

Jugoslovenska narodna armija ima dva savremena, kompjuterizovana knjigovodstvena sistema; sistem finansijskog i sistem materijalnog knjigovodstva. Oba, međutim, imaju neke funkcionalne nedostatke, koje treba otkloniti.

U finansijskom knjigovodstvu treba obezbediti da se, pored evidentiranja stanja i kretanja novčanih sredstava, efikasnije prati vrednost imovine kojom JNA raspolaže i registruju promene te vrednosti. Jer, u budućim tržišnim uslovima, u kojima će se morati raditi sa mnogo više računice, bez kvalitetnijih podataka se u tome neće uspeti. Zato se

moraju preduzeti mere da se sistem finansijskog knjigovodstva osavremeni i usavrši, a u nekom razumnom roku i do kraja funkcionalno prilagodi novim potrebama.

Sistem materijalnog knjigovodstva je izuzetno složen, i s organizacijskog i s funkcionalnog stanovišta, a osnovni mu je zadatak da evidentira stanje i kretanje materijalnih sredstava u fizičkom obliku. U nekim aspektima i on ima funkcionalne i organizacijske nedostatke, koji će se, upravo sada, nakon izvršenih opita, uglavnom otkloniti. Međutim, obezbeđenje nomenklature za sva materijalna sredstva je i dalje aktuelna potreba, od koje zavisi efikasno funkcionisanje tog sistema. Iako je rešavanje navedenih problema već pokrenuto, novi uslovi u kojima ćemo se naći zahtevaju da se ti poslovi ubrzaju i sistem što pre dovede do potpune funkcionalnosti.

Problemi u obe te oblasti bili su uočeni i u više navrata razmatrani. U opštim uslovima u kojima se razvijao sistem poslovanja JNA ta pitanja nisu dobijala odgovarajući značaj, odnosno prioritet. Međutim, u novim uslovima ona su postala izuzetno značajna.

U sistemu finansiranja prilagođavanja će biti neophodna u dva osnovna područja. Pre svega, mora se obezbediti stabilnost i sigurnost finansiranja JNA iz budžeta federacije. U toj oblasti postoje precizno definisani stavovi JNA, koji su već u opticaju u vezi sa promenama postojećih ustavnih rešenja (predlog SIV-a) i izradom novog ustava SFRJ. Ukoliko se prihvate ti predlozi rešenja, biće stvorena osnovna pretpostavka da se i Armija u celini, kao institucija, na tržištu ponaša tržišno. U protivnom, to će izazvati još veće teškoće.

Nakon usvajanja novih ustavnih odredaba valja se odmah angažovati da se odgovarajućim zakonima uspostave efikasni mehanizmi (pozajmice, krediti i sl.) putem kojih će se uspešno neutralisati nepovoljni efekti cikličnih kolebanja priliva sredstava, koja se, i pored dobre kompozicije budžetskih izvora, ne mogu izbeći.

Drugi deo potrebnih prilagođavanja odnosi se na mehanizam redistribucije sredstava (ili finansijskog snabdevanja jedinica i ustanova JNA) i njihove realizacije na tržištu. Naši sadašnji mehanizmi, koji su dosta kruti i inertni, neće se dovoljno pokazati povoljnim za tržišne uslove, posebno sa stanovišta iskorišćavanja pozitivnih efekata koje tržište pruža

(razne vrste bonifikacija i drugih ušteda po osnovu urednog izmirivanja finansijskih obaveza). Za iskorišćavanje tih efekata potrebni su mehanizmi kojima se može ostvariti brz manevar sredstvima po celom tržišnom prostoru, kao i mogućnost brze koncentracije sredstava ako tržišni uslovi to zahtevaju, odnosno gde omogućavaju ostvarenje najvećih efekata. To se može postići, pre svega, smanjivanjem broja isplata (gde se, inače, sredstva moraju imati na depozitu), kao i sažimanjem (smanjenje broja) tokova plaćanja. Na primer, da se sva plaćanja, koja su karakteristična po velikim iznosima (isplate za isporučena sredstva naoružanja i vojne opreme, druge krupne opreme, građevinske objekte, lične dohotke, i drugo) plaćaju sa jednog mesta i preko jednog kanala.

Za takve mehanizme treba iskoristiti Narodnu banku Jugoslavije, odnosno Vojni servis i njegov potencijal znatno više uključiti u sistem finansiranja Armije. Stoga bi Vojni servis trebalo brzo osposobiti za neke poslove za koje već sada ima organizacijsko-tehničke i zakonske pretpostavke. To su, pre svega, tekući računi za lične dohotke (koje sada vodi Poštanska štedionica), što bi omogućilo da se značajna sredstva po osnovu pozitivnog salda tih računa direktno uključe u njegov potencijal, namenska štednja za stambenu izgradnju, a pod određenim uslovima Vojni servis se može baviti i klasičnom štednjom građana (AVL, GL i vojni penzioneri), čime bi se umnogome mogao ojačati potencijal te finansijske ustanove. Za poslove koje radi za vojnu industriju i ostalu privredu Vojni servis bi trebalo organizovati kao i sve druge banke.

2. *U oblasti životnog standarda* opsežne promene i prilagođavanja su već započeti mnoštvom aktivnosti na pripremi stambene reforme, za koju je pripremljena osnovna regulativa. Zakon se već nalazi u proceduri, a sva rešenja su zasnovana na tržišnim uslovima, specifičnim potrebama JNA, odnosno potrebama pripadnika JNA, koje proizilaze iz specifičnosti obavljanja vojne službe.

3. *Materijalno obezbeđenje JNA*, u celini, ostvaruje se na tržištu, i zbog toga u toj oblasti mora doći do najobimnijih promena i prilagođavanja sistema. Pri tome su veoma važne dve stvari:

Prvo, za JNA, kao veliki i dobro organizovani sistem, tržišni ambijent je povoljniji nego bilo koji drugi. Za razliku

od mnogih drugih sistema u zemlji, Armija se i u uslovima podeljenog tržišta i zatvorenih nacionalnih ekonomija objektivno ponašala kao da se radi o jedinstvenom tržištu, tako da je stekla određena iskustva koja će sada biti veoma korisna. Zato ima određenu prednost i lakše će se prilagoditi novim uslovima nego drugi veliki sistemi u Jugoslaviji.

Drugo, svaka vojska, pa i naša armija, pojavljuje se na tržištu uglavnom kao kupac, i to posebne vrste, tzv. veliki kupac. Strukturom i obimom svojih potreba armija snažno utiče na fizionomiju tražnje, a budući da se proizvođači trude da prvenstveno zadovolje velike kupce, koji čine okosnicu tržišta, oni ponudu prilagođavaju takvoj tražnji, što znači da armija preko tržišta snažno utiče na obim i strukturu proizvodnje. Osim toga, svojim specifičnim standardima, armijske potrebe snažano utiču na podizanje nivoa kvaliteta proizvoda, kao i na stalno kreiranje novih proizvoda, što za svaku privredu ima prvorazredni značaj. Zbog tih osobina, kao i činjenice da su vojne potrebe relativno stabilne na duži rok i da je armija po pravilu dobar partner koji svoje ugovorne obaveze (posebno one o plaćanju) ispunjava pravovremeno i sigurno, ona na tržištu može da koristi mnoštvo raznih olakšica, povlastica i drugih pogodnosti putem kojih se ostvaruju direktne ekonomske koristi, počev od efekata ekonomije obima i dugoročnih aranžmana, pa sve do klasičnih bonifikacija, rabata i sličnih stimulansa.

Naravno, sve se to uglavnom odnosi na tržište standardnih proizvoda. Za specifične „robe“, kao što je naoružanje i vojna oprema, važe i specifična pravila. Problemi opremanja JNA tom „robom“ na „tržištu“ i, u vezi s tim, tržišno prilagođavanje vojne industrije dosta su složeni. Za njihovo rešavanje potreban je sasvim specifičan analitički pristup interdisciplinarnog karaktera, jer su podjednako u interakciji vojnostrategijski, naučnoistraživački i razvojni, tehničko-tehnološki i ekonomski činioci. Taj problem je „pred vratima“, i toliko je akutan da se njegovo rešavanje ne može odlagati bez velikih negativnih posledica.

Za obavljanje određenih zadataka u oblasti pozadinskog obezbeđenja i životnog standarda svojih pripadnika Armija je dosta davno formirala posebne ustanove, za koje kreira specifičan način poslovanja. Sistem je poznat kao poslovanje

po principu sticanja i raspodele dohotka, a ustanove koje rade po tom sistemu kao dohodovne ustanove. Sam naziv i sistema i tih ustanova dovoljno jasno govori na kakvim je teorijskim postavkama taj sistem uspostavljen i u kakvim se opštim društvenim uslovima tako dugo održavao. Naime, nastao je pod uticajem teze da će se u takvom sistemu poslovati ekonomski efikasnije, jer će ljudi u njemu biti stimulisani da bolje koriste sredstva rada i, uopšte, da će se više koristiti pozitivni efekti relativne samostalnosti i samoupravljanja. Tim je prećutno prihvaćena i teza da je budžetski način poslovanja po svojoj prirodi ekonomski neefikasan, štaviše – da je u budžetskom sistemu i dozvoljena ekonomska neefikasnost.

U dugom, skoro tridesetogodišnjem periodu, taj sistem se funkcionalno razvijao i usavršavao, a mreža ustanova koje po njemu posluju širila se i povećavala. Prema podacima iz završnih računa, u 1989. godini bilo je 39 takvih ustanova, sa više od 27.000 zaposlenih, što znači da se zaista radi o velikom i složenom sistemu i sa organizacijskog, i sa funkcionalnog stanovišta.

Karakteristično je da deo tih ustanova (22 ustanove, sa oko 18.000 zaposlenih) obavlja usluge Armiji kao instituciji. U okviru toga, neke od njih neposredno utiču na borbenu gotovost jedinica (remontni zavodi), a ostale obavljaju radove i usluge u oblasti građevinarstva, štamparske usluge i snimanje filmova, a jedna se bavi poljoprivrednom proizvodnjom. Drugi deo (17 ustanova, sa oko 9.000 zaposlenih) pruža usluge pripadnicima JNA kao pojedincima, i to u oblasti odmora i rekreacije, ugostiteljstva, društvene ishrane, održavanje stanova i obezbeđenja odeće za aktivni sastav, trgovinske usluge, i drugo.

Osnovna karakteristika tog sistema jeste poslovanje tih ustanova kao privrednih organizacija odgovarajućeg tipa, sa određenim stepenom samostalnosti, ali i sa značajnim ograničenjima, a sve zajedno striktno u organizacijskim okvirima Armije. To zapravo znači, i pravno i faktički, da su te organizacije za sve izvan JNA vojne ustanove kao i sve druge, a samo u okviru JNA to su privredne organizacije. To još znači da su njihovi poslovni rezultati (dohodak, dobit, gubitak, i slično) relevantni samo unutar JNA, tj. unutar sredstava za njeno finansiranje. Jer, na primer, prema propisima koji

regulišu to poslovanje, eventualno iskazani gubitak pokriva se iz sredstava za finansiranje Armije. Zbog toga se u praksi skoro redovno događa da se u toku godine preduzimaju razne intervencije (korekcije cena i slično) da bi se izbeglo da neke od njih na kraju godine iskažu gubitak.

Poslovanje tih ustanova, još od njihovog osnivanja pratile su kontroverze, počev od pitanja jesu li njihove usluge zaista jeftinije i povoljnije, do statusa zaposlenih, njihovih prava u stambenom obezbeđenju, ličnim dohocima itd. Komparativne analize koje bi odgovorile na ta pitanja nisu rađene, ali uglavnom nije sporno da su sve one imale iste probleme i slabosti koje su karakteristične i za takve organizacije izvan Armije. Tu spadaju: neusklađenost kapaciteta (najčešće su predimenzionisani), prezaposlenost, prerazvijena i skupa opšta režija (u smislu odnosa proizvodnih i neproizvodnih radnika), akutni nedostatak obrtnih sredstava, minimalna akumulativna i reproduktivna sposobnost, i drugo. Zbog toga one uglavnom posluju na ivici rentabiliteta i pored toga što koriste mnoge olakšice (od delimičnog korišćenja besplatne vojničke radne snage do oslobađanja od plaćanja zakupnina za poslovni prostor, a na određenim lokacijama i od plaćanja struje, vode, grejanja, i slično).

Zbog svega toga, u uslovima kada će se cela JNA značajno smanjivati i, zbog racionalnosti, transformisati i pripremiti za rad u tržišnim uslovima, organizacioni i ekonomski položaj tih ustanova u armijskom mehanizmu postaje prvorazredno pitanje. Sasvim je izvesno da se ni takav sistem poslovanja, ni te ustanove u njemu ne mogu održati u okvirima tržišnih odnosa, jer se ni JNA, ni te ustanove ne mogu ponašati potpuno tržišno. Dakle, promene su neminovne, ali da se ne bi napravile nove greške i promašaji neophodne su pažljive analize i svestrana razmatranja pre preduzimanja nekih konkretnih koraka. Za prilagođavanje postoje razne mogućnosti, ali je, po mnogim mišljenjima, povoljnije rešenje da se deo tih ustanova, tj. one čije usluge nisu neposredno značajne za bojevu gotovost jedinica, transformiše u javna ili društvena preduzeća koja će svoje odnose sa JNA regulisati ugovorima.

Kapacitet drugog dela tih organizacija (uglavnom remontni zavodi) treba striktno odrediti prema potrebama JNA i prevesti ih na budžetski sistem poslovanja, tj. neposredno u

sistem vojnog organizovanja na principu odnosa subordinacije, u kojima treba da se ostvaruje odgovornost za organizaciju tih poslova i njihovo obavljanje prema potrebama vojne organizacije.

Sprovođenjem takvih promena veoma brzo bi bile raščišćene sve kontroverze o tome sistemu.

Slična je situacija i kada se radi o efektima koji se postižu poljoprivrednom proizvodnjom na vojnim ekonomijama. I tu su potrebne ozbiljnije analize, pre svega sa stanovišta njihove korisnosti za Armiju. No, i bez tih analiza, neke stvari mogu biti odmah jasne. Pod uslovom da jedinice i ustanove u Armiji znaju da se bave poljoprivrednom proizvodnjom isto tako dobro kao poljoprivredne organizacije ili individualni poljoprivrednici (u šta je teško poverovati), jedini činilac koji omogućava da proizvodi sa vojnih ekonomija budu jeftiniji jeste besplatna vojnička radna snaga. Svi ostali imputi bi morali biti isti. Zato je veliko pitanje šta se u tom slučaju dobija a šta gubi, potovo ako se u račun uključe i ulaganja za građevine, opremu i drugo.

Zato bi trebalo objektivno sagledati problem i raskidati sa sistemom čiji ekonomski efekti u najmanju ruku nisu dokazani. Tim pre što ćemo smanjivanjem JNA imati sve manje vojnika slobodnih za poljoprivrednu proizvodnju. Zato bi, možda, sve to trebalo svesti na ono sa čim se i počelo, tj. na povrtnjake na karaulama i udaljenim skladištima, gde se usput, bez posebnih troškova, može othraniti i neka životinja, što bi vojnici radili dobrovoljno i u slobodno vreme, više radi rekreacije. A velike poljoprivredne komplekse mogli bi davati u zakup poljoprivrednicima, što bi možda obezbedilo iste efekte, ali bez posebnih ulaganja i organizacionih napora.

Jugoslovenska narodna armija je već stekla određena iskustva u snabdevanju, a službe koje se bave nabavkama uglavnom su i organizovane za tržišne uslove. Sada je neophodno obezbediti dobre informacije o obimu i strukturi potreba da bi se, na osnovu toga, ukрупnjavanjem nabavki i orijentacijom na dugoročne aranžmane, maksimalno iskoristila pozicija velikog kupca na tržištu. Budući da će se u zemlji sve više razvijati funkcija menadžmenta, neophodno je preduzeti mere da se u okviru postojećeg školskog sistema, a i drugim oblicima obrazovanja, osposobljavaju određeni profili kadrova

za poslove upravljanja složenim sistemima po kriterijumu ekonomske efikasnosti. Takav kadar će biti sve potrebniji ne samo u nabavnim službama, već svuda gde se donose odluke čije će izvršenje pretežno zavisiti od toga da li su ekonomski prihvatljive ili ne.

SUMMARY

ADAPTATION OF FUNCTIONING OF THE YUGOSLAV PEOPLE'S ARMY TO MARKET CONDITIONS OF THE YUGOSLAV ECONOMY

The reform of the economic system of the country is the most significant part of all reforms in the Yugoslav society, because in this domain are foreseen fundamental and most comprehensive changes. The scope and extent of these changes will reflect on almost all fields of work and functioning of the Yugoslav People's Army. The most significant adaptations will be necessary in the system of planning and preparation of the budget (where a wider and more analytical approach and a more flexible planning methodology will be demanded), in the system of financing (greater efficiency and reliability), in the field of housing (buying out of already used flats and acquisition of flats with own funds of their users), and in the system of supply of the YPA, where the changes should be effected with the aim of maximum utilization of positive results of the functioning of the market economy. Of a particular significance in this domain is the transformation of military institutions that function on the profit principle, and their selective switching over to the budget system of work (overhauling plants) or their becoming completely self-supporting in the form of public or socially owned enterprises, with certain specificities (other military economic institutions and organizations).

In the closing part of the article, the author stresses, in view of the increasing development of management functions, the need for capacitation of personnel, within the framework of the existing training and education system, for operating and controlling the complex systems, with their applying the criterion of economic efficiency.

RÉSUMÉ

L'AJUSTEMENT DE L'ECONOMIE DE L'APY AUX CONDITIONS DU MARCHÉ

La réforme du système économique représente la partie la plus importante de toutes les réformes sociales en Yougoslavie, car c'est dans ce secteur qu'on prévoit que les changements seront les plus profonds et les plus amples. La portée des changements se répercutera sur presque tous les domaines du travail

et de l'économie de l'APY. Les ajustements les plus importants seront inévitables au niveau de la planification et du budget (où la méthodologie de planification devra être plus analytique et souple), en matière de finances (plus d'efficacité et de sécurité), dans le domaine de la réforme de l'habitat (achat de logements par des moyens propres) et au sein du système d'approvisionnement de l'Armée, les changements devant être faits dans le sens d'une exploitation maximale des effets positifs du marché. Dans ce domaine un intérêt tout particulier revient à la transformation des institutions militaires qui ont adopté le système de revenu dans leur fonctionnement; importante est aussi leur organisation par voie sélective suivant le type budgétaire de l'économie (unités d'entretien et de services) pour les rendre entièrement indépendantes sous formes de sociétés publiques ou du secteur socialisé avec toutes leurs spécificités (autres institutions).

A la fin de l'article, étant donné l'important essor des fonctions du management, l'auteur souligne la nécessité de former les cadres de direction de systèmes complexes suivant le critère d'efficacité économique, dans le cadre du système scolaire existant ou dans des établissements de formation spécialisés.

РЕЗЮМЕ

ПРИСПОСОБЛЕНИЕ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ ЮНА К РЫНОЧНЫМ УСЛОВИЯМ

Реформа экономической системы – это самая значительная часть всех общественных реформ в Югославии, ибо в этой области предусматриваются основательные и самые объемистые изменения. Последствия этих изменений скажутся на почти всех областях деятельности и хозяйствования ЮНА. Самые значительные приспособления будут необходимы в системе планирования и подготовки бюджета (где требуются большая аналитичность и более гибкая методология планирования), потом в системе финансирования (большая эффективность и надежность), жилищной реформе (выкуп и приобретение жилья собственными средствами) и в системе снабжения армии, где изменения надо проводить, исходя из необходимости максимального использования положительных рыночных эффектов. В этой области особое значение имеет преобразование военных учреждений, работающих по системе дохода, и их селективный переход на бюджетную систему хозяйствования (ремонтные заводы), вернее, на полную самостоятельность через форму публичных или общественных предприятий, обладающих определенной спецификой (остальные учреждения).

В конце подчеркивается необходимость, учитывая все увеличивающуюся функцию менеджмента, в рамках существующей учебной системы или отдельных форм образования подготавливать кадры, нужные для управления сложными системами по критериям экономической эффективности.

Mesto i uloga vojnog krivičnog prava i vojnog pravosuđa u sistemu opštenarodne odbrane

Pukovnik dr *JOVAN BUTUROVIĆ*

U tekstu se razmatra reforma krivičnog zakonodavstva, sa težištem na delu koji se tiče narodne odbrane, oružanih snaga i bezbednosti zemlje i reforme krivičnog procesnog zakonodavstva i zakonodavstva o pravosuđu.

Autor u prvom delu ukazuje da su predložene izmene Krivičnog zakona SFRJ obimne i u celini radikalne, posebno u delu koji se odnosi na krivična dela protiv osnova socijalističkog samoupravnog društvenog uređenja i bezbednosti SFRJ. Autor smatra da bi deo tih predloženih izmena mogao doprineti slabljenju krivičnopravne zaštite države.

U drugom delu, između ostalog, razmatraju se predlozi za izmenu Zakona o vojnim sudovima i Zakona o vojnim tužilaštvima, koji je sačinio Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, i predlog Skupštine SR Slovenije. Ukazuje se na to da bi se, prema predlogu Skupštine Slovenije, radikalno suzila nadležnost vojnih sudova, što bi, praktično, značilo njihovo ukidanje, za šta se u toj republici inače zalažu u sledećoj fazi ustavnih promena i reformi krivičnog zakonodavstva.

REFORMA KRIVIČNOG ZAKONODAVSTVA S TEŽIŠTEM NA DELU KOJI SE TIČE NARODNE ODBRANE, ORUŽANIH SNAGA I BEZBEDNOSTI ZEMLJE

Ustavom iz 1974. godine, i pored protivljenja znatnog dela jugoslovenske pravne nauke i struke, krivično zakonodavstvo Jugoslavije, koje je do tada (a i u Kraljevini Jugoslaviji) bilo jedinstveno, podeljeno je na savezno i republičko, odnosno pokrajinsko, dok je oblast pravosuđa, izuzev saveznog (vojno pravosuđe, Savezni sud, Savezno javno tužilaštvo i još neke savezne pravosudne institucije), potpuno prenetu u nadležnost republika i pokrajina. Krivično procesno zakonodavstvo ostalo je, uglavnom, u nadležnosti federacije. Sva kasnija nastojanja naučnika i stručnjaka za krivično pravo da

se vrati jedinstveno krivično zakonodavstvo ostala su bezuspešna. Ni prilikom donošenja amandmana na Ustav SFRJ, 1988. godine, zalaganja za jedinstveno krivično zakonodavstvo Jugoslavije nisu dala rezultate zbog protivljenja SR Slovenije, iako su sve druge republike i pokrajine bile za to.

Federacija je, prema Ustavu iz 1974. godine, nadležna da uređuje tzv. opšti deo krivičnog prava (na primer, pojam krivičnog dela, umišljaj, nehat, nužna odbrana, krajnja nužda, koje se krivične sankcije mogu izreći i dr.), a iz tzv. posebnog dela uređuje krivična dela protiv osnova socijalističkog samopravnog društvenog uređenja, protiv čovečnosti i međunarodnog prava, protiv oružanih snaga i još neka (ukupno devet grupa krivičnih dela). Ostali deo uređivao se krivičnim zakonima republika i pokrajina, ali su pokrajine, nakon ustavnih izmena u SR Srbiji 1989. godine, praktično izgubile nadležnosti iz oblasti krivičnog prava. Republike imaju manju nadležnost u opštem (uglavnom odredbe o maloletnicima), a veću (u odnosu na federaciju) u posebnom delu, tj. u propisivanju krivičnih dela. One ne mogu propisivati krivična dela koja su u nadležnosti federacije (ni obratno), tako da posebni deo čine krivična dela propisana u Krivičnom zakonu SFRJ i krivičnim zakonima republika, s tim što postoji paralelizam za krivična dela protiv službene dužnosti. Ta grupa krivičnih dela propisana je u Krivičnom zakonu SFRJ i odnosi se na lica u saveznim organima (tu spada i JNA), a za ostala lica ta krivična dela su propisana u krivičnim zakonima republika. Razlike između krivičnih zakona republika u početku nisu bile velike, ali su se vremenom (izmenama) povećavale, tako da su sada značajne su sada značajne za znatan broj krivičnih dela (posebno posle obimnih i značajnih izmena Krivičnog zakona Slovenije 1989. godine), s tendencijom daljeg povećavanja.

Sadašnja reforma krivičnog zakonodavstva, označena kao prva faza, obuhvata posebni deo Krivičnog zakona SFRJ, tj. krivična dela koja su u nadležnosti federacije. Međutim, nema potpuno jasne i dosledne koncepcije reforme, tako da nije potpuno jasno šta se izmenama želi postići, u kojem pravcu se vrše i koji su kriminalno-politički razlozi za tako radikalne izmene. Uočljivo je jedino da se izmene vrše prvenstveno iz

političkih, a manje iz kriminalno-političkih razloga, iako oni treba da budu razlog svake reforme. Osim toga, naučne institucije i pravna nauka uopšte nisu uključene u reformu krivičnog zakonodavstva. Sve je rađeno veoma brzo i u septembru 1989. formirana je radna grupa za izradu radnog teksta, koji je završen krajem novembra 1989, a konačan tekst već se nalazi u Skupštini SFRJ – što nije preporučljivo kada se radi o reformi krivičnog zakonodavstva. Pri tome, u slučaju nekih krivičnih dela koja imaju fundamentalan značaj, kao krivično delo kontrarevolucionarnog ugrožavanja društvenog uređenja (koje se sada zove napad na ustavno uređenje), značajno je odstupljeno od predloga radne grupe, odnosno prvobitnog predloga Saveznog izvršnog veća, i u konačnom tekstu ponuđeno je prilično problematično rešenje. Sve je to uslovalo da se nisu mogle potpuno sagledati sve moguće konsekvence predloženih rešenja.

Predložene izmene Krivičnog zakona SFRJ veoma su obimne i u celini radikalne. To se posebno odnosi na krivična dela protiv osnova socijalističkog samoupravnog društvenog uređenja i bezbednosti SFRJ (nekad su se ta krivična dela nazivala krivična dela protiv naroda i države, a verovatno će se kasnije nazivati krivična dela protiv ustavnog uređenja, ili slično). Zadržaću se na nekoliko krivičnih dela iz te grupe koja smatram posebno značajnim, i na krivičnim delima protiv oružanih snaga.

Krivično delo kotrarevolucionarnog ugrožavanja društvenog uređenja, iz člana 114. KZ SFRJ, koje treba da se zove napad na ustavno uređenje, a u uporednom zakonodavstvu se najčešće naziva veleizdajom, čini osnovno krivično delo u toj grupi krivičnih dela. Njegova koncepcija prenosi se i na brojna druga krivična dela iz te grupe, a njegovim inkriminisanjem treba da se štiti postojeće, Ustavom utvrđeno državno i društveno uređenje od protivustavnih ugrožavanja i napada. Bilo je nužno da se sada inkriminisani oblik menja zbog ideološke ornamentike, političkih primesa i neodređene radnje izvršenja. U prvobitnom tekstu SIV-a bilo je dato sasvim prihvatljivo rešenje. Na njemu je insistirao Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, uz vlastitu formulaciju, koja je bila na

nivou rešenja u savremenom krivičnom zakonodavstvu u svetu. Od svega se, u poslednjem tekstu SIV-a, radikalno odstupilo i otišlo u drugu krajnost, prema sada važećem rešenju. Tako je ponuđeno rešenje, prema kojem država praktično ostaje sa veoma slabom krivičnopравnom zaštitom od protivustavnih napada, kakvih nema nijedna zemlja u svetu. Član 114. KZ SFRJ, prema predlogu SIV-a, glasi:

„Ko upotrebom sile ili pretnjom upotrebe sile ili drugim nasilnim putem pokuša da promeni ustavom utvrđeno državno i društveno uređenje SFRJ ili ko na isti način pokuša da svrgne najviše organe vlasti ili predstavnike tih organa, kazniće se zatvorom najmanje 5 godina“.

Navedenom formulacijom u tekstu SIV-a praktično se inkriminiše pokušaj državnog prevrata, a to znači da tu krivično pravo nema šta da traži (o tome odlučuje odnos snaga, odnosno snaga oružja, a tek nakon toga može, eventualno, da deluje krivično pravo). Stoga se u savremenom krivičnom pravu inkriminišu radnje koje prethode pokušaju, odnosno kažnjavaju se radnje koje su usmerene ka nasilnoj protivustavnoj promeni državnog i društvenog uređenja, ili ka svrgavanju najviših organa vlasti ali to nisu radnje kojima se pokušava ili uspeva u protivustavnoj promeni državnog uređenja, odnosno osvajanju vlasti. Stoga je SSNO predložio da se to krivično delo zove „ugrožavanje ustavnog uređenja“ i da glasi:

„Ko u nameri ugrožavanja ustavnog uređenja preduzme radnju upravljenu na to da se silom ili drugim protivustavnim putem promeni ustavom utvrđeno državno i društveno uređenje SFRJ, svrgnu najviši organi vlasti, njihovi izvršni organi i predstavnici tih organa, kazniće se zatvorom najmanje 5 godina.“

Na naučnom skupu, održanom na Pravnom fakultetu u Beogradu, predloženo rešenje SSNO-a ocenjeno je kao optimalno, čak i od Jugoslovenskog foruma za ljudska prava. U vezi s tim, postavlja se pitanje da li treba inkriminisati samo radnje usmerene na nasilnu promenu ustavnog uređenja, odnosno na svrgavanje organa vlasti, ili i radnje koje su usmerene na druge protivustavne puteve. Mislim da je nužno

uneti „i drugim protivustavnim putem“, jer sada, sem u Africi i Južnoj Americi, sirova sila se uglavnom ne primenjuje, već se ustavni poredak podriva i ruši suptilnijim, ali veoma efikasnim metodama.

U predlogu SIV-a za izmenu krivičnog dela iz člana 114. KZ SFRJ otišlo se mnogo dalje u slabljenju krivičnopravne zaštite države nego što je to učinjeno u Predlogu Skupštine SR Slovenije za izmene KZ SFRJ, koji je dostavljen Skupštini SFRJ na razmatranje i usvajanje. Nije jasno kako je i zašto došlo do tog radikalnog zaokreta.

U toj grupi krivičnih dela valja ukazati i na transformaciju krivičnog dela ubistva iz neprijateljskih pobuda prema SFRJ, iz člana 122. KZ SFRJ, gde je bilo inkriminisano svako ubistvo iz neprijateljskih pobuda (zaprećena kazna najmanje 10 godina ili smrtna kazna), u tzv. politički atentat (prihvaćena je tzv. atentatska klauzula, inače poznata u uporednom pravu), pod nazivom ubistva pripadnika najviših državnih organa, gde se posebno inkriminiše samo ubistvo najviših državnih predstavnika, (članovi Predsedništva SFRJ i dr.), i to ako je izvršeno u nameri da se ugrozi državno i društveno uređenje (zaprećena kazna najmanje 10 godina ili smrtna kazna). S obzirom na predloženo rešenje, poznati zločin u Paraćinu bio bi tretiran kao klasično ubistvo prema krivičnim zakonima republika, a ne kao ubistvo u nameri da se ugrozi državno i društveno uređenje, iako su pobude i namere izvršenja iste. Stoga je SSNO insistirao da među zaštićenim licima, pored najviših državnih predstavnika, budu i vojna lica, ili da se zadrži staro rešenje. Na žalost, taj predlog nije prihvaćen.

Radikalno se menja krivično delo neprijateljske propagande, iz člana 133. KZ SFRJ, tako da se zove „pozivanje na nasilnu promenu ustavnog uređenja“, a glasi:

„Ko u nameri ugrožavanja ustavom utvrđenog državnog i društvenog uređenja ili bezbednosti SFRJ poziva ili podstiče da se silom promeni državno i društveno uređenje, svrgnu najviši organi vlasti, njihovi izvršni organi ili predstavnici tih organa, kazniće se zatvorom od 3 meseca do 5 godina“ (ranije od jedne do deset godina).

Razlozi za takvu izmenu su poznati. Međutim, otišlo se u drugu krajnost, tako da je prema tom predlogu inkriminisano

samo pozivanje i podsticanje na nasilnu promenu državnog i društvenog uređenja itd. ali ne i podsticanje i pozivanje na protivustavnu delatnost koja nema nasilni karakter. Zbog toga je SSNO insistirao da se inkriminišu pozivanja i podsticanja i na drugu protivustavnu delatnost, a ne samo na onu koja ima nasilni karakter. Na žalost, bezuspešno, iako su istog mišljenja bili i Forum za zaštitu ljudskih prava i slobode, kao i neke naučne institucije.

Nadležni organi SSNO, na početku, kada je pokrenuto pitanje izmena Krivičnog zakona SFRJ i sačinjen prvi tekst, posvetili su pažnju krivičnim delima protiv oružanih snaga, a tek kasnije i krivičnim delima protiv osnova socijalističkog samoupravnog društvenog uređenja i bezbednosti SFRJ. To je propust, jer se mnoga krivična dela iz te grupe, direktno ili indirektno, odnose i na narodnu odbranu i bezbednost zemlje, gde JNA i prema Ustavu ima značajna ovlašćenja i obaveze. To su, na primer, krivična dela priznavanja kapitulacije i okupacije, iz člana 115. KZ SFRJ; ugrožavanje teritorijalne celine, iz čl. 116. KZ SFRJ; sprečavanje borbe protiv neprijatelja, iz čl. 118. KZ SFRJ; služba u neprijateljskoj vojsci, iz čl. 119. KZ SFRJ; pomaganje neprijatelja, iz čl. 120. KZ SFRJ; podrivanje vojne i odbrambene moći, iz čl. 121. KZ SFRJ; oružana pobuna, iz čl. 124. KZ SFRJ; špijunaža, iz čl. 128. KZ SFRJ (vojna špijunaža), i još neka. Jugoslovenska narodna armija, odnosno SSNO, mora imati jasno određenu koncepciju i u pogledu te grupe krivičnih dela. Mora osigurati da se ona jasno izlože, te da se za njih založe predstavnici u odgovarajućim telima koja pripremaju i usvajaju predloge za izmene KZ SFRJ, kao i predstavnici u Skupštini SFRJ kada se budu razmatrali i usvajali predlozi za izmene. U vezi s tim, nužno je osigurati da i u stručnim radnim telima (radne grupe), koja formira SIV, odnosno Savezni sekretarijat za pravosuđe, bude zastupljen kvalifikovan predstavnik SSNO. Propust je što to nije osigurano, i za tzv. prvu fazu, jer bi uticaj na konačan tekst predloga bio značajniji.

U vezi sa krivičnim delima protiv oružanih snaga izmene su brojne, ali ne i radikalne. Naime, od ukupno 39 članova Krivičnog zakona koji se odnose na tu grupu krivičnih dela,

izmenama je obuhvaćen 21 član, što je više od polovine. Značajnije izmene su sledeće:

- dekriminisana su krivična dela izbegavanja propisa i pregleda iz člana 218, i neizvršenja materijalne obaveze, iz člana 219. KZ SFRJ za mirnodopske uslove, a ta dela će postojati samo ako su izvršena u ratnom stanju ili stanju neposredne ratne opasnosti. U mirnodopskim uslovima to će biti samo prekršaji. Inače, u praksi vojnih sudova tih krivičnih dela uglavnom nema, pa i to ukazuje da je prekršajna odgovornost dovoljna, pri čemu se ne zanemaruje činjenica da nadležni mogu i prisilno osigurati pregled i materijalne obaveze;

- do sada je bio inkriminisan svaki neovlašćeni ulazak u vojne objekte (član 225, stav 1. KZ SFRJ), a prema predlogu izmena samo slučaj neovlašćenog ulaska radi izviđanja;

- kod krivičnog dela samovoljnog udaljenja i bekstva iz oružanih snaga (član 217. KZ SFRJ) krivično delo je predstavljalo samovoljno udaljenje, odnosno nevraćanje u jedinicu ili na dužnost duže od pet dana, a prema predlogu – dulje od deset dana. Ostaje kao krivično delo i kraće udaljenje, odnosno nevraćanje u jedinicu ili na dužnost ako je jedinica na važnom zadatku ili u povišenom stepenu borbene pripravnosti;

- briše se odgovornost za tzv. osobito težak slučaj, koja je propisana za krivična dela neizvršenja i odbijanja izvršenja naređenja, iz člana 201. KZ SFRJ, i prinudu prema vojnom licu u vršenju službe, iz člana 205. KZ SFRJ, za koja je propisana kazna od jedne do deset godina zatvora. Međutim, umesto toga, predviđa se teži oblik tih krivičnih dela, ako je usled njihovog izvršenja „nastupila teška posledica za vojnu službu“ (sa istom zaprećenom kaznom), što daje jaču krivičnopravnu zaštitu. Pri tome treba imati u vidu da će, najverovatnije, odgovornost za osobito težak slučaj biti brisana iz opšteg dela KZ SFRJ, tako da više ne bi bilo težeg oblika tih krivičnih dela ako se ne bi uvažila predložena izmena;

- briše se odgovornost za tzv. neuspelo podstrekavanje kod krivičnog dela neizvršenja i odbijanja naređenja, iz člana 201. KZ SFRJ, tj. kad lice koje se podstrekava da ne izvrši,

ipak izvrši naređenje (kad je podstrekavanje uspelo, onda podstrekač odgovara kao i izvršilac), ali to nema praktičnog značaja jer je zaprećena kazna podignuta sa maksimalnih tri na maksimalnih pet godina, pa podstrekač odgovara (s obzirom na visinu zaprećena kazne) kao da je podstrekavanje uspelo. Te je, u stvari, pojačana krivičnopravna zaštita naređenja. Velike dileme, međutim, postojale su oko podstrekavanja (više lica) za krivično delo neodazivanja pozivu i izbegavanja vojne službe, iz člana 214, stav 1. KZ SFRJ, jer je predlagatelj bio uporan u tome da se to podstrekavanje briše iz Zakona kao samostalno krivično delo, a SSNO isto toliko da ostane u Krivičnom zakonu kao samostalno krivično delo. Izgleda da je predlagatelj uvažio argumentaciju SSNO, pa se na kraju odustalo od brisanja podstrekavanja kao samostalnog krivičnog dela;

– značajne su izmene kod krivičnog dela odavanja vojne tajne, iz člana 224. KZ SFRJ, i to prvo u određivanju pojma vojne tajne. Naime, do sada je krivično delo bilo odavanje određenih podataka koji su proglašeni vojnom tajnom, ali i podataka koji nisu proglašeni vojnom tajnom ako je njihovo odavanje moglo izazvati teže štetne posledice po oružane snage i njihove pripreme za odbranu zemlje. Ta definicija je promenjena, i usvojena je tzv. formalno-materijalna definicija: da su podaci proglašeni vojnom tajnom prema propisima i od strane ovlašćenog lica, odnosno organa, i da stvarno predstavljaju vojnu tajnu. Na taj način sužava se kriminalna zona, ali jača pravna sigurnost građana. Osim toga, sužen je krug lica koja mogu odgovarati za to krivično delo. Prema predlogu, to su lica kojima su određeni podaci povereni u službi i lica koja neovlašćeno pribavljaju poverljive vojne podatke u nameri da ih učine dostupnim drugim nepozvanim licima. Nije predviđena odgovornost lica koja do takvih podataka ne dođu neovlašćeno a učine ih dostupnim nepozvanom licu. Savezni sekretarijat za narodnu odbranu je insistirao da odgovornost bude propisana i za ta lica, jer se na taj način slabi krivičnopravna zaštita vojne tajne, a u praksi će često biti veoma teško, a ponekad i nemoguće utvrditi da li je neko do tajnih vojnih podataka došao neovlašćeno, pa će te podatke

moći javno da objavljuje čak i da ih prodaje a da za to krivično ne odgovara. Na žalost, taj predlog SSNO-a nije prihvaćen.

Ostale izmene koje se odnose na krivična dela protiv oružanih snaga nisu posebno značajne sa stanovišta krivično-pravne zaštite oružanih snaga, jer na nju uglavnom ne utiču. Radi se o ublažavanju zaprečenih kazni, za neka krivična dela (zatvor), koje su bile neopravdano previsoko postavljene. Zatim, radnje izvršenja nekih krivičnih dela preciznije su određene, a učinjena su i neka pravno-tehnička doterivanja.

Jedno od značajnijih pitanja koje treba da se rešava u sledećoj fazi izmena krivičnog zakonodavstva jeste pitanje smrtne kazne. Ako dođe do ukidanja te kazne za mirnodopske uslove, verovatno će to morati da se učini izmenama Ustava SFRJ, jer sadašnji ustav tu kaznu propisuje. Ako smrtna kazna ostane i za mirnodopske uslove, SSNO mora da ima jasnu koncepciju o tome za koja krivična dela, i to prvenstveno kada se radi o krivičnim delima protiv oružanih snaga (za mirnodopske uslove ona je propisana samo za dva krivična dela: za krivično delo protivljenja pretpostavljenom, iz člana 203. KZ SFRJ, za učinioca koji je pri protivljenju naređenju neko lice sa umišljajem lišio života, i za krivično delo napada na vojno lice u vršenju službe, iz člana 206. KZ SFRJ, kada učinilac pri izvršenju dela umišljajno liši života vojno lice koje vrši službu), ali i za krivična dela protiv osnova socijalističkog samoupravnog društvenog uređenja koja se odnose na narodnu odbranu i bezbednost zemlje. Ako smrtna kazna bude ukinuta za mirnodopske uslove, postavlja se pitanje koja kazna zatvora treba da je zameni, jer kazna zatvora od 15, odnosno 20 godina verovatno nije odgovarajuća. U vezi s tim, postaviće se i pitanje eventualnog uvođenja kazne doživotnog zatvora. Pitanje smrtne kazne za ratno stanje ili stanje neposredne ratne opasnosti verovatno se neće ni postavljati, ali će se sigurno postaviti za koja je krivična dela treba propisati. Jer, smrtna kazna je propisana za devet tzv. mirnodopskih krivičnih dela ako su izvršena u ratnom stanju ili stanju neposredne ratne opasnosti, i za sedam tzv. ratnih krivičnih dela (krivična dela koja se mogu izvršiti samo u ratu). Dakle, za ukupno 16 dela iz grupe krivičnih dela protiv oružanih snaga.

REFORMA KRIVIČNOG PROCESNOG ZAKONODAVSTVA I ZAKONODAVSTVA O PRAVOSUĐU

Uporedo s reformom krivičnog (materijalnog) zakonodavstva sprovodi se i reforma krivičnog procesnog zakonodavstva. U okviru toga, pripremaju se izmene Zakona o krivičnom postupku, Zakona o Saveznom sudu, Zakona o Saveznom javnom tužilaštvu, Zakona o vojnim sudovima i Zakona o vojnom tužilaštvu. Priprema se i donošenje saveznog zakona o redovnim sudovima i saveznog zakona o javnom tužilaštvu, a biće i određenih izmena u republičkim i pokrajinskim zakonima o redovnim sudovima i javnim tužilaštvima. Ammandanom 27, tačke 5. i 7, na Ustav SFRJ dato je ovlašćenje federacije (koje do tada nije imala) da uređuje načela o obrazovanju i sastavu redovnih sudova i načela o izboru i prestanku sudijske funkcije, i ista načela koja se odnose na javna tužilaštva, pa su, prema tome, urađeni predlozi navedenih zakona i upućeni Skupštini SFRJ na razmatranje i usvajanje.

Izmene Zakona o krivičnom postupku, koje su obimne i značajne, a u nekim rešenjima i radikalne, jednako se odnose na civilne i vojne sudove, jer su i vojni sudovi redovni sudovi i primenjuju Zakon o krivičnom postupku jednako kao i drugi sudovi. Odstupanja od toga izričito su propisana u Zakonu o vojnim sudovima, a ona se svode samo na ono što mora biti drugačije zbog posebne organizacije i nadležnosti vojnih sudova. To se odnosi i na vojna, u odnosu na javna tužilaštva.

Iz Predloga saveznog zakona o redovnim sudovima treba ugraditi u Zakon o vojnim sudovima (na shodan način to treba učiniti i sa Zakonom o vojnom tužilaštvu na osnovu Predloga zakona o javnom tužilaštvu) sva rešenja koja se tiču nezavisnosti sudova, izbora i opoziva sudija, trajanja mandanta, i slično. Naravno, mora se voditi računa o tome da po Ustavu SFRJ sudije vojnih sudova ne mogu biti birane – kada bi to bilo moguće, birala bi ih Skupština SFRJ, jer su vojni sudovi sudovi federacije, kao i Savezni sud, pa ih postavlja Predsedništvo SFRJ. Brojni razlozi se navode u prilog mišljenja da sudije vojnih sudova ne treba da bira Skupština SFRJ, već da ih

imenuje (postavlja) Predsedništvo SFRJ. Smatram da o tome treba voditi računa pri izmenama Ustava SFRJ, odnosno pri eventualnom donošenju novog ustava. No, pri postavljanju sudija treba voditi računa i o tome da vojni sudovi treba da imaju veću ulogu nego do sada pri predlaganju za postavljenje sudija, kao što je to predviđeno u Predlogu zakona o redovnim sudovima. To znači da bi obavezno trebalo pribaviti mišljenje suda u koji se sudija postavlja i mišljenje Vrhovnog vojnog suda, kako bi se osiguralo da za sudije budu postavljeni oni oficiri pravne službe koji su dovoljno stručno kvalifikovani za taj posao, a to bi uticalo i na nezavisnost vojnih sudova, bez čega nema pune zakonitosti u radu sudova.

Savezni sekretarijat za narodnu odbranu zajedno sa Saveznim sekretarijatom za pravosuđe i upravu, sačinio je Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona o vojnim sudovima, kao i Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona o vojnom tužilaštvu. Istovremeno, Skupština SR Slovenije je sačinila Predlog zakona o izmenama i dopunama Zakona o vojnim sudovima (takođe i o vojnom tužilaštvu) i dostavila ga Skupštini SFRJ na usvajanje.

U vezi sa vojnim sudovima postavljaju se dva značajna pitanja: nadležnost vojnih sudova, kao najznačajnije, i pitanje ravnopravnosti jezika i pisama naroda Jugoslavije u postupku pred vojnim sudovima. Od ostalih, značajna su pitanja sastava sudskog veća i učešća advokata u odbrani pred vojnim sudovima kada bi u postupku moglo doći do otkrivanja vojne tajne značajne za bezbednost zemlje.

Prema Predlogu Skupštine SR Slovenije radikalno bi se suzila nadležnost vojnih sudova, što bi praktično značilo njihovo ukidanje za šta se u Sloveniji, inače zalažu u sledećoj fazi ustavnih promena i reformi krivičnog zakonodavstva. Time bi se nadležnost vojnih sudova smanjila za 75-80 odsto. Prema slovenačkom predlogu, vojni sudovi bi sudili vojnim licima samo za krivična dela protiv oružanih snaga, kada je svojstvo vojnog lica elemenat krivičnog dela, kao što je neizvršenje naređenja, povreda stražarske, patrolne ili druge slične službe itd., a ne bi sudili vojnim licima za krivična dela napada na vojno lice u vršenju službe, prinudu prema vojnom

licu u vršenju službe, krađu vojne opreme ili dela borbenog sredstva i mnoga druga. Osim toga, vojnim licima bi sudili vojni sudovi i za krivična dela protiv osnova socijalističkog samoupravnog društvenog uređenja ako su učinjena u vezi s obavljanjem vojne službe (što je praktično zanemarljivo) i za krivična dela protiv službene dužnosti, gde se pojam vojnog lica izjednačava sa pojmom službenog lica. Za sva druga krivična dela vojnim licima bi sudili civilni sudovi, a civilnim licima vojni sudovi ne bi uopšte sudili, osim u slučaju saučesništva s vojnim licima za krivična dela za koja je nadležan vojni sud.

U nacrtu SIV-a, odnosno SSNO-a, nisu predviđene nikakve izmene u nadležnosti vojnih sudova. To je i razumljivo, jer je globalna nadležnost vojnih sudova određena u članu 221, stav 2. Ustava SFRJ („o krivičnim delima vojnih lica i određenim krivičnim delima drugih lica koja se odnose na narodnu odbranu i bezbednost zemlje ... sude vojni sudovi“), a Zakonom o vojnim sudovima (član 12–16) samo je razrađena ta ustavna odredba. U Predlozima za izmenu Ustava SFRJ, koje je sačinio SIV, nije predviđeno da se ta ustavna odredba menja, pa SSNO mora insistirati da ta ustavna odredba ostane i pri budućim ustavnim izmenama, odnosno pri eventualnom donošenju novog ustava SFRJ, jer za to postoje brojni pravni i kriminalno-politički razlozi. Naime, mora se osigurati jedinstvena krivično-pravna zaštita oružanih snaga, narodne odbrane i bezbednosti zemlje, a to je moguće samo preko vojnih sudova. Isto tako, mora se osigurati jedinstvena politika krivičnog gonjenja i jedinstvena kaznena politika za krivična dela koja učine vojna lica. Sva druga rešenja mogla bi imati teške posledice, pogotovu u uslovima velikih političkih i drugih podela u zemlji i jačanju nacionalističkih i separatističkih snaga, koj utiču, i još više će uticati, na sudove i pravosuđe u celini, a posebno na politiku gonjenja i kaznenu politiku. To je sadašnja realnost o kojoj se mora voditi računa.

U Predlogu Skupštine SR Slovenije predviđeno je da za teritoriju svake republike bude po jedan prvostepeni vojni sud, što bi praktično vojne sudove pretvorilo u republičke. Takođe je predviđeno da se postupak vodi na jeziku koji je prema

republičkim propisima u službenoj upotrebi u toj republici, a da se pred Vrhovnim vojnim sudom, postupak vodi na jeziku na kojem se vodio postupak pred prvostepenim sudom.

Pri razmatranju pitanja ravnopravnosti jezika i pisama naroda u postupku pred vojnim sudovima mora se poći od principa da su vojni sudovi sudovi federacije, a to znači da i jezici i pisma naroda Jugoslavije moraju biti ravnopravni na teritoriji cele Jugoslavije nezavisno od toga gde se sudi i gde je krivično delo (kad je u pitanju krivični postupak) učinjeno. To dalje znači da se u krivičnom postupku postupak mora voditi na jeziku okrivljenog, u građanskom postupku na jeziku tuženog, a u postupku upravnog spora na jeziku tužioca. Naravno, treba dozvoliti da se postupak može voditi i na drugom jeziku naroda ako to okrivljeni izričito traži, o čemu bi sud posebno odlučivao kao i u slučajevima kada je više okrivljenih, tuženih, odnosno tužilaca koji govore različitim jezicima. Sa tim ne treba mešati pravo svakog učesnika u sudskom postupku (to se odnosi i na pripadnike naroda i pripadnike narodnosti) da se služe svojim jezikom, odnosno da se osigura tumač kada se ne vodi postupak na jeziku učesnika postupka, što nije ni sporno.

Sadašnja odredba člana 3. Zakona o vojnim sudovima („Postupak pred vojnim sudovima vodi se na jednom od jezika i pisama naroda Jugoslavije“) suviše je načelna i neodređena, i dozvoljava mogućnost različitog tumačenja, pa i zloupotrebe. Predlogom izmena i dopuna Zakona o vojnim sudovima ta odredba se upotpunjuje. Tako su dodati novi članovi, koji glase: „Kad suđenju prisustvuju stranke, o jeziku na kome će se voditi postupak, odlučuje veće imajući u vidu predloge okrivljenog, odnosno tuženika.

Svoje odluke sud donosi na jeziku na kome je vođen postupak. Ako se okrivljeni, odnosno tuženik ili druga stranka nisu služili jezikom na kome je vođen postupak, već nekim drugim jezikom naroda Jugoslavije, sudske odluke će se dostaviti na jeziku naroda Jugoslavije kojim su se služili u postupku, ako oni to zahtevaju. Pod istim uslovima odluke se mogu dostavljati i na nekom od jezika narodnosti Jugoslavije“.

Predloženim rešenjima može se prigovoriti sa stanovišta principijelnosti, jer bi, kad je krivični postupak u pitanju (na

shodan način to se odnosi i na ostale sudske postupke), krivični postupak trebalo da se vodi na jeziku okrivljenog ako je okrivljeni pripadnik naroda Jugoslavije, a kad je okrivljeni pripadnik narodnosti, sud bi u svakom pojedinom slučaju odlučivao na kojem će se jeziku naroda Jugoslavije (srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski, slovenački ili makedonski) postupak voditi, uz pravo okrivljenog da se služi svojim jezikom (jezikom narodnosti) i da mu se na tom jeziku dostavljaju sudske odluke.

Predloženo rešenje SIV-a, odnosno SSNO-a treba shvatiti tako da se postupak mora voditi na jeziku okrivljenog – pripadnika naroda kad god za to postoje realne mogućnosti, uključujući i mogućnost da Vrhovni vojni sud odredi na privremeni rad sudiju iz jednog u drugi prvostepeni vojni sud da bi se mogao voditi postupak na jeziku okrivljenog – pripadnika naroda.

Što se sastava sudskog veća u prvostepenom postupku tiče, trebalo bi predvideti da jedan član veća (sudija-porotnik) bude civilno lice iz rezervnog sastava kad se sudi civilnom licu, odnosno vojnom licu kome je u vreme suđenja prestalo svojstvo vojnog lica. Na taj način bi se sudska funkcija potpunije izrazila kao društvena funkcija, a ujedno bi se i suzbili prigovori o zatvorenosti vojnih sudova prema strukturama izvan JNA, odnosno oružanih snaga.

Žestoko je kritikovana odredba člana 65, stav 4. Zakona o vojnim sudovima, čije je brisanje predloženo. Prema njoj su iz odbrane pred vojnim sudovima isključeni advokati u slučaju da u postupku može doći do otkrivanja vojne tajne, koje bi moglo imati teške posledice po bezbednost zemlje. Naime, postavlja se pitanje da li tu odredbu treba sasvim brisati ili je „ublažiti“. Na primer, prema sličnoj odredbi Zakonika o vojnom krivičnom postupku Švajcarske iz 1979. godine, sud može odbiti izabranog branioca ako bi moglo doći do otkrivanja vojne tajne značajne za bezbednost zemlje.

U zakonu o vojnim sudovima propisano je da se i na sudije primenjuju propisi o ocenjivanju aktivnih vojnih lica. Međutim, pitanje je koliko je to u skladu s odredbom o nezavisnosti vojnih sudova, pogotovu što sudije vojnih sudova u drugom stepenu, a predsednike vojnih sudova i u prvom i

u drugom stepenu ocenjuju starešine izvan vojnog pravosuđa, najčešće pomoćnici za političko-pravne poslove. Pošto se uticaj ocenjivanja na nezavisnost sudova ne može podceniti, mora se uzeti u obzir činjenica – da se sa dve negativne ocene gubi služba u Armiji. Jedno od mogućih, svakako boljih rešenja jeste da se ocenjivanje obavlja unutar vojnih sudova, odnosno vojnog pravosuđa. To bi značilo: da sudije prvostepenih sudova u prvom stepenu ocenjuje predsednik suda, a u drugom stepenu predsednik Vrhovnog vojnog suda; da predsednika prvostepenog vojnog suda u prvom stepenu ocenjuje predsednik Vrhovnog vojnog suda, a u drugom stepenu opšta sednica (institut koji reguliše Zakon) Vrhovnog vojnog suda; da sudije Vrhovnog vojnog suda u prvom stepenu ocenjuje predsednik Vrhovnog vojnog suda, a u drugom opšta sednica Vrhovnog vojnog suda, dok bi predsednik Vrhovnog vojnog suda ostajao ili neocenjen, ili bi ga i u prvom i poslednjem stepenu ocenjivao savezni sekretar za narodnu odbranu. Na shodan način obavljalo bi se i ocenjivanje u vojnom tužilaštvu.

SUMMARY

PLACE AND ROLE OF MILITARY CRIMINAL LAW AND MILITARY JURISPRUDENCE IN THE TOTAL NATIONAL DEFENCE SYSTEM

The author reviews the reform of the criminal legislature, focusing on its part pertaining to the defence, the armed forces and security of the country, also the reform of the legislation relating the criminal legal procedure, and of the legislation on jurisprudence.

In the first part of the article the author points out that the proposed changes of the Criminal Law of the SFRY are comprehensive and, generally taken, radical – particularly so in its part pertaining to the criminal acts against the foundations of our socialistic self-managerial social order and the security of the SFRY. The author maintains, however, that a part of these changes might contribute to a weakening of the criminal-judiciary protection of the state.

In the second part of the article are, inter alia, reviewed changes of the Law on Military Tribunals and of the Law on Military Prosecution Bodies, proposed by the Federal Secretariat for National defence and the Assembly of the Socialist Republic of Slovenia. Here he points out that if the proposal of the Slovenian Assembly should be accepted the competences of the military would be radically narrowed or reduced, which would practically mean their abolishment. This change has been advocated in this Yugoslav republic for the next phase of constitutional changes and of the reform of the criminal legal codex.

RÉSUMÉ

LA PLACE ET LE ROLE DU DROIT PENAL MILITAIRE ET DE LA JUSTICE MILITAIRE AU SEIN DU SYSTEME DE DEFENSE POPULAIRE GENERALISEE

Dans le texte on traite de la réforme de la législation pénale avec l'accent mis sur la réglementation portant sur la défense nationale, les forces armées et la sécurité de la Yougoslavie. On traite aussi de la réforme de la procédure dans la législation pénale et de celle de la législation judiciaire.

Dans la première partie de son texte, l'auteur indique les amendements au Code pénal de la RSFY qui s'avèrent volumineux et radicaux, notamment à cette partie du Code qui sanctionne les actes criminels contre les fondements de l'ordre social socialiste autogestionnaire et la sécurité de la RSFY. L'auteur estime qu'une partie d'amendements proposés risquerait d'affaiblir la protection de l'Etat en matière de Droit pénal.

Dans la seconde partie du texte, entre autre, on traite des motions portant la modification à la Loi sur les tribunaux militaires et à la Loi sur les procureurs militaires, soumises par le Secrétariat fédéral à la défense nationale, ainsi que de la motion rédigée par l'Assemblée de la République de Slovénie. L'auteur précise que la motion de l'Assemblée de Slovénie vise à restreindre radicalement les compétences des tribunaux militaires, ce qui signifie pratiquement leur abolition, ce qui est déjà dans cette République la tendance exprimée et annoncée pour l'étape ultérieure de modifications à apporter à la constitution et à la législation criminelle.

РЕЗЮМЕ

МЕСТО И РОЛЬ УГОЛОВНОГО ПРАВА И ВОЕННОГО ПРАВСУДИЯ В СИСТЕМЕ ВСЕНАРОДНОЙ ОБОРОНЫ

В тексте рассматривается реформа уголовного законодательства, причем главное внимание уделяется части, относящейся к народной обороне, вооруженным силам и безопасности страны и реформе уголовного процессуального законодательства и законодательства о правосудии.

В части первой автор указывает на то, что предложенные изменения Уголовного закона СФРЮ являются объемистыми и в целом радикальными, особенно в части, относящейся к уголовным преступлениям против основ социалистического самоуправленческого общества и безопасности СФРЮ. Автор считает, что часть этих предложенных изменений может способствовать ослаблению уголовно-правовой защиты государства.

Во второй части, кроме остального, рассматриваются предложения об изменениях Закона о военных трибуналах и Закона о военных прокуратурах, оформленные Союзным секретариатом по народной обороне, и предложение Скупщины СР Словении. Указывается на то, что предложение Скупщины Словении радикально сужает компетенции военных прибуналов, и их принятие практически бы означало их отмену, за что, впрочем, в этой республике и заступаются в следующем этапе конституционных изменений и реформ уголовного законодательства.

Kriterijumi centralizacije rukovođenja odbranom s aspekta naučnih teorija

General-major prof. dr ĐORĐE STANIĆ

Problem rukovođenja opštenarodnom odbranom, posebno jedan njegov izuzetno značajan aspekt – koliko ono treba da bude centralizovano, odnosno decentralizovano – sasvim izvesno, veoma je osetljiv. U ovom tekstu fenomen centralizacije – decentralizacije rukovođenja opštenarodnom odbranom razmatran je s dva aspekta: prvo – polazeći od stavova koje savremena naučna teorija (teorija upravljanja, teorija organizacije, teorija odlučivanja, teorija informacija i dr.) zastupa u vezi s odnosom centralizacija – decentralizacija rukovođenja, i drugo – na osnovu empirijskog stanja rukovođenja opštenarodnom odbranom u nas, polazeći od dva izvora saznanja – rezultata istraživanja potprojekta „Rukovođenje opštenarodnom odbranom“ i rezultata ankete (Delfi-metod) o tom problemu.

Naučne teorije su poslužile da se iz njih posredno izvede desetak parametara, na osnovu kojih se procenjuju uslovi, radi saznanja o potrebi za centralizacijom rukovođenja opštenarodnom odbranom. Komparativnom analizom i njihovom diskusijom izvedeni su sledeći zaključci: prvo – da naučna teorija i empirijsko stanje u rukovođenju opštenarodnom odbranom dovoljno pouzdano upućuju na zaključak da su u nas u sadašnjim (kriznim) uslovima potrebni elementi veće centralizacije rukovođenja opštenarodnom odbranom na nivou federacije; drugo – da je naročito nužno da se više centralizuje realizacija sledećih pitanja: utvrđivanje ciljeva opštenarodne odbrane, rukovođenje sistemom opštenarodne odbrane i informatička i naučna podrška opštenarodne odbrane.

Na kraju, autor je, takođe naučnom komparacijom, objasnio da objektivni zahtevi za većim stepenom centralizacije određenih elemenata u sistemu opštenarodne odbrane nisu u koliziji sa potrebom za stvaralačkom aktivnošću učesnika u tom sistemu.

Uvodne i metodološke napomene

Problem u vidu dihotomije: da li dogradnja ili celovita promena koncepcije opštenarodne odbrane, čini se, nije dobro postavljen. Izvesno je da je za to pitanje i odgovor na njega po-

treban fleksibilniji i *diferenciran* pristup. Bez obzira na to što je koncepcija opštenarodne odbrane jedinstvena, relativno celovita i uglavnom koherentna, u razmatranju uticaja spoljnih i unutrašnjih determinanti – koje se, takođe, moraju diferencirano sagledati, njihove reperkusije na krucijalna opredeljenja koncepcije opštenarodne odbrane, objektivno, nisu istoznačne, kako po obimu prostiranja, tako ni po kvalitetu i dubini implikacija.

S obzirom na to da se, makar i iz metodoloških razloga i uslovno, osnovna opredeljenja koncepcije opštenarodne odbrane mogu grupisati u tri grupe: a) opredeljenja društvenog karaktera, b) opredeljenja vojnotehnološkog karaktera i c) opredeljenja *sistemsko-funkcionalnog* karaktera, to se i reperkusije promena u unutrašnjim i spoljnim determinantama na te tri grupe mogu, takođe, diferencirati na nivou posebnosti, a po potrebi i na nivou svakog konkretnog opredeljenja. Takvim pristupom, sistemnom analizom i sintezom i naučnom komparacijom može se doći do pouzdanijih i relevantnijih odgovora na pitanje koje je postavljeno.

Način pristupa i metodološka korektnost obezbeđuju da se već pri zasnivanju polaznih pretpostavki u traganju za odgovorima ostvare bolji uvidi ili, barem, izbegnu grublje greške u proceni uticaja determinanti, obimu i dubini dogradnje koncepcije opštenarodne odbrane u njenim osnovnim opredeljenjima.¹

U traženju pouzdanijih i relevantnih odgovora neće se obrazlagati determinante (unutrašnji i spoljni činioci) koje impliciraju promene u koncepciji opštenarodne odbrane, dakle i u onim opredeljenjima koja se odnose na *sistemsko-funkcionalnu sferu* – sistem i rukovođenje sistemom opštenarodne odbrane, već se, uslovno, polazi od toga da su one zadate.²

¹ Čini se da je u analizi ovog odnosa najbolje postaviti problem kao hipotezu u vidu implikacije, gde je *prva* premisa (nezavisna promenljiva, *antecedens*) transdisciplinarno obrazloženje naučnih teorija – relevantnih za problem centralizacije, odnosno decentralizacije rukovođenja, i *druga* (zavisna promenljiva, *konsenkvens*) – stanje u sistemu rukovođenja opštenarodnom odbranom i promene koje bi trebalo izvršiti u sistemu rukovođenja da bi bio koherentan sa zahtevima naučne teorije.

Komparacijom te dve premise, moguće je pokušati doći do jednog broja teorijskih zasnovanih odgovora, koji bi mogli doprineti razrešavanju dominantno strateškog problema naše odbrane sada i ubuduće – u kojoj meri sistem rukovođenja na nivou SFRJ treba da bude centralizovan, odnosno decentralizovan.

² Ovdje se ne izlažu promene u unutrašnjim i spoljnim činiocima i njihovom uticaju na opredeljenja koncepcije opštenarodne odbrane, jer su u tome u okviru teme pisali drugi autori.

Obrazložiće se samo one koje su u neposrednoj vezi sa naznačenim problemom – kriterijumima centralizacije rukovođenja opštenarodnom odbranom.

U ovom tekstu se nastoji da se do odgovora dođe posredstvom konsultacije i analize dela savremenih i nekih starijih, ali još uvek relevantnih naučnih teorija, i da se, zatim, na osnovu takve analize, metodološkim postupkom transdisciplinarne sinteze tih teorija, dođe do određenih parametara koji opredeljuju i obrazlažu *potrebu centralizacije*, odnosno *decentralizacije rukovođenja* opštenarodnom odbranom. U drugom delu teksta, na osnovu tih parametara, upoređujući ih sa *empirijskim stanjem rukovođenja* opštenarodnom odbranom, naučnom komparacijom – sagledati njihovu saglasnost, kompatibilnost i ostvarivost. U vezi, s tim takođe, značajno je sagledati – šta je to što se objektivno u rukovođenju odbranom *mora centralizovati* i u kojoj *meri*, i da li je to što se objektivno u sferi odbrane mora centralizovati, posebno na strategijskom nivou, *u koliziji* sa potrebom i mogućnostima stvaralačkog kombinovanja i ispoljavanja kreativnosti učesnika odbrane, naročito rukovodećeg kadra.

NAUČNE TEORIJE RELEVANTNE ZA PROBLEM CENTRALIZACIJE – DECENTRALIZACIJE RUKOVOĐENJA

Od teorija i teorijskih škola, iz korpusa tzv. tradicionalnih nauka (filozofija, sociologija, psihologija, pedagogija, ratna veština i dr.), kao i iz tzv. modernih nauka i naučnih disciplina (kibernetika, informatika, naučna organizacija rada i dr.) – koje su relevantne za navedeni fenomen, konsultovane su: 1) teorija oružane borbe (ratna veština); 2) teorija vojnog rukovođenja i komandovanja; 3) teorija sistema; 4) teorija organizacije; 5) teorija odlučivanja; 6) teorija informacija; 7) teorija upravljanja (kibernetika); 8) teorija kriza; 9) teorija modelskog pristupa i simulacija; 10) teorija stvaralaštva (transfera); 11) teorija reorganizacije iskustva; 12) teorija ekvifinaliteta i naddeterminacije; 13) teorija medijacije; 14) teorija sinergističkog efekta; 15) teorija persuazivne komunikacije; 16) teorija korišćenja tzv. havarijskih rezervi čoveka.³

³ Te teorije neposrednije izražavaju potrebu za centralizacijom rukovođenja u određenim okolnostima. Stvarno, međutim, moglo bi se uzeti u obzir znatno više teorija.

Navedene teorijske škole (koncepti, pogledi, principi, zakonitosti, preporuke i sl.), teorijskim promišljanjem i transdisciplinarnom sintezom i generalizacijom, mogu se izraziti, posredovano i prevrednovano, u vidu jednog broja relativno trajnih i *relevantnih parametara* – koji, sa naučno-teorijskog gledišta, opredeljuju i upućuju na način, a naročito na stepen (kvantitet i kvalitet) *centralizacije*, odnosno decentralizacije rukovođenja.

U ovom razmatranju polazi se od već poznatog i sistemski usvojenog stava – da se u rukovođenju odbranom i komandovanju oružanim snagama *primenjuje kombinovani metod*, a da stepen centralizacije, odnosno decentralizacije, zavisi od analize konkretnih okolnosti i zahteva. Upravo analiza uticaja parametara izvedenih iz naznačenih teorija treba da ukaže na to da li rukovođenje treba *više ili manje centralizovati*, odnosno decentralizovati.

Pošto je nemoguće, čak sasvim taksativno i fragmentarno, izložiti sve izvore navedenih teorija i njihove iskaze koji se odnose na fenomen centralizacije (decentralizacija) rukovođenja, navešćemo samo neke.

Sovjetski maršal i pisac Šapošnikov, u delu *Mozak vojske*, na više mesta ističe problem rukovođenja i potrebu za centralizacijom: „Priprema za rat i vođenje rata u svim zemljama su u rukama vrhovne vojne uprave“ (str. 304); „Prema zakonima većine zemalja najviši organ kompetentan za odbranu je vrhovna vlast države“ (str. 304); „Savremeni rat je stvar čitave države, te je i priprema države za rat, kao i rukovođenje tim pripremama, dužnost vlade“ (str. 314).

Grupa sovjetskih autora, u delu *Ergonomika – vojnoinženjerska psihologija*, između ostalog, navodi sledeće principe: „Istraživanja na osnovu eksperimenata različitim tipovima funkcionalnih mreža, potvrđuju da se zadatak koji ima opšti značaj za širu socijalnu grupu, najuspešnije izvršava u funkcionalnim mrežama centralizovanog tipa“ (str. 240). Tu zakonitost su utvrdili i američki naučnici (H. Leevitt, *Some effects on certain Communication patterns on group performance*, Soc. Psychol, 1951, str. 46).

Ista grupa naučnika (na čelu sa dopisnim članom Akademije nauka SSSR – prof. dr B. F. Lomovim) utvrdila je da se u ratu pri tzv. superekstremnim naprezanjima angažuju

tzv. havarijske rezerve organizma, koje se ne aktiviraju u optimalnim i ekstremnim uslovima (str. 156).

Grupa naših autora, u delu *Socijalna psihologija*, u vezi sa centralizacijom rukovođenja, ima sledeće stavove: „Do koncentracije rukovođenja i do pojave novih vođa dolazi onda kada je kriza, kada mora brzo da se preduzme neka akcija, odnosno reši neka nepovoljna krizna situacija“ (str. 199). Dalje se ističe i negativna strana tog fenomena: „Ovaj fenomen koriste i demagozi koji žele da se domognu vlasti, veštački pojačavajući krizu (klasičan primer je paljenje Rajhstaga – posle čega su nacisti definitivno zauzeli vlast)“ (str. 199). U vezi s tim i autori navode i sledeću zakonitost: „Ako postoji unutrašnja napregnutost, ako je grupa nestabilna, postoji tendencija da se umesto starog, čak i kada nema realne potrebe za to pojavi „novi vođa“ (str. 201).

Sovjetski psiholozi V. D. Rjabčuk i V. I. Koroljev, u svom delu *Psihologija komandantovog odlučivanja*, između ostalog, navode nekoliko razloga koji uslovljavaju potrebu za centralizacijom rukovođenja i odlučivanja: „Idejno-politički, socio-politički, vojno-naučni i tehnološko-informatički, kao i materijalno-ekonomski aspekti rukovođenja, zahtevaju svojevrsna ograničenja u kojima rukovodioci ostvaruju svoju delatnost. Ta ograničenja su objektivno uslovljena jer se ključni problemi odbrane i rata po pravilu rešavaju u vrhu države“ (str. 39). I dalje: „Eksperimentalna istraživanja su pokazala da ukoliko se veći broj elemenata nekog složenog sistema čvršće povezuje između sebe, utoliko će rukovođenje biti optimalnije i uspešnije“ (delovanje sinergističkog efekta, str. 164).

Grupa naših autora u delu *Savremena organizacija rada* ističe sledeće stavove: „Sistem organizacije zasnovan na naučnoj organizaciji rada, bez obzira na razlike među njima, počivaju na principu centralizacije. Ovaj princip pretpostavlja donošenje osnovnih odluka na vrhu organizacione strukture“ (str. 29).

Doktor M. Stojilković, u delu *Proces donošenja odluke*, definiše pojam centralizacije na sledeći način: „Ako u složenom sistemu jedan podsistem ima dominantnu ulogu u funkcionisanju celokupnog sistema, tada je takav sistem centralizovan. Promene u tom delu sistema, izazivaju promene u svim delovima sistema, što sprečava stihijnost promena“ (str.

21). I dalje: „Stihijnost je povezana sa pojmom delovanja entropije, koja teži da stanje organizovanosti sistema prevede u stanje nereda i haosa“ (str. 22). U vezi s tim ističe se: „Osnovno sredstvo za smanjenje entropije jeste centralizovano upravljanje sistemom, a glavno sredstvo – pouzdani informacioni tokovi“ (str. 22). U vezi s informacijama navodi se sledeće pravilo: „Obrada i čuvanje informacija vrši se centralizovano, a rezultati obrade se razdeljuju različitim korisnicima i nivoima rukovođenja – prema potrebi“ (str. 69).

Grupa sovjetskih autora, u delu *Naučna organizacija rada u visokim vojnim školama*, ističe: „Upravljanje velikim sistemima i rešavanje problema u njima zahtevaju sistemski prilaz, što zahteva i sistemsko mišljenje, a proces donošenja odluke se zasniva na opštem cilju delatnosti sistema kao celine i doslednom potčinjavanju podsistema tom opštem cilju“ (str. 283). Zatim se navodi deset pravila sistemskog prilaza: (1) uzajamna povezanost i zavisnost svih elemenata, događanja i procesa sistema; (2) svi procesi i elementi sistema moraju biti u funkciji cilja; (3) svi elementi i procesi moraju biti u dinamičnoj interakciji; (4) stalna transformacija ulaznih veličina i njihovo pretvaranje u kvalitetno nove izlazne veličine; (5) sprečavanje pojave entropije (nered, disfunkcionalnost, raspad sistema); (6) obezbeđenje povratne veze sistema, (7) primena principa hijerarhije i zakona sinergističkog efekta (efekat celine je viši kvalitet od mehaničkog zbira efekata pojedinih elemenata); (8) primena principa da centralizovano rukovođenje lakše preovladava krizne situacije; (9) svako diferenciranje i osamostaljivanje podsistema mora uvek biti onoliko da obezbedi interakciju celine; (10) primena principa naddeterminacije i ekvifinaliteta – ostvarenje cilja različitim stvaralačkim kombinovanjem i naddeterminisanjem pojedinih ili grupa činilaca koji utiču na efikasnost i funkcionisanje sistema.

Poznati sovjetski teoretičari u oblasti vojnog rukovođenja i komandovanja – Ivanov, Saveljev, Šemanski, u svom delu *Osnove komandovanja jedinicama*, u vezi sa centralizacijom rukovođenja, ističu: „Suština centralizacije komandovanja sadržana je u tome što viša instanca u svojim rukama objedinjava dejstva potčinjenih po jedinstvenom planu i usmerava njihove napore ka postizanju opšteg cilja boja“ (str. 18). I dalje: „I

danas, zbog učešća u savremenom boju raznih vidova, rodova i specijalnih jedinica, kao i raznovrsne borbene tehnike, zahteva, kao i ranije, centralizovano objedinjavanje njihovih napora i stalno usmeravanje njihovih dejstava – radi izvršenja opšteg borbenog zadatka“ (str. 158).

Tejlor, jedan od osnivača naučnog upravljanja, u istoimenom delu navodi sledeći stav: „Po starom sistemu 'inicijative i stimulansa', praktično svi problemi su, ležali na izvršiocima', dok prema naučnom upravljanju, najveći deo problema organizacije i rada 'leži na rukovodstvu'“ (str. 185).

U *Strategiji opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ* piše: „Postupanje prema zahtevima višeg organa, kao i princip funkcionisanja svakog hijerarhijski uređenog sistema, osnovni je princip funkcionisanja i sistema rukovođenja opštenarodnom odbranom“ (str. 72).

Upravljanje i naučna organizacija rada u oružanim snagama studija koju je izradila Uprava za ratnu veštinu Generalštaba JNA (1970), između ostalog, sadrži i članak sovjetskog generala i kandidata vojnih nauka, u kojem kaže: „U uslovima savremenog rata zahtevaće se veća centralizacija upravljanja oružanim snagama, nego što je to bilo do sada“. Nastavljajući misao, on ističe: „To se (centralizacija, primedba Đ. S.) mora uvežbati još u miru“ (str. 45). Dalje, navodeći karakteristike upravljanja velikim sistemima, ističe i zahtev „centralizacije upravljanja“ (str. 139).

General M. Stanišić, u knjizi *Starešina u borbi*, posebno naglašava sledeće: „U uslovima savremenog rata javljaju se velike krize. Od dosadašnjih iskustava za našu temu je najvažnije to što se pokazalo da se u takvim kriznim situacijama najbolje snalaze one grupe koje imaju čvrstu organizaciju i disciplinu i objedinjeno i usmereno rukovođenje sa najvišeg mesta“ (str. 115).

U delu *Osnovi teorije organizacionih sistema*, S. Kukoleča navodi nekoliko značajnih stavova: „Češće poruke, veći broj upravljačkih impulsa odozgo, manja entropija sistema“ (str. 14); „Prioritet višeg sistema je naročito značajan u kriznim situacijama i kada nastupi izvesna kolizija između višeg i nižeg stepena. Međutim, taj prioritet višeg nivoa nije nikad apsolutan“ (str. 17); „U organizacionim sistemima sa centralizovanim upravljanjem, podsistem upravljanja je jedinstven“; „Upravljački podsistem je 'mozak' organizacionog sistema“ (str. 125).

Pukovnik dr B. Jovanović, u *Uvodu u teoriju vojnog rukovođenja*, ističe sledeću značajnu zakonitost: „Svaki organ na višem nivou treba da zna, da ume više i da poseduje veću moć od organa na nižem nivou. Ako toga nema kretanje u sistemu prestaje, dolazi do entropije i raspada sistema“ (str. 68). Zatim: „Širenje autonomije nekog podsistema može ugroziti opstanak sistema, ako je autonomija dostigla stepen koji prelazi elemente zavisnosti od višeg sistema“ (str. 69). I dalje; „Svaka autonomija podsistema rađa autonomizam, partikularizam, donosi sukobe – umesto progressa sistema“ (str. 70).

Grupa sovjetskih autora, u redakciji P. K. Altuhova: *Osnovi teoriji upravljenja vojskama*, navodi sledeće pravilo: „Optimizacija i kombinovanje centralizacije i decentralizacije u rukovođenju zavisi od nivoa rukovođenja i situacije. Optimalna centralizacija je neophodna pri rešavanju najsloženijih zadataka u kritičnim situacijama“ (str. 121). I dalje: „Zakonitost delatnosti rukovođenja na organizaciji narušenog rukovođenja predstavlja tendenciju ka centralizaciji rukovođenja snagama i upravljanja sredstvima“ (str. 214).

Pukovnik dr G. Miljanić u svom delu *Rukovođenje i komandovanje u NOR-u 1941–1945*, između ostalog, kaže: „CK KPJ i Glavni štab NOPOJ razrađivali su već od početka ustanka uputstva od strategijskog značaja. U njima su date osnove delovanja svih nižih štabova“ (str. 302). Dalje navodi: „Takva organizacija rukovođenja omogućila je vojnopolitičkom rukovodstvu da iz jednog centra obezbedi sprovođenje linije KPJ u NOR-u“; „Princip jedinstva rukovođenja izvršavao se kroz obavezu nacionalnih rukovodstava da izvršavaju direktive Vrhovnog štaba“ (str. 313).

U delu *Sistem, informacija, kompjuter*, V. Srića iznosi veoma značajne misli, od kojih izdvajamo: „Sistemske pristup je, u stvari, nova metodologija, novi trend u nauci, posredstvom transdisciplinarnosti, kao naddeterminacijom pojedinih naučnih disciplina, čime se postiže viši kvalitet“; „Decentralizovan sistem se teže prilagođava naročito na neočekivane i krizne pojave“; „U kriznim situacijama centralizovani sistem lakše kompenzuje smetnje i lakše se prilagođavaju promenama. Prevelika centralizacija, međutim, može imati i suprotne efekte“.

Doktor N. Trnavac, u delu *Školski sistem na raskrsnici*, iznosi zanimljive zaključke: „Ima mišljenja da kriza zakonomerno traži objedinjavanje napora i visoku organizaciju i integraciju snaga i sredstava. Istovremeno kriza može da proizvede novi kvalitativni skok koji podstiče otkrića i izume, gde nauka i talenat mogu doći do izražaja“. Zatim navodi otkrića u vreme krize 1929/1930, kao i krize pedesetih i sedamdesetih godina ovog veka.

U poznatom delu *Budućnost pripada informatici*, ima nekoliko značajnih iskaza. Na primer: „Upravljanje zasnovano na organizovanim informacijama, rešava sve“ (str. 14). U tumačenju delovanja sinergističkog efekta celine sistema navode se istraživanja u SAD, prema kojima je taj efekat 2–5, a u nekim kriznim situacijama do 10 puta veći od prostog zbira efekata pojedinih podsistema (na primer, T. G. Shelling: *The Strategy Conflick*, Canbrigde, 1960, i dr.).

Zaključci na osnovu navedenih delova knjiga i tekstova mogli bi se generalizovati i formulisati trojako:

- centralizovano rukovođenje je nužno u situacijama koje se označavaju kao *krizne, kritične, složene*:

- centralizacija rukovođenja se odnosi na *najviši nivo* rukovođenje u sistemu – dakle, u našem slučaju na Federaciji, a ne na niže nivoe;

- centralizacija nije nikad apsolutna, već obuhvata *određeni broj* pitanja (poslovi, procesi, elementi) koji se centralizuju.

OSNOVNI PARAMETRI ZA PROCENU KRIZNE SITUACIJE

Osnovni parametri, izvedeni iz navedenih teorija, za uslove rukovođenja opštenarodnom odbranom, pre svega za ratne uslove, vanredne prilike i specijalni rat, čini se, mogu biti sledeći: 1) nedovoljna spoznatost (stohastičnost) situacije u sistemu i njegovom okruženju; 2) rizik, odgovornost i intelektualni napor; 3) vremenska ograničenja delovanja; 4) delovanje zakona sinergističkog efekta; 5) količina i pouzdanost informacija; 6) složenost sistema i njegovog okruženja i procesualnost; 7) dinamika, promenljivost i mogućnost iznena-

denja; 8) relacija i međusobni odnos prošlo – aktuelno – buduće; 9) postojanje ometanja i smetnji; 10) delovanje emocionalnih činilaca, naročito tzv. superdraži i superstresa.

Ako pokušaju, makar i veoma kratko, da se obrazlože navedeni parametri i uporede sa poznatim karakteristikama i empirijskim stanjem sistema opštenarodne odbrane, odnosno s osobenostima funkcionisanja tog sistema u miru (funkcija odvrćanja), u ratu (oružana agresija, oružana borba) i, posebno, u uslovima delovanja specijalnog rata, doktrine sukoba niskog intenziteta i vanrednih prilika, moglo bi se izdvojiti sledeće:

1. U uslovima rata i oružane borbe, shvaćene u tradicionalnom smislu – kao klasična spoljna agresija, značajna karakteristika svake procene situacije je *nedovoljna spoznatost (stohastičnost)*. Tu karakteristiku naglašava svaka teorija oružane borbe (ratna veština), uz brojna empirijska svedočenja. Isto tako, izvesno je da je u drugim modalitetima ugrožavanje bezbednosti SFRJ (vanredne prilike, specijalni rat, doktrina konflikata niskog intenziteta, dejstva sa distance, i drugo) ta nedovoljna spoznatost još izraženija. U našim sadašnjim uslovima može se tvrditi, da su izuzetno izražena ne samo nedovoljna spoznatost već i brojna nedovoljno jasna saznanja na raznim nivoima rukovođenja. Tim konstatacijama treba dodati i činjenicu da većina ljudi, ne samo intelektualno već i emocionalno, teško podnosi nejasne, nedefinisane, rasute, neorganizovane i konfuzne situacije, naročito ako se one duže ispoljavaju;

2. Nije potrebno ni empirijski ni teorijski dokazivati da su uslovi rata, oružane borbe, ali i uslovi u kojima se obavljaju pripreme za njih u miru, naročito ako se radi o strategijskom nivou, izuzetno *rizični, a odgovornost izuzetno velika*. Objektivno, ne postoji ljudska delatnost – individualna ili kolektivna, koja zahteva veći stepen rizika i odgovornosti od donošenja odluka i preduzimanja akcija u oblasti odbrane i oružane borbe. Jer, svaka greška izaziva najteže posledice, pre svega ljudske gubitke.

Fizički, intelektualni i emocionalni naponi su u takvim okolnostima bliski granicama, a često mogu biti i iznad psiho-bioloških granica mogućnosti čoveka.

3. *Vremenska dimenzija*, odnosno vreme koje stoji na raspolaganju za donošenje odluka i preduzimanje akcija jedan

je od univerzalnih činilaca rata i oružane borbe, ali i drugih uslova i situacija funkcionisanja sistema opštenarodne odbrane. Poznato je da je vreme kardinalno ograničeno i da se izuzetno teške i složene, uključujući i strategijske odluke i akcije, moraju doneti u vremenskom „tesnacu“. U uslovima vanrednih prilika i doktrine sukoba niskog intenziteta ograničenja vremena – kao trajanja, još su izrazitija:

4. Delovanje tzv. *zakona sinergističkog efekta*, odnosno smanjenje delovanja *entropije*, kao mere neorganizovanosti sistema, uslovljeno je, primarno, jedinstvom i hijerarhijom sistema opštenarodne odbrane. Ako je taj sistem jedinstven na nivou SFRJ, ako su njegovi podsistemi međusobno hijerarhijski povezani sa jasnom distribucijom nadležnosti, sasvim je zakonito i povećano delovanje sinergističkog efekta, koji se manifestuje tako da se ostvaruje viši kvalitet (funkcionisanje i efikasnost) sistema kao celine. Efekat je višestruko veći ako se ostvari funkcionalno jedinstvo sistema opštenarodne odbrane na nivou SFRJ nego ako bi bio ostvaren nekim mehaničkim zbirom sistema na nivoima republika. Taj zakon je u potpunoj suprotnosti sa pokušajima republičke i svake druge parcijalizacije i separatnog delovanja u sistemu odbrane SFRJ čija je posledica – delovanje entropije, a to znači i značajno umanjenje efekata sistema. Iz navedenih razloga, sasvim je izvesno da sistem opštenarodne odbrane mora biti jedinstven, celovit, povezan i hijerarhijski rukovođen i upravlján na nivou federacije;

5. Oduvek je, i to ne samo u oružanoj borbi, jedan od nerešivih problema bio problem obezbeđenja potrebne količine *relevantnih i pouzdanih informacija*. To se odnosi na razne vrste informacija (komandne, naučne, didaktičke i druge). Ne samo da je teško obezbediti pouzdane i relevantne informacije već zbog duelnosti situacije (postojanje suprotstavljenih sistema – „crveni“ i „plavi“) u opticaju su različite dezinformacije i glasine. Čak i onda kada, prividno, ima dovoljno ili, čak, i previše informacija, uvek je deficit pravih i pouzdanih. Informatički i računarski sistemi znatno pomažu sporijem povećanju tog jaza između informacionih potreba i mogućnosti, ali ga nikad neće moći razrešiti. Ima dovoljno pokazatelja koji upućuju na zaključak da se on neprekidno i ubrzano povećava;

6. Poznavaoocima sistema opštenarodne odbrane i njegovih podsistema, a naročito poznavaoocima njegove unutrašnje procesualnosti i funkcionisanja, kao i njegovog okruženja (unutrašnje – u zemlji, i spoljne) i delovanja tog okruženja na sistem opštenarodne odbrane, sasvim je jasno, koliko je taj sistem *složen, polivalentan i razuđen*. Mereno i prema najstrožim kriterijumima, sasvim je lako utvrditi da je sistem opštenarodne odbrane najsloženiji sistem uopšte, složeniji od svakog drugog organizacionog, tehničkog ili neke druge vrste sistema. Ako se, pored te unutrašnje složenosti, uzme u obzir i složenost njegovog okruženja – posebno našeg unutrašnjeg (politički, ekonomski, moralni, naučno-tehnološki, kulturni, i drugi), sasvim je očigledno da naš sistem opštenarodne odbrane spada u supersložene sisteme;

7. Bitna, moglo bi se reći univerzalna karakteristika rata i oružane borbe jeste izuzetno velika *dinamičnost i promenljivost situacije*, sa mogućnošću pojave raznih vrsta *iznenađenja*. Može se reći da gotovo ne postoje dve istovetne borbene situacije, da se uvek pojavljuju u novoj konstelaciji i kombinaciji, da u vezi s tim, uvek treba tražiti nove odgovore i rešenja. Samo u napadu, na primer, na taktičkom nivou deluje više desetina činilaca (odnos, veličina, uslovi i dr.), koji se svaki put manifestuju u drugoj kombinaciji. I u okolnostima kada se predvide i preduzmu sve preventivne mere u organizovanju oružane borbe, uvek postoje znatne mogućnosti za pojavu različitih vrsta iznenađenja, naročito od suprotne strane. Takva iznenađenja na nižim nivoima – operativnom, a naročito na taktičkom, još su češća. Ako se radi o aktivnostima u okviru vanrednih prilika – dejstvima niskog intenziteta i specijalnom ratu, u kojima se teško otkrivaju i prepoznaju i najjednostavnije namere i akcije, navedena karakteristika je još izraženija i češća;

8. U teoriji ratne veštine, ali i u teoriji saznanja i teoriji rekonstrukcije iskustva, poznato je da posebnu težinu ima relacija: *retrospektiva – aktuelno – prospektiva*. Bez obzira na to što je teško saznati prošle događaje (prošla ratna praksa), što je, isto tako, teško otkriti aktuelne zakonitosti i principe – posredstvom mirnodopske odbrambeno-vojne prakse, najteže je anticipirati i naučno predvideti neku buduću ratnu ili odbambeno-vojnu praksu. Budući da je gotovo svako pitanje

iz oblasti opštenarodne odbrane, odbrambenog rata i oružane borbe, kao i drugih modaliteta ugrožavanja bezbednosti SFRJ pre svega, fenomen očekivanog i budućeg, što podrazumeva korišćenje prošlih i aktuelnih saznanja, sasvim je izvesno da su to fenomeni prospektivnog karaktera, koji se moraju i naučno predviđati. Činjenica da se radi o predviđanju budućeg, eventualnog, virtuelnog, mogućeg i verovatnog, pri čemu se ne zna ni vremenska distanca – kada do toga može doći (bliža ili dalja budućnost), i realne mogućnosti naučnog predviđanja upućuju na zaključak da se radi o izuzetno teško rešivim i složenim problemima koji zahtevaju maksimalno angažovanje i kumuliranje svih snaga i sredstava, uključujući i nauku, da se dođe do što pouzdanijih predviđanja;

9. Oduvek je u ratu i oružanoj borbi, pre svega zbog aktivnosti „plave“ strane, ali i zbog mogućnosti sopstvenih grešaka i zabluda, bilo raznih *pojava smetnji i ometanja* funkcionisanja sistema. Ta karakteristika se, dakako, odnosi na opštenarodnu odbranu u celini – u miru i ratu, ali je, sasvim sigurno, sve izraženija u sadašnjim okolnostima u nas. Pored relativno poznatih „ometača“, koje ističe teorija ratne veštine i koji dolaze, pre svega, od strane „plavog“ u našim uslovima ometanja, blokade i smetnje u funkcionisanju sistema opštenarodne odbrane, izazvane su mnoštvom unutrašnjih sistemskih i vansistemskih činilaca;

10. Jedan od zahteva koji novija vojna pedagogija, didaktika i psihologija ističu, radi približavanja obuke realnosti rata i oružane borbe, jeste i zahtev da se obuka izvodi u uslovima *visokih fizičkih, intelektualnih i, što je relativno novo, u uslovima visokih emocionalnih teškoća*. Poznato je da u takvim uslovima deluju tzv. superdraži i superstres, koji, kako su pokazala brojna istraživanja i praktična iskustva, mogu blokirati u donošenju optimalne odluke i najblistavije umove.

Delovanje superdraži (na primer, strah od gubitaka u ljudstvu ili lični strah od pogibije i ranjavanja, i drugo), uz postojanje drugih draži (superbuka, noćna dejstva, strah od upotrebe sredstava visoke tehnologije itd.), još se više uvećava u uslovima koje označavamo kriznim i opasnim, a koji su u našoj zemlji veoma izraženi.

Psihologija, a posebno inženjerska psihologija (ergonomika) bavile su se poslednjih godina intenzivno ponašanjem

čoveka u tzv. *kriznim i opasnim situacijama*, odnosno u situacijama u kojima su izraženi navedeni parametri. Utvrđeno je, između ostalog, da čovek raspolaže posebnim tzv. *havarijskim rezervama* (intelektualne, fizičke i emocionalne), koje se na specifičan način aktiviraju – samo u krajnjoj nuždi – u borbi za život i opstanak, pri ogromnoj odgovornosti itd. U takvim okolnostima mogu se za kratko vreme, ukoliko se organizovano i krajnje racionalno iskoriste, ostvariti neverovatni rezultati. To su situacije koje označavamo „nadčovečanskim“, „blistavim rezultatima“ i sl. Međutim, ako se te „poslednje rezerve“ isprazne na pogrešan način, ili usmere na marginalne stvari ili u pogrešno vreme, ili ako ceo proces predugo traje (bez odluke), onda se najčešće izgubi i ta izvanredna, poslednja prilika za rešavanje problema. Ako se predugo priprema neka krucijalna odluka, a „vatra gori“, bez obzira na to što ona može, teorijski, biti najbolja, rezultata neće biti. Isto tako, ako se dobra odluka pripremi na vreme, ali se aktivira u vreme koje nije pravo – rezultati će izostati. Čini se da taj mehanizam, na žalost, deluje velikim delom u našoj zemlji, naročito predugo trajanje krize bez odluke o osnovnim pitanjima, pre svega društveno-političkog uređenja zemlje.

ODNOS NAVEDENIH TEORIJA I PARAMETARA I STANJA U RUKOVOĐENJU OPŠTENARODNOM ODBRANOM

Poređenjem navedenih teorija i izvedenih parametara, s jedne, i značajnih karakteristika empirijskog stanja u sistemu opštenarodne odbrane u nas, s druge strane, moguće je, u određenoj meri, tragati i za odgovorima na pitanja koja su na početku postavljena – *da li je u našem sistemu opštenarodne odbrane, u kojoj meri i po kojim pitanjima potreban veći ili manji stepen centralizacije, odnosno decentralizacije u rukovođenju sistemom.*

Sasvim je izvesno da se posredstvom pretežno teorijski izvedenih parametara i na osnovu empirijskog uvida u praksu rukovođenja sistema opštenarodne odbrane, ne mogu dati potpuni i, pogotovu, aplikativni odgovori na navedena pitanja. Ali, isto tako, može se pretpostaviti da takva komparativna

analiza može doprineti tom odgovoru barem dvojako: *prvo*, da se pri odlučivanju o tim pitanjima izbegnu neke grube greške već na početku, pre svega zbog *nedovoljnog poznavanja* ili neuzimanja u obzir relevantnog teorijskog znanja, i saznatog praktičnog iskustva, i *drugo*, da se organizuju, po potrebi, celovitija *teorijska i empirijska istraživanja* celine ili pojedinih delova tog problema.

Ako se dalje traga za odgovorima mora se uvažavati, koliko je moguće, korektna metodološka procedura – koja pruža veće mogućnosti da se dođe do pouzdanih odgovora. U daljoj diskusiji postavljenog problema, da bi se obezbedilo koliko-toliko pouzdano procenjivanje i promišljanje pitanja – *u kojoj meri, u celini, treba da bude zastupljeno centralizovano rukovođenje odbranom SFRJ*, potrebno je doći do odgovora, odnosno mere, ili barem procene o tome u kojem su *stepenu* navedeni *parametri empirijski zastupljeni u našem sistemu opštenarodne odbrane*. Za celovitije utvrđivanje postojanja, polja prostiranja i stepena izraženosti navedenih parametara u celokupnom sistemu opštenarodne odbrane, bila bi potrebna posebna metodološka procedura i instrumentarij.

Da bi se empirijsko svedočenje uporedilo sa naukom, teorijom i parametrima izvedenim iz nje, navešćemo dva izvora: rezultate potprojekta *Rukovođenje opštenarodnom odbranom* i rezultate ankete (Delfi-metod) na jednoj komando-štabnoj ratnoj vežbi.⁴

Osnovni rezultati ankete – mišljenja eksperata, daju pretežno kvantitativne pokazatelje. Anketom, pogodnom za ovu procenu, obuhvaćena su sledeća problemska pitanja:

prvo, da li svi navedeni parametri postoje u svim modalitetima ugrožavanja bezbednosti SFRJ, da bi se utvrdilo polje prostiranja i broj parametara za svaki modalitet;

drugo, da li se na isti način i u istom stepenu ispoljavaju u svim modalitetima; i

treće, ako svi parametri postoje, ako se različito manifestuju u pojedinim modalitetima, koji je stepen izraženosti – prema unapred utvrđenoj skali vrednosti.

Bez pretenzija na matematičku formalizaciju, odgovori dvanaest eksperata (istraživači i starešine iz uprava i jedinica), svode se na sledeće:

⁴ Anketu je sproveo autor na komandno-štabnoj ratnoj vežbi *Morava-88* u CVVŠ KoV JNA.

prvo, svi eksperti tvrde da svi parametri (10) postoje u svim modalitetima ugrožavanja (agresija sa radikalnim ciljem, agresija u lokalnim okvirima, vanredne prilike, sukobi niskog intenziteta, specijalni rat);

drugo, većina parametara je procenjena maksimalno – sa pet (skala vrednosti 1 – 5), u svim modalitetima;

treće, deo modaliteta (četiri) označen je kao izuzetno prisutan u modalitetima koji su i najverovatniji u našim uslovima (vanredne prilike, sukob niskog intenziteta, specijalni rat) – parametri pod rednim brojevima 5, 6, 9 i 10;

četvrto, svi smatraju da u našim unutrašnjim „kriznim“ uslovima ta procena treba da ima i dodatni koeficijent, koji sve to još uvećava barem za dva puta.

Drugi, važniji izvor, koji daje, pored kvantitativnih i kvalitativne pokazatelje, jesu rezultati potprojekta *Rukovođenje ONO i DSZ*, koji je realizovan opsežnim empirijskim istraživanjem na reprezentantnom uzorku SFRJ.⁵ Navešćemo samo neke važnije rezultate – kvalitativnog karaktera.

Jedan od prvih zaključaka istraživanja je konstatacija: „Neka shvatanja da organi samoupravljanja (skupština, radnički savet i dr.) rukovode pripremama, borbom i otporom u opštenarodnoj odbrani ili složenim sistemom delovanja u vanrednim prilikama nisu naučno zasnovana“ (str. 17).

U vezi sa tim, ističe se da „Svako nestručno, amatersko i zakasnelo reagovanje u donošenju odluka u ratu i vanrednim prilikama, ili neorganizovani rad dovodi do poraza u ratu i povećanja žrtava u ratu i vanrednim prilikama. Tu ne sme biti eksperimentisanja i ponavljanja odluka“ (str. 18).

Istraživanje je ukazalo na deo činilaca koji otežavaju funkcionisanje rukovođenja sistemom opštenarodne odbrane. Između ostalih to su preorganizovanost i glomaznost sistema. U vezi, s tim rečeno je da u „Sistemu opštenarodne odbrane ima previše subjekata, organa, institucija, da je povezanost među njima slaba, a rukovođenje podeljeno“. I to istraživanje je pokazalo da postoji shvatanje da su samoupravljanje i ideološko-politička glorifikacija procesa područjavanja od-

⁵ Potprojekt *Rukovođenje ONO i DSZ* deo je jugoslovenskog makroprojekata *ONO i DSZ SFRJ*, realizovanog u periodu 1984–1989. godine u organizaciji COSSIS „Maršal Tito“. Rukovodilac potprojekta je bio dr Veselin Vukotić, a nosilac istraživanja – Institut za društveno-ekonomska istraživanja iz Titograda. Izdanje, COSSIS „Maršal Tito“, Institut za strategijska istraživanja, Beograd, 1989.

brane naučno nezasnovani, i da je to doprinelo da se izrazito stručno-profesionalna funkcija – rukovođenja opštenarodnom odbranom, takođe „podružtvljava“. Iz takvog ideologizovanog shvatanja proizišlo je i mišljenje, pa i neki „zvanični“ stavovi, da je rukovođenje opštenarodnom odbranom decentralizovano (str. 6–7 studija br. 4: *Rukovođenje na nivou Federacije*, 1988).

Tako stav iz konstatacije kao što je u studiji br. 1, *Teorijske osnove rukovođenja opštenarodnom odbranom*: „Budući da se rukovođenje ONO i DSZ zasniva na samoupravnim društvenim odnosima, može se zaključiti da je sistem rukovođenja u ONO i DSZ decentralizovan“ (str. 6 i 7), nema osnova u naučnoj teoriji i postuliran je na ideološko-političkoj osnovi.

Stoga se, kasnije, opravdano ističu sledeći stavovi: „Svi elementi sistema opštenarodne odbrane, od mesne zajednice pa nadalje integrišu se u organizacione oblike do federacije“; „Nedozvoljene su duge 'šetnje' i zadržavanje informacija na određenim nivoima, te njihovo slanje nižim nivoima rukovođenja, jer to stvara ogromno 'mrtvo vreme', što ide u prilog protivniku i stihiji“ (str. 18). U vezi sa jedinstvom rukovođenja opštenarodnom odbranom, ispravno se tvrdi da je „najstariji princip rukovođenja princip jedinstva“. Značajna su dva njegova aspekta: idejno jedinstvo i organizaciono jedinstvo. Organizaciono jedinstvo odnosi se na stav „da njega čine, u suštini, procesi integracije koji vode koncentraciji snaga i sredstava, nasuprot rasutom znanju i slaboj organizaciji“, i: „Naročito je značajno ostvariti organizaciono jedinstvo na nivou Jugoslavije“ (str. 20).

U vezi sa slabostima rukovođenja sistemom opštenarodne odbrane naročito se ističe: „Jedna od najvećih slabosti koja ima negativne posledice u sistemu rukovođenja opštenarodnom odbranom jesu autonomizam i slobodno delovanje bez prava nadzora organa na višem organizacijskom nivou“ (str. 21). Istraživanje je pokazalo da se, u nas pojavljuje i dvojna nadležnost, jer ista pitanja uređuje, na primer, organ federacije nadležan za opštenarodnu odbranu, ali i organ socijalističke republike i socijalističke autonomne pokrajine“ (str. 21). Tako se ističe „da je u socijalističkoj autonomnoj pokrajini opštenarodna odbrana jedinstven sistem, a u SR Srbiji je deo jedinstvenog sistema, što je protivrečno i nelogično“ (str. 26).

Za ustavno-normativno regulisanje ONO i DSZ, posebno se ističe „da je bitna karakteristika te reglementacije nekonzistentnost u dimenzioniranju zakonodavnih ovlašćenja. Osnovni problem jeste to što je materija o opštenarodnoj odbrani stavljena paralelno u zajedničku nadležnost, što govori da sistem opštenarodne odbrane nije, stvarno, jedinstven“ (str. 26). U vezi, s tim, dalje se navodi: „Nedozvoljivo je rešenje po kojem je opštenarodna odbrana – kao oblast društvenih odnosa i pravna materija u zajedničkoj nadležnosti Federacije, republika i pokrajina“. I dalje: „Federaciji treba dati isključivu nadležnost da reguliše sistem opštenarodne odbrane za čitavu SFRJ“ (str. 29). Zatim se ispravno konstatuje „da je opšte poznato da se jedinstvenim sistemom opštenarodne odbrane SFRJ mora jedinstveno rukovoditi na nivou SFRJ, da bi se obezbedilo jedinstveno funkcionisanje sistema u svim uslovima“ (str. 36).

U analizi razloga zašto je federacija „razvlašćena“ u rukovođenju sistemom opštenarodne odbrane, istraživanje je dalo još neke značajne rezultate. Tako se, na primer, ističe: „Svakako je potrebna šira analiza da bi se utvrdilo zašto je Federaciji uskraćeno pravo da donosi sistemska dokumenta kojima se reguliše, usmerava, koordinira i kontroliše funkcija opštenarodne odbrane – kao jedinstvenog odbrambeno zaštitnog sistema“ (str. 36). Zatim se navodi i osnovni razlog za takvo stanje: „To su one snage u socijalističkim republikama i socijalističkim autonomnim pokrajinama u kojima je neprekidna težnja za što većim razvlašćenjem Federacije kao države i društveno-političke zajednice.“ I dalje: „To su policentrični centri moći, koji svoju moć vide u što većem slabljenju Federacije“ (str. 37). Na kraju tog dela se zaključuje: „Polazeći od nedeljivosti sistema opštenarodne odbrane, važno je u narednom periodu iznaći bolja rešenja kojima će se obezbediti veći i jači uticaj Federacije na opštenarodnu odbranu, naročito u kreiranju i rukovođenju opštenarodnom odbranom“ (str. 53).

Istraživanje je ukazalo i na činioce, odnosno grupu činilaca koji značajno otežavaju uspešno funkcionisanje opštenarodne odbrane, posebno sistem rukovođenja opštenarodnom odbranom. Na osnovu ankete na reprezentantnom jugoslovenskom uzorku, prema frekvenciji odgovora, izdvojeni su sledeći

osnovni činioci: (1) preterani normativizam i nesklad normativnog i stvarnog; (2) šablonizam u izradi i donošenju planova u opštenarodnoj odbrani; (3) preorganizovanost i glomaznost sistema opštenarodne odbrane; (4) preplitanje i dupliranje nadležnosti u rukovođenju opštenarodnom odbranom; (5) podeljenost informacionih tokova; (6) brza smena ljudi na rukovodećim položajima (rotacija); (7) nedovoljno razvijena teorija rukovođenja opštenarodnom odbranom, što ima za posledicu amatersko-diletantski rad dela kadra u opštenarodnoj odbrani umesto stručnog i profesionalnog rukovođenja.

U vezi sa navedenim, predlažu se i odgovarajuće mere, među kojima su: „Sistem informacija u opštenarodnoj odbrani treba strogo centralizovati na nivou SFRJ“ (str. 142); „Potrebno je više kompetencija i ovlašćenja profesionalnim rukovodiocima u sistemu opštenarodne odbrane, naročito na nivou Federacije“ (str. 143).

Istraživanjem je, posredno, ukazano i na delovanje okruženja u sistemu opštenarodne odbrane. Tako se, na primer, ističe: „Izlišno je očekivati da opštenarodna odbrana funkcioniše jedinstveno na celoj teritoriji SFRJ, ako, istovremeno, ustrojstvo političkog sistema pothranjuje republički i pokrajinski etatizam pa i separatizam, grupni egoizam na mnogim nivoima“ (str. 95). Međutim, ta pitanja, iako od najvećeg značaja za efikasnost sistema opštenarodne odbrane, posebno za rukovođenje sistemom, nisu predmet ove rasprave.

Očigledna je potreba za većim stepenom centralizacije rukovođenja opštenarodnom odbranom Jugoslavije.

Relativno pouzdano, može se zaključiti da su svi parametri, u našim uslovima, izuzetno izraženi u smeru njihovog maksimiranja, sa tendencijom ka maksimumu u najverovatnijim modalitetima ugrožavanja bezbednosti. U uslovima specijalnog rata i vanrednih prilika svih deset parametara ocenjeni su kao maksimalni. Polazeći od te procene i navednog empirijskog stanja u sistemu rukovođenja opštenarodnom odbranom, može se dalje tragati za odgovorom na osnovno pitanje *kako i koliko to treba da utiče na način i metod rukovođenja opštenarodnom odbranom.*

Doktrinarno-teorijski i načelno, princip kombinovanog – centralizovanog i decentralizovanog rukovođenja opštenarodnom odbranom ostaje relativno konstantan. Generalizovani

princip, kao i svaki princip te vrste, međutim, ne daje konkretne odgovore na to kada, u kojim uslovima i šta treba, više ili manje, centralizovati, odnosno decentralizovati. Da bi se dobio takav odgovor, makar i približan, neophodno je bliže utvrditi obim (prostiranje), dubinu (stepen) i razlike u polju prostiranja navedenih parametara za pojedine modalitete ugrožavanja bezbednosti SFRJ. To bi, pored navedenog relativno konstantnog principa, bio onaj promenljivi, korektivni elemenat, koji, u konkretnim procenama i uslovima, postaje osnovni za donošenje konkretnih (izvedbenih) odluka i akcija u sferi rukovođenja opštenarodnom odbranom.

S obzirom na izvedenu komparativnu analizu, bez obzira na neke njene nedorečenosti, može se, s naučno-teorijskog stanovišta, istaći da su se u rukovođenju opštenarodnom odbranom u našim kriznim uslovima, pre svega unutrašnjim, stekli osnovni i sasvim konkretni uslovi za *primenu većeg stepena centralizacije rukovođenja odbranom na nivou Jugoslavije*.

Prema tome, osnovni zaključak bio bi: *naučno-teorijski parametri izvedeni, transdisciplinarnom sintezom, iz relevantnih naučnih teorija – kao razlozi i uslovi, polazeći od empirijskog stanja u rukovođenju opštenarodnom odbranom i stanja u njegovom okruženju, uverljivo ukazuju na potrebu za relativno visokim stepenom centralizacije rukovođenja opštenarodnom odbranom na nivou Jugoslavije, uključujući i rukovođenje i komandovanje Jugoslovenskom narodnom armijom i Teritorijalnom odbranom. Može se, sasvim izvesno, na osnovu navedenog, zaključiti da je sfera rukovođenja opštenarodnom odbranom, posebno u kriznim uslovima, kakvi postoje u zemlji, gotovo egzemplar (par excellence) nužnosti relativno visoke centralizacije.*

ŠTA BI TREBALO CENTRALIZOVATI NA NIVOU SFRJ U SISTEMU OPŠTENARODNE ODBRANE

Konstatacija da navedeni naučno-teorijski parametri i empirijsko stanje u rukovođenju opštenarodnom odbranom upućuje na nedvosmislenu potrebu za povećanjem centralizacije rukovođenja opštenarodnom odbranom i oružanim snaga-

ma, samo je generalni načelni zaključak, koji ima opšte značenje. Konkretnije odgovore naime, potrebno je dalje tražiti. Logički, postavlja se pitanje *šta se objektivno i primarno mora u takvoj situaciji centralizovati*, a da to ne bude u koliziji sa jednim od osnovnih zahteva koncepcije opštenarodne odbrane – stvaralačkom aktivnošću i kreativnim kombinovanjem svih učesnika u sistemu opštenarodne odbrane.

Na osnovu navedene analize nije objektivno moguće doći do potpunih, celovitih i konkretnih odgovora na postavljeno pitanje, ali se može ukazati na pravce i područja gde ih treba tražiti. Pri tome se uvek polazi od stepena izraženosti navedenih parametara i njihove komparacije sa stvarnim stanjem u sistemu opštenarodne odbrane – posebno u rukovođenju, kao i od fundamentalnog značaja navedenih naučnih teorija u kojima se obrazlaže taj fenomen.

S obzirom na to da se centralizacija rukovođenja opštenarodnom odbranom primarno odnosi na najviši hijerarhijski nivo, dakle na strategijski nivo rukovođenja, nivo federacije, tri oblasti u sistemu opštenarodne odbrane, koje po karakteristikama, značenju, procesualnosti i stepenu uticaja na uspešno funkcionisanje i efikasnost celine sistema, nužno bi se morale znatno više centralizovati;

prvo, ciljevi – globalni ciljevi sistema odbrane i oružanih snaga, politika odbrane, odnosno pitanja koja spadaju u tzv. ustavnu nadležnost federacije;⁶

drugo, rukovođenje sistemom opštenarodne odbrane u užem smislu – koje obezbeđuje u funkcionisanju sistema jedinstvo odluke i akcije. Upravljački podsistem je, u stvari, 'mozak' sistema".⁷

treće, informatička i naučna podrška, odbrane i oružanih snaga, odnosno informacioni sistem i stvaranje tzv. naučne kritičke mase.⁸

⁶ Sistem ima cilj – svrhu, i svi njegovi podsistemi službe za dostizanje cilja sistema (M. Stojković, *Proces donošenja odluke*, VIZ, Beograd, 1975, str. 16). Osnovna svrha ciljeva sistema jeste: 1) kontinuitet funkcionisanja sistema i 2) povećanje efikasnosti sistema (Isto, str. 32).

⁷ Osnovno sredstvo za smanjivanje entropije sistema jeste visokoorganizovano upravljanje sistemom, a glavno sredstvo za to je pouzdana i relevantna informacija (Isto, str. 30).

⁸ Obrada i čuvanje informacija (komandne, naučne i didaktičke) obavlja se centralizovano, a rezultati obrade se dele različitim nivoima rukovođenja – po potrebi (Isto, str. 69). Češće informacije, veći broj upravljačkih impulsa – manja entropija (puk. D. Višnjić, *Rukovođenje – hrestomatija*, COSSIS „Maršal Tito“, 1989, str. 14).

Ako bi se, međutim, ta tri globalna područja u kojima je *objektivno nužno* obezbediti najviši stepen centralizacije na nivou Jugoslavije pokušali konkretizovati, to bi zahtevalo dalja i potpunija istraživanja.

Na primer, ako se *ciljevi dalje razrađuju*, ta operacionalizacija bi morala obuhvatiti barem sledećih pet elemenata:

(1) bliže definisanje ciljeva odbrane i osnovnih opredeljenja koncepcije opštenarodne odbrane;

(2) razrađivanje procedura koje pouzdano obezbeđuju dovođenje osnovnih procesa u sistemu opštenarodne odbrane do utvrđenih ciljeva;

(3) utvrđivanje programa mera i akcija – osnovnih i korektivnih, koji se preduzimaju radi efikasnog funkcionisanja svih podsistema;

(4) obezbeđenje povratnih informacija o tome kako se i koliko utvrđeni ciljevi ostvaruju;

(5) kontrola, regulacija i korelacija procesa u sistemu opštenarodne odbrane u izgradnji i dogradnji (razvoj) sistema, barem u tri segmenta: (a) regulisanje i komparacija očekivanih, planiranih i stvarnih promena u sistemu – naročito onih trajnijeg i fundamentalnijeg karaktera; (b) sistemsko i permanentno regulisanje tekućih promena u podsistemima opštenarodne odbrane; i (c) reakcija (mere i akcije) za korektivno delovanje i preduzimanje naknadnih mera.

Rukovođenje sistemom opštenarodne odbrane izuzetno je, složena i visoko profesionalna delatnost, koja se u savremenim uslovima ne može obavljati amatersko-diletantski, niti zdravorazumski. Rukovođenje (upravljanje) opštenarodnom odbranom na nivou SFRJ, čija je suština pripremanje i donošenje odluka u sistemu značajnih za njegovo funkcionisanje, ima dva aspekta: (a) odlučivanje o cilju sistema i (b) odlučivanje o korišćenju resursa.

S obzirom na to da tim sistemom upravljaju rukovodioci, naročito kadar na strategijskom nivou rukovođenja, sad se smatra da je veoma značajan optimalan stil i metod rukovođenja. Donedavno se, kad se o tom fenomenu radi, najčešće govorilo o tzv. autoritativnom i liberalnom stilu, o tzv. stvarnom i formalnom autoritetu itd. Sada se u kadrovskoj teoriji (kadrologiji), uglavnom, rukovodeći kadar procenjuje prema jedinstvenom kriterijumu, a to je podela na tzv.

empirijski (zanatsko-prakticistički) i naučno teorijski metod rukovođenja. Dok prvi rukovode, prvenstveno zdravorazumski, na osnovu ličnog iskustva, preferirajući tekuće potrebe, drugi u rukovođenju donose sve odluke – na osnovu maksimalnog uvažavanja organizovanog, dominantnog naučno-teorijskog znanja, principa i zakonitosti nauke, kao i naučnog predviđanja (najčešće ekstrapolacijom) razvoja procesa u budućnosti. Drugi stil i metod rukovođenja je potreban na svim nivoima rukovođenja, ali je na strategijskom nivou nužan.

U vezi sa donošenjem strategijskih odluka u sistemu opštenarodne odbrane sve navedeno upućuje na važan zaključak *da u rukovođenju i odlučivanju u toj sferi, objektivno, nisu mogući nikakvi oblici konsenzusa ili veta*. Zagovaranje ili uvođenje takvih oblika odlučivanja je suprotno prirodi procesa u tom sistemu i imalo bi nesagledive negativne posledice.

ODNOS IZMEĐU CENTRALIZACIJE RUKOVOĐENJA I KREATIVNOG KOMBINOVANJA

Objektivne potrebe i zahtevi koji upućuju na veći stepen centralizacije nekih aktivnosti i funkcija u sistemu rukovođenja opštenarodnom odbranom, mogu, makar nenamerno i prividno, izazvati reakcije i nametnuti pitanje *da li takva centralizacija može da blokira ili umanju mogućnosti ispoljavanja stvaralačke aktivnosti učesnika u tom sistemu*. U traganju za odgovorom, moraju se u pomoć pozvati i neke ranije navedene naučne teorije, ali i empirijski stepen saznanja. Činjenica koju treba naglasiti jeste da kreativnost u savremenom značenju nije nikakvo „natprirodno“ svojstvo, niti je neko isključivo urođeno subjektivno svojstvo ličnosti, lična genijalnost i slično. Sigurno je da u procesu kreativnog akta učestvuju psihološka svojstva ličnosti, naročito njegova inteligencija i neke specifične sposobnosti, ali to za sposobnost kreativnog kombinovanja u savremenim uslovima nije dovoljno.

Isto tako, činjenica je da je svaki kreativni akt moguć samo ako je zasnovan na velikom, pre svega fundamentalnom naučnoteorijskom znanju, i ako su u sferi u kojoj se stvaralaštvo ispoljava obezbeđeni jasnoća ciljeva, upravljanje tim ciljevima i pouzdane informacije. Bez tih pretpostavki, umesto

stvarne kreativnosti, javlja se kvazikreativnost, neznanje, površnost, nerad, konfuzija i anarhija. Ako se uporede te pretpostavke sa ranije navedenim sadržajima, koje se objektivno moraju više centralizovati (ciljevi, upravljanje naučnoistraživačkim radom, informacije), jasno je da ne samo da nema kolizije, već da su to upravo *osnovne pretpostavke za mogućnost ispoljavanja realnog stvaralaštva*.

Klasični vojni princip – centralizuje se, primarno, funkcija odlučivanja i neposrednog upravljanja, a decentralizuje način izvršavanja, po pravilu, ostavlja dovoljno prostora za stvaralaštvo svih učesnika na svim nivoima – strategijskom, operativnom i taktičkom.

Te činjenice, ponekad, kriju i neke *zablude* o stvaralaštvu, koje se, najčešće, manifestuju u pseudokreativnosti zasnovanoj na nedovoljnom znanju, slaboj organizovanosti i slabom rukovođenju.

Mada fenom stvaralaštva nije dovoljno i potpuno naučno teorijski osvetljen, sve je više tumačenja da se kreativnost zasniva na tzv. makroteoriji *transfera*. Osnovi teorije transfera su u mikroteorijama – *teoriji generalizacije, teoriji identičnih elemenata, teoriji sličnosti* – analogije i homologije, i tzv. *mehanizma rekonstrukcije iskustva*.⁹ Suština je u odgovoru na pitanje šta se događa i šta obezbeđuje da se, polazeći od starog, postojećeg iskustva, pri susretu sa novom situacijom ili nekom promenom kreativno rešava taj novi, relativno nepoznati problem. Sve te teorije i mehanizmi, što je teorijski obrazloženo, da bi čovek mogao stvaralački rešavati nove ili nepoznate problemske situacije, zahtevaju barem tri elementa: (1) energično sprečavanje delovanja entropije – kao mere neorganizovanosti, javašluka i anarhije; (2) vrhunsku organizovanost tzv. dominantnog naučno-teorijskog znanja i njegovo posedovanje u vrhu generalizovanog znanja (zakoni, zakonitosti, principi), i (3) formalizaciju tako organizovanog dominantnog naučnog znanja u informacione sisteme (baze podataka, ekspertni sistemi, i drugo). Zaključak se nameće sam: *pravog stvaralaštva nema, niti ga može biti bez posedovanja vrhunskog profesionalnog dominantnog naučnoteorijskog znanja, organizovanog u sisteme*. Dakle, opet bi se mogli vratiti ranije

⁹ Transfer treba da objasni kako se stvara iskustvo i kako se to iskustvo koristi prilikom snalaženja u novim situacijama. On će, možda, da objasni i samo stvaralaštvo. (Dr B. Stevanović, *Pedagoška psihologija*, Beograd, 1963, str. 70).

naznačenim područjima, u kojima se centralizacija objektivno mora obezbediti (ciljevi, rukovođenje, informacije), i ponovo potvrditi postavljenu tezu *da takva centralizacija, ne samo da nije u koliziji sa mogućnostima ispoljavanja stvaralačke aktivnosti već je ona bitna pretpostavka za kreativnost.*

Kada se radi o fenomenu *stvaralačkog kombinovanja*, o odnosu staro iskustvo – zahtevi nove problemske situacije, u našim uslovima se mnoge pojave, događaji i, posebno, ponašanje nekih ljudi mogu sagledati, pa i tumačiti u okviru nekih teorija, pre svega socio-psiholoških. U našim uslovima sudara i konflikata između starog i novog, kako u političko-ekonomskoj, tako u odbrambenoj sferi, postoje i tzv. *mehanizmi presuazivne komunikacije*, kao i neki odbrambeni mehanizmi, naročito *psihološke inercije i fiksacije*.¹⁰ Manifestacije i pojave koje se svakodnevno događaju proizvod su, s jedne strane, pritiska okoline – koji proizlazi iz zahteva nove situacije (novine, promene), a sa druge strane – otpora koji se daje promenama polazeći od selektivnog karaktera znanja i opažanja i postojeće organizacije znanja. Budući da se taj mehanizam u našim uslovima posreduje i prevrednuje, pre svega, raznim relativizacijama i racionalizacijama, prvenstveno na osnovu ideoloških i političkih indoktrinacija i manipulacija, to je i njegovo ispoljavanje u nas, po pravilu, ekstremno. To se, dakako, odnosi ne samo na društveno-ekonomske probleme već i na oblast odbrane. U stvari, često se deformiše osnovni i poznati princip da se novo uvek gradi na postojećem, starom, jer niti je staro toliko loše da se odbacuje i negira u celini, niti je novo toliko dobro da se a priori u celini nekritički prihvata. U vezi s tim su i naše rasprave o tome da li koncepciju opštenarodne odbrane treba neznatno dograditi ili je treba potpuno promeniti, često zasnovane upravo na takvim crno-belim dihotomijama. Bežeći na „polove“ u takvim okolnostima, deo ljudi upravo neopravdano, po svaku cenu, brani „postojeće“, a deo, isto tako neopravdano i *a priori*, prihvata samo ono što je krajnje radikalno. Takvoj situaciji pogoduje i to da deo ljudi nije, u suštini, nikad ni bio dovoljno „indoktriniran“ osnovnim postulatima koncepcije opštenarodne odbrane, odnosno, nije ni usvojio njena opredeljenja kao svoja i da nije, često, imao ni dovoljno naučno teorijskog

¹⁰ Josip Obradović, *Psihologija i sociologija organizacije*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.

znanja o tome, te stoga ima neke „pogodnosti“ da sve postojeće bez teškoća negira i, *a priori* prihvata krajnje radikalne promene. Dubinskom naučno-teorijskom studijom osnovnih opredeljenja koncepcije opštenarodne odbrane, uključujući i ona društveno-politička koja su najviše politizirana i ideologizirana, čini se da bi se moglo utvrditi da u njima postoje *eksplicite* ili *implicite*, fundamentalne, relativno trajne i univerzalne i humane vrednosti. To bi, međutim, zahtevalo posebnu analizu.

U zaključku, čini se, treba još reći, da se ovaj pokušaj dokazivanja neophodnosti relativno visokog stepena centralizacije rukovođenja sistemom opštenarodne odbrane zasniva isključivo na naučno-teorijskim osnovama, i da može doprineti, koliko-toliko, da se odluke, naročito one tzv. ustavne prirode, donose i uz konsultaciju naučne teorije. Jasno je, isto tako, da bi bila iluzija i preveliki scijentistički optimizam, očekivati da će naučna teorija razrešiti krupna pitanja odnosa u državi (federacija, konfederacija), i mesta i funkcije odbrane u njoj, ali bi bilo dobro, da se pri tome naučna teorija, koliko-toliko, uzme u obzir.

Na kraju, neko nedobronameran bi mogao, naročito u ovom našem kontroverznom i konfuznom vremenu, i ovo o čemu je govoreno isključivo s naučnoteorijskog aspekta, ako mu tako odgovara i treba, *veštački ispolitizirati i ove, isključivo naučnoteorijske zahteve „proglasiti“ centralizmom, unitarizmom, hegemonizmom i slično.*

SUMMARY

CRITERIA IN CENTRALIZATION OF CONTROLLING THE DEFENCE FROM THE ASPECT OF SCIENTIFIC THEORIES

The problem of controlling the total national defence, particularly an exceptionally significant aspect of the problem – the measure in which the control should be centralized or decentralized – is certainly a very sensitive one. The author reviews the phenomenon of centralization or decentralization of controlling the total national defence starting from two aspects: *first*, from the views and attitudes of the contemporary scientific theory (theory of management, theory of organization, theory of decision making, theory of information, etc.) concerning the relation between the centralization and decentralization of control; and *second*, from the empirical state of affairs in the field of command and control over the total national defence in our country, starting from two sources of information – the results of research in the frames of the sub-project „Controlling the total national defence“, and the results of an inquiry (Delphi method) on this problem.

The scientific theories were the source of a dozen parametres derived indirectly from them. These parametres are utilized as a measure of the degree of realization and application of conditions in our system of controlling the total national defence, in order that the requirements for centralization could be assessed. By a comparative analysis and the consideration of its results the following conclusions have been reached: *first*, that the scientific theory and empirical state of affairs in the field of controlling the total national defence with sufficient reliability warrant a conclusion that in our crisis are necessary elements of a greater centralization of control over the total national defence at the level of Federation; *second*, that it is particularly necessary to centralize in a greater measure matters of establishment of the aims of the total national defence, of controlling the total national defence system, and of information and scientific support of the total national defence.

In the final part of the article the author also, applying the method of scientific comparison, explains that the objective requirements for a greater degree of centralization of certain elements of the total national defence system do not collide with the need for creative activities of the members of the system.

RÉSUMÉ

LES CRITERES DE LA CENTRALISATION DE LA DIRECTION DE LA DEFENSE SOUS L'ASPECT DES THEORIES SCIENTIFIQUES

Le problème de la direction de la DPG, notamment un de ses aspects important, à savoir la mesure dans laquelle elle doit être centralisée ou décentralisée, est, cela est certain, autant important que délicat. Dans le présent article, le phénomène de la centralisation – décentralisation de la direction de la DPG est traité sous ses deux aspects: *primo* – dans le contexte des connaissances que la théorie scientifique moderne (théorie de la gestion, théorie de l'organisation, théorie de la prise de décisions, théorie de l'information, etc) traite en matière du rapport centralisation – décentralisation de la direction, et *secondo*, à partir de la situation empirique de la direction de la DPG chez nous, procédant des deux sources de connaissances, des résultats de la recherche du sous-projet „La direction de la DPG” et des résultats de l'enquête (méthode Delfi) sur ce problème.

Les théories scientifiques ont servi de source de déduction directe d'une dizaine de paramètres servant d'„étalon” pour savoir dans quelle mesure les conditions ont été réunies, et manifestées dans notre système de direction de la DPG, pour pouvoir juger du bien-fondé de la centralisation. L'analyse comparative et la discussion de cette analyse ont permis de formuler les conclusion-clés suivantes: *primo*, la théorie scientifique et la situation empirique de direction de la DPG suggèrent avec suffisamment de certitude la conclusion que dans nos conditions de crise se font sentir comme nécessaires les éléments d'une plus grande centralisation de la direction de la DPG au niveau de la Fédération; *secondo*, – il est particulièrement nécessaire de centraliser les questions suivantes: détermination des objectifs de la DPG, la direction du système de la DPG, la logistique informatique et scientifique de la DPG.

A la fin de son article, encore une fois suivant la comparaison scientifique, l'auteur a démontré que la revendication de la centralisation à un plus haut degré de certains éléments du système de la DPG n'est pas en collision avec les besoins d'une activité créatrice des sujets de ce système.

РЕЗЮМЕ

КРИТЕРИИ ЦЕНТРАЛИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ ОБОРОНОЙ С АСПЕКТА НАУЧНЫХ ТЕОРИЙ

Проблема управления всенародной обороной, особенно один ее исключительно важный аспект – насколько она должна быть централизованной, то есть децентрализованной, как это известно, насколько является значительным, настолько же и чувствительным. В настоящем тексте феномен централизации – децентрализации управления всенародной обороной рассматривается, исходя из двух аспектов: *во-первых*, из положений, которых современная научная теория (теория управления, теория организации, теория принятия решения, теория информации и др.) придерживается, в связи со взаимоотношением централизация – децентрализация управления, и *во-вторых*, из эмпирического состояния управления всенародной обороной у нас, исходя из двух источников: результатов исследования подпроекта „Управление всенародной обороной“ и результатов анкеты (Делфи метод) об этой проблеме.

Научные теории используются для того, чтобы из них косвенно вывести десяток параметров, представляющих собой „меру“, на основании которой определяется существуют ли условия и в какой степени они выражены в нашей системе управления всенародной обороной, чтобы оценить потребности централизации. Сопоставительным анализом и его дискуссией сделаны следующие существенные выводы: *во-первых*, научная теория и эмпирическое состояние управления всенародной обороной достаточно надежно навязывают вывод, что в наших условиях кризиса необходимы элементы повышенной централизации управления всенародной обороной на уровне Федерации; *во-вторых*, особенно нужно увеличить централизацию следующих вопросов – утверждение целей ВНО, управление системой ВНО и информационная и научная поддержка ВНО.

В конце автор также при помощи научного сопоставления объясняет, что объективное требование увеличения степени централизации определенных элементов в системе ВНО не находится в коллизии с необходимостью проявления творческой активности участников в этой системе.

Vojna društvenonaučna istraživanja u izmenjenim društvenim uslovima

Potpukovnik prof. dr *PERO ŠIPKA*

Prilog je pokušaj projekcije promena u naučnoistraživačkom radu u oblasti društvenih nauka, koje se mogu očekivati u okviru opštih mera prilagođavanja armijskih struktura i funkcija novim društvenim prilikama.

U radu se, najpre, s teorijskog stanovišta razmatra globalni odnos između armije i društva. Ukratko se izlažu dve poznate teorije o tipologiji vojnih organizacija i mehanizmima kontrole vojnog činioca u savremenim državama. Na osnovu toga, razvija se teza o dva modela homogenizacije ljudskog činioca i, saglasno tome, dve različite uloge društvenih nauka u sadašnjim armijama. Dva koncepta označena su kao „angažovana“ i „neutralna“ nauka.

Polazeći od toga, kao i od promena koje se očekuju u okviru najavljenih reformi jugoslovenskog društva, a uzimajući u obzir i najvažnije trendove koji oblikuju razvoj društvenih nauka uopšte, predviđaju se brojne radikalne promene u značaju, ulozi, organizacijski i operativnoj formi te materijalne i kadrovske podrške vojnodruštvenih istraživanja.

U periodu intenzivnih političkih promena u savremenom svetu i našem društvu, kao i njihovog uticaja na strukture i funkcije oružanih snaga, postavlja se, pored ostalog, i pitanje uloge istraživanja društvenohumanističkih pojava i procesa značajnih za narodnu odbranu. Prirodno je da društvene nauke u celini, posebno sociologija i psihologija, u takvim prilikama pobuđuju povećan interes. Taj interes je umnogome zasnovan na očekivanjima da te discipline ponude valjane odgovore na brojna pitanja koja nameću krizna zbivanja. Delom, radi se i o očekivanjima (u osnovi naivnim) da one mogu da ponude i razrešenja društvenih napetosti i konflikata, pa i onih koji nastaju između armije i pojedinih društvenih segmenata.

Čini nam se da u tim uslovima ima opravdanja pokušaj projekcije nove uloge vojnodruštvenih nauka, odnosno istraži-

vanja ljudskog faktora, u izmenjenim društvenim prilikama koje proizvodi ili će, prema očekivanjima, proizvesti započeta reforma privrednih i društvenih odnosa. Opravdanost takvog pokušaja je u mogućnosti da se valjanim predviđanjem olakša i, eventualno, ubrza proces promena u jednoj oblasti od opšteg armijskog i šireg društvenog interesa, a ljudski i materijalni resursi, angažovani u njoj, učine efikasnijima.

Svaki pokušaj projekcije promena unutar nekog armijskog podsistema, a time i zamisao o unapređenju jedne relativno uske oblasti (kakva je istraživačka delatnost) mora započeti analizom odnosa između armije i društva. U protivnom, ne može se računati na prognostičku vrednost takve projekcije, odnosno realnu utemeljenost ponuđene zamisli.

PRIRODA ARMIJE U ZAVISNOSTI OD PEOVLAĐUJUĆEG DRUŠTVENOG ODNOSA

Odnos između društva i armije razmatran je u savremenoj sociološkoj i socijalno-psihološkoj teoriji na različite načine i na osnovu različitih pristupa. Neki autori su se težišno bavili posebnostima vojne profesije,¹ drugi uticajem vojnog faktora na ekonomska kretanja (tzv. vojno-istorijski kompleks), a neki raznim fenomenima koji se u tom međuodnosu reprodukuju, posebno militarizmom.² No, za osnovni cilj ove rasprave najrelevantnije su, izgleda, teorijske postavke M. D. Felda³ o zavisnosti prirode armije od društvenog uređenja i teze Huntingtona⁴ o mehanizmima kontrole oružanih snaga u savremenim društvima.

Feldova „Tipologija vojnih organizacija“ obuhvata, uglavnom, savremene armije od kojih neke, u stvari, pripadaju prevaziđenim društvenim formacijama, ali postoje u rudimentarnom obliku. (Tako, na primer, Legija stranaca, posmatrana izolovano, čini tipičnu imperijalnu armiju, dok se za francusku armiju u celini takva odrednica teško može odbraniti). Svoju

¹ M. Janowitz, *The Professional Soldier*, Macmillan Publishing, London – New York, 1971.

² Ejub Kučuk, *Militarizam*, Rad-VIZ, Beograd, 1977.

³ M. D. Feld, *The Structure of Violence: Armed Forces as Social Systems*, Sage Publications, Beverly Hills /London, 1977.

⁴ S. P. Huntington, *Civilian Control of the Military: A Theoretical Statement (U: A study of Organizational Behavior*, Stack – pole Books, Harrisburg, 1976).

tipologiju Feld zasniva na razlikama u političkom okruženju, u kojem se oružane snage formiraju i koriste. Tako razlikuje pet vrsta armijskih organizacija:

- (a) spoljašnje potčinjavanje → imperijalna armija,
- (b) unutrašnje potčinjavanje → feudalna armija,
- (c) zatvorena jednakost → nacionalna armija,
- (d) otvorena jednakost → reprezentativna armija i
- (e) ideološka jednakost → sveobuhvatna armija.

Različiti modeli osnovnog društvenog odnosa (dominacija naspram jednakosti) i njihove varijacije reprodukuju različite tipove armijskog ustrojstva, kako s obzirom na osnovnu političku ulogu armijskog činioca, tako i u odnosu na spoljni izraz, način rukovođenja i mehanizme ostvarivanja jedinstva, odnosno objekat identifikacije armijskog sastava itd. Najznačajnije za ovu raspravu su, bez sumnje, razlike između društvenih/armijskih organizacija tipa (d) i (e), jer se za naše društvo može reći da se nalazi na prelazu iz, prema Feldu, ideološke u otvorenu jednakost.

a) Društvo i armija tipa „ideološke jednakosti“

U društvenoj strukturi ortodoksnog realnog socijalizma (ali i nesocijalističkih totalitarnih uređenja), za koju je karakteristična ideološka jednakost, partija se smatra sintezom i supresorom države i društva. Distribucija moći, pa i ona između armije i društva, određena je izrazima pojedinačne vezanosti za programske ciljeve partije na vlasti. Politička osnovica strukture ideološke jednakosti u celini, uključujući i armiju, jeste sveobuhvatna zajednica. Društvo zahteva od svih svojih pripadnika potpun angažman u društvenom preobražaju, a organizacije, odnosno pojedinci, koje to ne prihvataju nužno se tretiraju kao potencijalni ili aktuelni neprijatelji.

Značaj individualnih sposobnosti procenjivanja i odlučivanja negira se na određeni način. Individualni uvid, pa i onda kada obezbeđuje neposrednu korist, čini niži nivo saznanja. Kvalitetniji je onaj vid saznanja koji se ostvaruje izvođenjem iz partijskih programskih ciljeva. Prirodna posledica toga jeste da je „čin službeno merilo uverenja“ i da koincidiraju struktura armije, partije i države. Politička uloga armije zasnovane na ideološkoj jednakosti sastoji se, prvenstveno, od propagiranja

vladajuće ideologije. Ona štiti sve koji pristaju uz ideju, a sumnjičavo ili hostilno se odnosi prema ostalima.

Slika koju o sebi emituje rukovođenje u takvom sistemu ima oblik harizme. Armijski rukovodilac predstavlja „prirodnog“ vođu i inkarnaciju ubeđenja. Kao personifikacija kolektivne volje, on mora predstavljati onipotentnu figuru, čoveka koja nema pravo na grešku. Kontrola je zasnovana na principu jednostarešinstva, utelotvorenom u ličnosti i ostvarivanju balansa i koordinacije potčinjenih. Uspeh i neuspeh su plod reevaluacije ranijih akcija i utvrđivanja osnovnih momenata i njihovog značaja za dugoročne ciljeve.

Društveni model armije je komunalni: kada se zanemare razlike koje nameću obaveze i odgovornosti ona je otvorena i ravnopravna zajednica svih udruženih na verovanju u društvene ciljeve. Naravno, jednakost nije, niti može biti apsolutna („neki ljudi su više jednaki od ostalih“), ali nema nefunkcionalnih statusnih razlika među pojedinim kategorijama pripadnika. Takva armija se ispoljava i doživljava kao narodna.

Pripadnici oružanih snaga vezuju se za ciljeve armije i društva na nivou većih jedinica. Identifikovanje se ostvaruje ne samo s jedinicama već i s njihovim komandantima. Na toj osnovici vlada rivalski odnos, pa je u interesu pojedinaca da autoritet njihovog starešine raste. Harizmatska pojava prima praktičnu formu i karijera pojedinaca postaje zavisna od mogućnosti pretpostavljenih da obezbede promociju svojim potčinjenima.

b) Društvo i armija tipa „otvorene jednakosti“

Vojna organizacija tipa „otvorene jednakosti“ karakteristična je za društvene sisteme u kojima nema prepoznatljive hijerarhije profesija kao merila statusa, tj. za sisteme u kojima je jedina mera promocije efikasnost izražena kao uspeh na otvorenom tržištu. Za razliku od društvenog sistema „zatvorene jednakosti“, gde status građanina zavisi od njegovog formalnog angažmana u korist države, građani se tretiraju kao društveno korisni u meri u kojoj, kao poreski obveznici, ostvaruju svoje lične interese. To opšte verovanje (prema kome se Feld odnosi kao prema predrasudi) prenosi se i na

vojnu organizaciju, pa ona favorizuje vojne profesionalce. Promocija u armiji obezbeđuje se za tehničke eksperte i organizacijske menadžere, tj. izvršioce koji znaju da ostvare maksimum iz materijalnih i ljudskih resursa koji su im povereni.

Društveni model takve armijske strukture je preduzetnička besklasnost. Naravno „besklasnost“ se shvata uslovno, na osnovu poređenja s prethodnim društvenim formacijama, gde je vojna profesija imala ekskluzivni status. Oficir se u sistemu „otvorene jednakosti“ ne smatra više „vlasnikom“ svoje komande, niti savešću društva, već operatorom u mehanizmu nacionalne odbrane.

Odnos vojnog faktora prema državnom autoritetu je pasivan. Vojno rukovođenje odgovorno je samo za borbenu gotovost, ali ne i za to kada i u odnosu na koga će je realizovati. Pripadnici vojne rukovodne strukture smatraju se samo delom opšteg društvenog upravljačko-tehnološkog „uređaja“, koji nije odabran na osnovu duhovnih, moralnih kvaliteta, već zavisno od tehnološke kompetentnosti. Oficir, u principu, ne očekuje da ga nacija doživljava kao većeg patriotu od običnog građanina.

Svoju društvenu potvrdu vojnoupavljački, a time i ukupni armijski organizam traži u tehnološkom progresu. Orijentisan je ka stalnom zahtevu za novim tehničkim i organizacijskim rešenjima. Procena kvaliteta tih pokušaja je pokazatelj uspeha i osnovica na kojoj se diferencira tretman pojedinaca u kadrovskoj politici. Na grupnom planu to ima za posledicu takmičarski odnos između pojedinih vidova/rodova u osvajanju tehničkih dostignuća. Istovremeno, u individualnoj ravni, to nameće usku i ranu specijalizaciju („rani armijski brak“), koja sužava krug potencijalnih dužnosti na koje oficir može da računa u svom daljem razvoju.

Zajedničke osnove vojnog profesionalizma postaju sve zasićenije znanjima iz oblasti informatike, odnosno senzorske, računarske i telekomunikacijske tehnologije. Tempo kojim se inovacije te vrste uvode u savremene armije i promašaji koji se pri tome javljaju⁵ svedoče o tome da osavremenjivanje nije do kraja racionalan proces. Jasno je prepoznatljiva opsednu-

⁵ Ramiz Abdulji, *Modernizacija sistema rukovođenja i komandovanja i komandno-informacijski sistemi*, „Vojno delo“ br. 1/90, str. 91-119.

tost tehnološkim progresom, tj. slabost vojnog rukovođenja najrazvijenijih zemalja da se preko granice koju određuje primenjivost u borbenim dejstvima oprema tzv. visokom tehnologijom.

DRUŠTVENI NADZOR ODBRAMBENIH STRUKTURA I FUNKCIJE

Distribucija moći i mehanizmi odlučivanja su, dabome, najvažniji aspekti odnosa armije i društva. U savremenom svetu, bez obzira na prirodu društvenih uređenja, vrstu političkih doktrina, pa i stepen ekonomske razvijenosti, vlada opšta saglasnost u tome da ta moć, u načelu, mora biti raspodeljena u korist društva, ne samo u miru već i u ratu. Razlike se javljaju pri pokušajima određenja optimalnog modela nadzora.

a) Subjektivna kontrola

Za društvo realnog socijalizma karakteristična je tzv. subjektivna kontrola struktura narodne odbrane. Oružane snage su integralni deo društva, „naoružani deo naroda“, kome nije dozvoljeno da se odviše specijalizuje i postane izolovani deo zajednice. Svaki građanin ima jednaku obavezu da doprinosi odbrani. U isto vreme, oficiri se socijalno-psihološki ne razlikuju od ostalih društvenih pripadnika i dele s njima iste dominantne vrednosti. U tim uslovima vojno ustrojstvo teži tome da se proširi i na društvo. Visoki vojni rukovodioci razmišljaju u političkim terminima, a visoki vladini funkcioneri se ne ustručavaju od angažovanja u vojnim pitanjima. „Vojno rukovođenje odgovara zahtevima vlade jer u vladanju i učestvuje. Ono naređenja izvršava jer se sa njima slaže“.⁶

b) Objektivna kontrola

Objektivna kontrola odbrambenih funkcija podrazumeva oštro razgraničenje između armije i društva. Oficirski sastav i vojno rukovodstvo imaju specifične uloge, funkcije i sistem

⁶ S. P. Huntington, *isto*, str. 509.

vrednosti po kojima se razlikuju od ostalih. Izolovani su u društvenom koliko i u fizičkom smislu, jer su na minimum svedeni kontakti s drugim elitnim društvenim grupama. Funkcija odbrane u takvom društvu smatra se specifičnom i poverava specijalizovanoj strukturi, na isti način na koji se gašenje požara poverava specijalizovanoj grupi – vatrogasnoj brigadi.

U tim okolnostima stvaraju se uslovi za uže i preciznije određenje funkcija vojnog rukovođenja koje se praktično svode na: (a) predstavljanje u strukturi vlasti društvenih potreba za vojnom bezbednošću, (b) savetovanje državnih rukovodilaca s vojnog stanovišta i (c) sprovođenje vladinih odluka u oblasti odbrane.

U sistemu objektivne kontrole vladine odluke se sprovode ne zbog toga što su u skladu s nekom prihvaćenom politikom, već zato što je to obaveza vojnog rukovođenja. Odnos prema njima je na određeni način indiferentan: vojska ratuje ne zato što veruje u ratne ciljeve, već zato što je njena funkcija da ratuje i da to čini na najbolji mogući način, ma kakvi i koliko dostižni bili konačni ciljevi rata.

Ukratko, u sistemu objektivne kontrole armija nije ogledalo društva, već njegovo sredstvo; interes društva nije u tome da podržava armiju već da je militarizuje; ne ulaže se napor da se objedine interesi armije i društva, već da se razgraniče; država ne zavisi od dogovora između civilnih i vojnih rukovodilaca, već pretpostavlja njihovo neslaganje, ali i spremnost tih drugih na bezrezervno potčinjavanje.

Objektivna kontrola kao istorijska kategorija javila se tek nedavno, i to samo u najrazvijenijim zapadnim društvima. Ona nije ni mogla ranije postojati, jer nije postojao ni profesionalni oficirski kor, niti autonomna vojna profesija kojoj društvo priznaje posebnu odgovornost u pitanjima nacionalne bezbednosti.

Više teoretičara, među njima i K. Mannheim⁷, smatra da postojanje velikih vojnih institucija unutar društva koje pasivno prihvataju vladinu kontrolu čini jednu od najvažnijih tekovina zapadne civilizacije. Na osnovu praćenja nekih trendova u toku tzv. hladnog rata, Huntington ocenjuje da objektivna kontrola, time što teži i uspeva da minimizira moć vojnih

⁷ K. Mannheim, *Freedom, Power and Democratic Planning*, New York, 1950.

krugova u odnosu na civilne, ne umanjuje već maksimizira verovatnost očuvanja vojne bezbednosti. Pri tome, prihvatanje nadzora tipa objektivne kontrole od vojnog vrha podrazumeva postojanje i prihvatanje državnog autoriteta. Zato su svi vidovi društvene nestabilnosti, posebno oni formalno-pravni (ustavne krize i sl.), ujedno, situacije u kojima armija prirodno teži da preuzme odgovornost za državne poslove izvan sopstvenog delokruga.

ULOGA VOJNIH DRUŠTVENONAUČNIH ISTRAŽIVANJA

Neposredni cilj istraživanja društvenohumanističkih pojava i procesa u armijama uopšte su odgovori na pitanja značajna za unapređenje moralno-voljnog faktora kao elementa borbene gotovosti. Konačni cilj istraživanja te vrste je uvek homogenizacija stavova, mišljenja pa i emocija armijskog sastava. Za mnoge teoretičare, posebno psihologe humanističke orijentacije, ta homogenizacija ima oblik prisile, tj. odvija se na račun individualnosti pripadnika oružanih snaga, nezavisno od strukture društva kojem armija pripada i iz kojeg se reprodukuje. Međutim, platforma, principi i postupci ostvarivanja jedinstva nisu u svim armijama isti. Od tipa homogenizacije ljudskog faktora presudno zavisi i uloga društvenih istraživanja u savremenim armijama. Istovremeno, lako je pokazati da oboje zavise od preovlađujućeg odnosa između armije i društva. Tako su, u načelu, prepoznatljiva dva tipa ostvarivanja jedinstva i, sledstveno tome, dva modela primene društvenih nauka u armijskim uslovima.

a) Direktna homogenizacija ljudskog faktora i angažovana nauka

U društvenim sistemima tzv. ideološke jednakosti, za koje je karakteristična tzv. subjektivna kontrola odbrambenih funkcija, homogenizacija se ostvaruje *direktnim* sredstvima, a uloga nauke je *angažovana*. Taj tip odnosa i ishoda verovatniji je u zemljama realnog socijalizma, ali i u „društvima u izgradnji“ uopšte, državama s revolucionarnim partijama na

vlasti, nerazvijenim zemljama i zemljama u razvoju; uglavnom u državno-političkom ustrojstvu koje je jednopartijsko ili /i zatvoreno ili/ i ugroženo spolja. U takvom političkom okruženju armija ima obavezu da doprinosi izgradnji društva, uključujući i novi tip odnosa među ljudima (novi moral). Zato značaj koji se pridaje vaspitanju nije manji od onog koji ima obrazovanje za potrebe vojne profesije, a u obuci vojničkog sastava značajan je udeo ideološko-političkih sadržaja. Osnovica na kojoj se ostvaruje armijsko jedinstvo mešavina je nacionalnog interesa i političkog programa društva. Uloga istraživača u oblasti društvenih nauka nije samo u tome da ispituje činioce od kojih zavisi proces homogenizacije, već i da neposredno utiče na socijalne procese, menja ih i oblikuje prema društvenim ciljevima u oblasti odbrane.

b) Posredna homogenizacija ljudskog faktora i neutralna nauka

U armijama društava tzv. otvorene jednakosti gde su funkcije odbrane i njihovi nosioci pod tzv. objektivnom kontrolom državnih autoriteta i kakve, po pravilu, imaju ekonomski snažnije, parlamentarno uređene i relativno bezbedne zemlje, homogenizacija se ostvaruje na vanpolitičkoj osnovi i posrednim, odnosno suptilnim sredstvima. Izgradnja moralno-voljnog faktora počiva uglavnom na nacionalnim i opštecivilizacijskim vrednostima (uključujući i religijske), pri čemu se slobodi, shvaćenoj u građanskom smislu, daje prvorazredni značaj. Umesto na programima sticanja budućih, jedinstvo se postiže na osnovu stečenih vrednosti, koje se, uz to, potvrđuju društvenom efikasnošću. Umesto pozitivno, armijsko jedinstvo je težišno definisano negativno – specifikacijom neželjenih pojava i procesa. Umesto vezanosti za određene ideološke sadržaje od pripadnika armije se očekuje puka lojalnost.

Za otvorenim, programski definisanim delovanjem na političku svest u nameri da se ona menja nema, ni uslova, ni potrebe, s tim što se propagiranje nekih oblika ideologije sankcioniše kao neprijateljsko delovanje. Uloga društvenih nauka u armijama te vrste pragmatizovana je i jasno diferencirana. Zadatak nauke nije da bude angažovana, već efikasna, tj. da uspešno objašnjava i predviđa.

PROJEKCIJA PROMENA U DOMENU ISTRAŽIVANJA LJUDSKOG FAKTORA U NAS

Verovatno je nesporno da se naše društvo i njegove oružane snage ne mogu bez ostatka svrstati ni u jedan od dva razmatrana modela. To je i prirodno pošto je reč o ideal-tip-skim tvorevinama. No, čini se, nesporno je i to da pripadamo društvu koje je u fazi ubrzanog političkog preobražaja u pravcu parlamentarne demokratije, a prema navedenoj dihotomiji – u pravcu tzv. otvorene jednakosti i objektivne kontrole odbrambenih funkcija. Mada je od političkih do realnih društvenih promena potreban nemali korak, one nužno zahvataju ukupan društveni organizam. Ako se budu odvijale u pravcu koji je proklamovan političkim aktima na nivou najviših državnih organa (SIV i Predsedništvo SFRJ), onda će se ne samo politički već i ekonomski procesi dramatično ubrzati, što će i strukturama narodne odbrane nametnuti zahteve za organizacijskim i funkcionalnim prilagođavanjem. Dakako, te promene ne mogu mimoći nauku, posebno istraživanja ljudskog faktora. Polazeći od tih pretpostavki, ali uzimajući u obzir i procese koji oblikuju savremenu društvenu nauku uopšte, kako ih vide neki teoretičari,⁸ umesno je predvideti sledeće globalne procese i transformacije:

(1) *Značaj koji će se pridavati društvenim naukama*, shvaćenim na sadašnji način, opašće u korist tehničkih nauka i operacionih istraživanja. To će se dogoditi uprkos činjenici da će se složenost, pa i značaj društvenih pojava i procesa, kako u društvu, tako i u armiji, verovatno povećati. Promeniće se i osnovna uloga društvenih istraživanja. Umesto u službi neposredne homogenizacije ljudskog faktora, ona će se češće preduzimati kao podrška u razvoju tehničkog faktora i komandno-informacionih sistema. Dakle, u okviru multidisciplinarnih napora da se reše razvojni problemi oružanih snaga. U meri u kojoj će služiti unapređenju moralno-voljnog faktora društveno-naučna istraživanja će to činiti uglavnom posredno, nudeći saznanja za unapređenje obuke i efikasnosti delovanja pojedinaca, jedinica i borbenih sistema. Sadašnja očekivanja da društvenohumanističke nauke, pa i onda kada se primenjuju

⁸ A. Yogesh, *Sociology and the future*, International Social Science Journal, 2/1986, str. 303–309.

u vojsci, imaju posebnu obavezu da budu u službi humanizacije društvenih odnosa, po svemu sudeći, smatraće se zabludom.

(2) Na taj način, promeniće se i *delokrug naučnoistraživačkog rada*. Kao što će se u društvu odvojiti uloga nauke od uloge politike, tako će se u armiji funkcija istraživanja jasno razgraničiti od funkcija razvoja, rukovođenja i komandovanja. Potreba za angažovanom naukom u sadašnjem smislu će nestati. Naime, od istraživača se sada očekuju konkretni predlozi i rešenja, pa mnogi ispoljavaju ne samo ambicije da utvrde odgovore na postavljene probleme već i da, na osnovu toga, saodlučuju ili bar „aktivno“ deluju i van nauke. Ubuduće će angažovanje istraživača morati da se završava ne predlogom mera, već zaključnim saznanjima i njihovim implikacijama, a tek će na osnovu njih (drugi) vojni stručnjaci, poznavaoци određene oblasti, predlagati mere i praktična rešenja.

(3) *Teorijski rad* u ovoj oblasti izgubiće značaj u korist empirijskih, posebno pragmatički orijentisanih istraživanja. Teorijska uopštavanja, kada budu ohrabrivana, moraće se zasnivati na disciplinovanijem zaključivanju. Broj i značaj meta-analiza i drugih oblika formalizovanog teoretizovanja nužno će se povećati. Pri tome će se oslonac sve češće tražiti u razvoju računarskih baza znanja i sistema za njihovo pretraživanje.

Značajno će se povećati potreba za predviđanjem, a ne samo za objašnjavanjem društvenih pojava i procesa. Za objašnjavanje će, pak, morati sve više da se koriste termini i operatori, koji su prihvaćeni u nauci uopšte, dakle oslobođeni vrednosnih, pa tako i ideoloških sadržaja. Time će se povećati i drugi zahtevi, neki, kao metodološka i organizacijska kompetentnost istraživača, verovatno rigorozno.

(4) *Proces odlučivanja* u nauci, i na osnovu nje, a posebno u oblasti vojnodruštvenih istraživanja, moraće bolje formalno-pravno da se uredi. Kolektivni nosioci naučnog autoriteta (naučni odbori, saveti projekata, naučno-nastavna veća) delovaće više kao inokosni organi i činioци odlučivanja unutar dobijenih ovlašćenja, a recenzije, ekspertize, preporuke i slično postupno će poprimati snagu instituta. Distribucija sredstava trebalo bi u takvim okolnostima, kada je god to moguće, da se obavlja posredstvom konkursa, a konačna ocena rezultata uvek na osnovu javne, naučne evaluacije

(opponentske diskusije, „slepe recenzije“ i sl.). Naređenja kojima se reguliše naučnoistraživački rad dobiće veću izvršnu moć, da bi se procenat realizovanih projekata povećao. Standardizovaće se najvažniji aspekti istraživačkog procesa (merni postupci, vidovi izveštavanja), kao i forme naučnih informacija namenjenih unutararmijskoj razmeni.

(5) *Organizacijske forme* naučnog delovanja moraće da se prilagođavaju novim zahtevima i uslovima. Planiranje naučnoistraživačkog rada mora pretrpeti izmene, tako da makroprojekti postavljaju jasnije ciljeve na čijoj realizaciji se insistira, dok će broj, vrsta, pa i sadržaj pojedinačnih istraživanja unutar tih projekata biti predmet češće (na primer, godišnje) evaluacije i po potrebi revizije. Na osnovu definisanih težišnih pravaca razvoja i problema od naučnog interesa nadležni organi bi trebalo da ponude mogućnost institucijama i pojedincima da u slobodnom nadmetanju ostvaruju doprinose u tržišnim uslovima, posebno kada naučni proizvod odista ima tržišnu vrednost (na primer, razvoj metodike obuke posredstvom trenažera, program selekcije kadra i slično).

(6) *Udruživanje armijskih naučnih kapaciteta i povezivanje* s društvenim naukama u zemlji i svetu mora se ostvarivati na višem nivou, tako da ne obuhvata samo tehnologiju istraživanja, merne instrumente i opšta iskustva. Potrebno je da se obezbede uslovi za potpuni transfer gotovih rezultata u oblasti društvenih nauka, posebno kada su plod skupih istraživanja. To znatno povećava zahteve za uvidom u naučnu produkciju u nas i u svetu, a time i zahteve za uvođenjem, odnosno unapređenjem informacijskih sistema u toj oblasti. Naročito će se proširi primena sekundarnih publikacija i tzv. servisa za *on-line* pretraživanja bibliografskih baza.

Na osnovu svega može se *zaključiti* da će u dogledno vreme, hteli mi to ili ne, društvene nauke u oružanim snagama pretrpeti zanačajne promene. Da bi udovoljile savremenim izazovima i zahtevima koje će im nametnuti političke, ekonomske i organizacijske promene u društvu, one će morati da budu organizovanije, jeftinije i efikasnije. Umesno je očekivati zaokret u njihovoj opštoj nameni i primeni. Očekivanja koja će se postavljati pred izvršioce u toj oblasti biće na određeni način manja, ali će zahtevi biti precizniji, a evaluacija dobijenih

rezultata rigoroznija. Umesno je predvideti relativno ograničenje sredstava koja se direktno, pa i posredno izdvajaju za društvenonaučna istraživanja, a i određenu redukciju kadrovskih resursa. Sve to, bez sumnje, vodi zahtevima za kvalitetnijom i pragmatički orijentisanom obukom naučnog kadra u toj oblasti.

SUMMARY

MILITARY SOCIAL RESEARCH IN CHANGED SOCIAL CONDITIONS

The author attempts to project changes in scientific research work in the field of social sciences that could be expected within the framework of general measures to be undertaken for adaptation of the Army structures and functions to new social conditions.

He starts with a theoretical consideration of the global relation between the Army and society. He makes a brief presentation of two generally known theories on the typology of military organizations and on mechanisms for controlling the military factor in modern states. On the basis of these theories he evolves the thesis on two models of homogenization of the human factor and thus on two different roles of social sciences in contemporary armies. The two concepts are named „engaged“ and „neutral“ science.

Starting from this, also from the changes expected within the frames of the announced reforms in the Yugoslav society, and with taking into account also the most significant trends that will shape the development of social sciences in general, are foreseen numerous radical changes of the importance, role, organization and operational forms of military social researches and of their material and personnel support.

RÉSUMÉ

LE TRAVAIL DE RECHERCHE SOCIALE MILITAIRE DANS LES CONDITIONS SOCIALES MODIFIÉES

Cette contribution est la tentative de présenter les changements du travail de recherche scientifique en matière de sciences sociales auxquels on peut s'attendre dans le contexte des mesures générales d'ajustage des structures et des fonctions de l'Armée aux conditions sociales nouvelles.

Dans cette communication, procédant d'un point de vue théorique, l'auteur traite du rapport global entre l'Armée et la société. Il présente succinctement deux théories connues relatives à la typologie des organismes militaires et aux mécanismes de contrôle auxquels se trouve soumis le facteur militaire dans les Etats modernes. C'est suivant ce principe qu'on avance la thèse sur deux

modèles d'homogénéisation du facteur humain, et, conformément à cela, deux rôles différents qu'assument les sciences sociales dans les armées modernes. Les deux conceptions sont désignées respectivement de science „engagée” et „neutre”.

Dans ce contexte-là, de même que dans celui des changements à attendre dans le cadre des réformes de la société yougoslave, ayant en vue aussi les trends majeurs du développement des sciences sociales en général, on prévoit de nombreux changements radicaux quant au rôle, l'intérêt, les formes organisationnelles et opérationnelles, la base matérielle et des cadres dans le domaine de la recherche sociale militaire.

РЕЗЮМЕ

ВОЕННО-ОБЩЕСТВЕННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ИЗМЕНЕННЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Настоящее приложение является попыткой проекции изменений в научно-исследовательской работе в области общественных наук, которые можно ожидать в рамках общих мер приспособления армейских структур и функций к новым общественным обстоятельствам.

В труде, прежде всего, с теоретической точки зрения рассматриваются глобальные отношения между армией и обществом. Кратко излагаются две известные теории о типологии военных организаций и механизмах контроля военного фактора в современных государствах. На основании этого разворачивается тезис о двух моделях гомогенизации человеческого фактора и, в согласии с этим, о двух различных ролях общественных наук в теперешних армиях. Две концепции обозначаются как „привлеченная и „нейтральная” науки.

Исходя из этого, а также из изменений, которые ожидаются в рамках предусмотренных реформ югославского общества, учитывая при этом и важнейшие тенденции, оформляющие развитие югославского общества, предусматриваются многочисленные радикальные изменения значения, роли, организационных и оперативных форм, а также материальной и кадровой поддержки военно-общественных исследований.

Privrednoreformski zahtevi programskog prestrukturiranja dela kapaciteta namenske industrije

Potpukovnik dr *NIKOLA PETROVIĆ*

Razmatranje mogućnosti prestrukturiranja kapaciteta namenske industrije pretpostavlja prethodno raščišćavanje principijelnog pitanja o tome šta želimo postići njenim razvojem i kakva je uloga svakog preduzeća u ostvarivanju generalnog cilja. Tako se može govoriti o preduzećima koja će ostati u ranijoj proizvodnoj delatnosti i preduzećima (ili njihovim delovima) koja će zatečeni proizvodni program morati da prilagode tržišnim uslovima privređivanja.

Odgovarajuće analize i procene doprinosa svakog pojedinačnog preduzeća tehničkoj modernizaciji oružanih snaga i jačanju njihove borbene gotovosti nužan su preduslov opredeljenja položaja tih preduzeća u budućnosti. To znači da svi kapaciteti čijom se proizvodnjom neće zadovoljavati potrebe najneposrednijeg borbenog obezbeđenja oružanih snaga i, uz to, nemaju izgledne izvozne mogućnosti, treba da budu preusmereni na druge programe proizvodnje.

Značajno je i pitanje pomoći Armije preduzećima kojima predstoji prestrukturiranje proizvodnje, pri čemu treba imati selektivan pristup, zasnovan na kombinovanoj primeni više kriterijuma, od kojih se ističu dva: karakter izmena proizvodne strukture i stepen fleksibilnosti tehnologije.

Preduzeća namenske industrije, kao i ostala preduzeća jugoslovenske privrede, opterećuju snažni troškovni pritisci i višegodišnji rast inflacije, a izražena nelikvidnost i tendencija pada zaposlenosti kapaciteta čine izvesnim dalje pogoršanje njihovog ekonomskog položaja.

U svetu je ta industrija pred dilemom u kom smeru i na koji način treba ostvariti programsku preorijentaciju proizvodnje. O tim pitanjima sve se glasnije razgovara i na Istoku i na Zapadu. Sigurno je da su sve veća ekonomska i politička kriza, osnovni uzrok promena koje na tom planu preduzimaju istočnoevropske zemlje, dok u zemljama Zapada nastaje proces standardizacije i redukovanja dupliranih proizvodnih

programa, tako da vojni projekti poprimaju višenacionalni karakter. Prema tome, osnovni je motiv racionalizacija proizvodnje i opremanja oružanih snaga i orijentacija na razvoj vrhunskih tehnologija.

Mnoge od tih zemalja, koje su već evidentirale viškove kapaciteta namenske industrije (ili će to učiniti), preduzimaju određene mere kako bi što bezbolnije rešile probleme koji iz toga proizilaze.

U našim uslovima, razmatranje mogućnosti prestrukturiranja vojne industrije pretpostavlja prethodno raščišćavanje principijelnog pitanja o tome šta želimo postići njenim razvojem, i kakva je uloga svakog preduzeća u ostvarenju generalnog cilja.

Ukoliko se pođe od tog pristupa, može se govoriti o preduzećima koja će ostati u ranijoj proizvodnoj delatnosti i preduzećima (ili njihovim delovima) koja će zatečeni proizvodni program morati da prilagode tržišnim uslovima privređivanja.

Takvo grupisanje preduzeća moralo bi se zasnivati na prethodnoj sveobuhvatnoj analizi opasnosti po bezbednost Jugoslavije, imajući u vidu stanje u zemlji i okruženju, a posebno u zemljama potencijalnim agresorima. U okviru toga, potrebno je ustanoviti:

(a) kolike su razlike u nivou tehničke opremljenosti između oružanih snaga naše zemlje i zemalja potencijalnih agresora;

(b) kakvi su planovi tehničke modernizacije oružanih snaga tih zemalja;

(c) koji se nivo razlika u opremanju oružanih snaga naše zemlje i zemalja potencijalnih agresora može smatrati dopuštenim (koji neće ugroziti bezbednost Jugoslavije) s obzirom na sliku budućeg rata;

(d) kakve su perspektivne ekonomske mogućnosti našeg društva, koje čine materijalni okvir vojne potrošnje, i drugo.

Preduzeća namenske industrije mogu se grupisati i na osnovu sledećih kriterijuma značajnih za ostvarivanje osnovnog cilja:

(1) namena proizvoda i njihov značaj u strategiji vođenja oružane borbe;

(2) potrebe dugoročnog opremanja naših oružanih snaga (projektovane na osnovu slike budućeg rata, usavršavanja i

daljeg razvoja vojnih doktrina zemalja potencijalnih agresora i naše vojne doktrine);

(3) stepen tajnosti, odnosno posledice oticanja tajni u vezi sa konkretnom vrstom proizvoda – u slučaju ustupanja njegove proizvodnje nekom preduzeću izvan namenske industrije;

(4) mogućnost angažovanja drugih preduzeća, s obzirom na razlike u slučaju neizvršenja ugovorenih poslova, dužinu perioda adaptacije ljudi i uspostavljanja nove organizacije proizvodnje, visinu cene pripremanja alata i proizvodnih linija i dr.;

(5) procene kretanja ponude i tražnje na (specifičnom) svetskom tržištu sredstava naoružanja i vojne opreme), i drugo.

Navedene analize i procene doprinosa svakog pojedinačnog preduzeća tehničkoj modernizaciji oružanih snaga i jačanju njihove borbene gotovosti nužan su preduslov opredeljenja položaja tih preduzeća u budućnosti. To znači, u najkraćem, da svi kapaciteti čijom se proizvodnjom neće zadovoljavati potrebe najneposrednijeg borbenog obezbeđenja oružanih snaga i, uz to, nemaju izgledne izvozne mogućnosti, treba da budu preusmereni na druge programe proizvodnje.

Kada je reč o *preduzećima* čija sredstva naoružanja i vojne opreme *imaju osnovni značaj u vođenju oružane borbe*, tj. značajno opredeljuju odbrambenu efikasnost zemlje, zahtevi programskog prestrukturiranja najčešće nemaju privredno reformsku osnovu. Naime, eventualne izmene proizvodnog programa nisu uzrokovane zahtevima tržišta (na kojima se, inače, zasniva sprovođenje privredne reforme), već potrebama opremanja oružanih snaga. Naravno, sve to je uslovljeno realnom dimenzioniranošću kapaciteta namenske industrije, tj. njihovom usaglašenošću sa planovima dugoročnog opremanja oružanih snaga i našim izvoznim mogućnostima.

S obzirom na značaj naoružanja i vojne opreme i činjenicu da oni nisu proizvodi klasičnog komercijalnog karaktera, proizilazi da ta preduzeća treba institucionalizovati kao državna, a utvrđivanje cena, mora se zasnivati prvenstveno na realnom kalkulativnom modelu.

Pri tome se ima u vidu da ta preduzeća ne mogu uticati na obim isporuka sopstvenih proizvoda, jer sama ne odlučuju o opremanju jedinica konkretnim vrstama proizvoda. Stoga

ona ne bi trebalo da snose odgovornost za nedovoljnu iskorišćenost kapaciteta, jer iz takvog položaja logično proizilazi zaključak o opravdanosti priznavanja i pokrivanja svih njihovih troškova i pri najnižem stepenu angažovanja činilaca proizvodnje.

Međutim, zaključak se značajno menja ukoliko ta preduzeća, i u uslovima strogo usmeravane strukture proizvodnje, svoju proizvodnju mogu da plasiraju na svetsko tržište. Naravno, brojni činioci mogu uticati na obim izvoza sredstava naoružanja i vojne opreme ali se, kao i u slučaju proizvoda komercijalne (obična) potrošnje, cenovni i necenovni elementi konkurentnosti (kvalitet proizvoda, brzina i efikasnost gađanja, transportne mogućnosti, pokretljivost, potrošnja goriva i drugo) potvrđuju kao bitno opredeljujući činioci izvoza. Prema tome, odgovornost za izvoz na svetsko tržište ne može imati JNA, već preduzeće koje se opredeljuje za takvu vrstu realizacije svoje proizvodnje. Da bi se to ostvarilo, moraće se neprekidno istraživati (samostalno ili sa drugim jugoslovenskim preduzećima) potrebe svetskog tržišta, usavršavati proizvodi iz postojećeg programa i razvijati novi, osavremenjavati organizacija proizvodnje itd. To se ne može učiniti u okvirima dosadašnje prakse, prema kojoj se briga preduzeća najčešće završavala na proizvodnji, dok je izvoz bio preokupacija drugih, armijskih organa. Ti organi bi i dalje trebalo da pružaju stručnu pomoć, ali izvozni marketing naoružanja i vojne opreme morao bi postati briga preduzeća.

Priznavanje potpunih troškova proizvodnje naoružanja i vojne opreme za opremanje naših oružanih snaga u tržišnim uslovima je neizbežno, a opstanak toga dela proizvodnje (i preduzeća) ne bi smeo biti doveden u pitanje.

Na drugoj strani, preduzeća vojne industrije koja su, sa stanovišta sadašnjih i budućih potreba naših oružanih snaga, postala predimenzionisana a imaju mogućnosti da izvoze naoružanje i vojnu opremu, odnosno da promene proizvodne programe u okviru nove razvojne strategije, treba ekonomski osamostaliti i učiniti odgovornim za rezultate svoga poslovanja. Poslovanje tih preduzeća bi trebalo da se ostvaruje kao i u slučaju preduzeća od posebnog značaja za oružane snage, i to do obima zaposlenosti kapaciteta koji je utvrđen visinom planiranih isporuka za potrebe naših oružanih snaga. U

preostalom delu kapaciteta poslovanje tih preduzeća bi se zasnivalo na izvozu naoružanja i vojne opreme, ili na proizvodnji druge komercijalne robe i usluga.

Dakle, izlaz iz sadašnje situacije za takva preduzeća nije u zatvaranju fabrika i otpuštanju radnika. Za takvu transformaciju, međutim potrebna je pomoć države. Ona bi se ogledala, prvenstveno u smanjenju poreskih i drugih davanja, pretvaranju nenaplaćenih potraživanja (domaća i inostrana) u hartije od vrednosti i njihovoj prodaji (uz diskont) na tržištu kapitala, liberalnijoj kreditno-monetarnoj politici itd. Međutim, to su ipak kratkoročne mere diktirane uglavnom tekućim teškoćama njihovog ekonomskog položaja.

Očigledno je da se za takva preduzeća trajna rešenja ne mogu naći u okviru postojećeg asortimana proizvodnje i obima angažovanih kapaciteta, već u prestrukturiranju njihove proizvodnje prema potrebama i mogućnostima naših oružanih snaga. Takvim svođenjem, Armija bi se oslobodila dela troškova koji joj se pojavljuje u vezi sa nedovoljnom zaposlenošću kapaciteta.

Selektivan pristup pomoći JNA preduzećima kojima predstoji prestrukturiranje proizvodnje mogao bi se zasnivati na kombinovanoj primeni više kriterijuma, od kojih se ističu dva: karakter izmena proizvodne strukture i stepen fleksibilnosti tehnologije.

IZMENA PROIZVODNE STRUKTURE

Pretpostavljajući da su preduzeća namenske industrije svoj dosadašnji razvoj umnogome zasnivala na proizvodnji za potrebe naših oružanih snaga i izvozu trebalo bi da Armija pomogne njihovom bržem prilagođavanju tržišnim uslovima privređivanja. Ta pomoć bi se ostvarivala prema karakteru programskog prestrukturiranja za koja se opredeljuju pojedina preduzeća. Zavisno od toga, mogla bi se prihvatiti sledeća (uslovna) kategorizacija preduzeća:

a) preduzeća koja se u okviru proizvodnje sredstava naoružanja i vojne opreme opredeljuju za proizvodnu strukturu prilagođenu potrebama i zahtevima svetskog tržišta, i

b) preduzeća koja pristupaju izmeni proizvodne delatnosti, odnosno koja se preorijentišu na proizvodnju komercijalne robe i usluga.

U prvom slučaju organi Jugoslovenske narodne armije na osnovu poznavanja stanja i tendencija vojno-političkih odnosa, te stanja na svetskom tržištu naoružanja i vojne opreme, mogli bi izneti svoje mišljenje i sugestije o mogućoj proizvodnoj orijentaciji. Pri tome, morala bi se poštovati potpuna sloboda i samostalnost preduzeća u izboru proizvodne orijentacije. Na taj način poštovaće se i njihova odgovornost za sadašnji i budući razvoj i onemogućiti pripisivanje krivice Armiji za eventualne promašaje u budućnosti.

Preduzeća bi, *u drugom slučaju* uz prethodno istraživanje tržišta samostalno formulisala promene u asortimanu proizvodnje. Međutim, u početku te preorijentacije, kada je i najteže, Armija bi im – kao veliki kupac – mogla olakšati probijanje na tržište.

Svakako, preduzeća kojima predstoji prestrukturiranje proizvodnje naći će se pred nepremostivom barijerom – nedostatkom novčanih sredstava za realizaciju tog ogromnog zahvata.

Nepovoljna okolnost je i to što je industrija naoružanja i vojne opreme samo delimično osposobljena za klasičnu robnu proizvodnju. Uzimajući u obzir i njen sadašnji položaj, teško je pretpostaviti da bi se isključivim osloncem na vlastitu akumulaciju mogla izvesti njena programska preorijentacija. To, istovremeno, znači da ta preduzeća nisu u mogućnosti da se sopstvenim snagama prilagode tržišnim uslovima privređivanja.

FLEKSIBILNOST PRIMENJENE TEHNOLOGIJE

Moguća pomoć delovima preduzeća vojne industrije koje karakteriše nedovoljna zaposlenost trebalo bi realizovati i zavisno od stepena prilagodljivosti tehnologije na izvozne programe proizvodnje naoružanja i vojne opreme ili na nove „civilne“ programe proizvodnje. Tako je, bar na prvi pogled, logično pretpostaviti da je proizvodna preorijentacija preduzeća sa nefleksibilnim (specifične) tehnologijama u vezi sa visokim investicionim ulaganjima. Naravno pod uslovom da se

ona opredeljuju za proizvodnju proizvoda opšte potrošnje. Međutim, znatno bi se manje ulagalo kapitala ukoliko bi (ne menjajući osnovni smer delatnosti) bila usvojena nova struktura proizvodnje naoružanja i vojne opreme, prilagođena potrebama svetskog tržišta. U tom smislu, trebalo bi sagledati poziciju svakog preduzeća, prvenstveno sa stanovišta njihovog nepovoljnog ekonomskog položaja i evidentne nemogućnosti da takav zahvat samostalno izvedu. Otuda i pitanje kako obezbediti dodatne investicije, neophodne za finansiranje proizvodne preorijentacije, a u vezi s tim je i pitanje oblika pomoći Armije takvim preduzećima.

U preduzeća koja raspolažu fleksibilnom tehnologijom, očigledno, nisu potrebna nova ulaganja, pa je i takva pomoć Armije nepotrebna. I obrnuto, preduzećima sa nefleksibilnom tehnologijom, nedostatak investicija je nepremostiva prepreka, a JNA im, objektivno, tu pomoć ne može pružiti, s obzirom na probleme s kojima se u finansiranju tekućih aktivnosti suočava.

Međutim, promenom statusa takvih preduzeća (ili samo pojedinih delova) namenske industrije, moguće je naći rešenja za probleme koji proizilaze iz ograničenja sopstvenih investicionih sredstava. Prevođenjem tih preduzeća u društvena (na koja se primenjuje najnoviji zakon o preduzećima), navedeni problemi finansiranja investicija mogu se razrešiti korišćenjem dodatnih izvora sredstava. Reč je o postupku angažovanja slobodnih novčanih sredstava (izvan okvira preduzeća), zasnovanom na koncepciji emisije hartija od vrednosti, a prema važećem Zakonu o hartijama od vrednosti i Zakonu o tržištu novca i tržištu kapitala.

Taj postupak, svakako, za preduzeća nije jednostavan, ali je ostvarljiv. Pružaju im se velike mogućnosti emitovanja vrednosnih papira nevlasničkog (obveznice, komercijalni zapisi i dr.) i vlasničkog karaktera (deonice – akcije), a kao izvor sredstava za njihovu kupovinu mogu biti korišćena: finansijska štednja stanovništva, doznake naših radnika u inostranstvu i višak bruto – akumulacije drugih preduzeća (domaćeg i inostranog porekla).

Za potrebe *preduzeća strogo namenskog karaktera* takođe bi se mogla predvideti mogućnost investicionog angažovanja slobodnih novčanih sredstava. Na primer, u slučaju da se,

zbog potreba naših oružanih snaga, mora ući u novi razvojni program za koji se akumulacija konkretnog preduzeća pokazuje nedovoljnom, Armija bi trebalo da taj program investiciono pomogne. Ukoliko ne bi bila u stanju da pruži odgovarajuću kreditnu podršku, rešenje bi moglo biti u eksternim izvorima finansiranja. Preduzeću bi trebalo dozvoliti mogućnost da, putem emisije hartija od vrednosti, dođe do potrebnih novčanih sredstava. Kao kupci vrednosnih papira, u tom slučaju, mogla bi se pojavljivati jedino preduzeća u društvenom vlasništvu. Kako promena vlasništva u slučaju tih preduzeća (ili samo nekog njihovog dela) ne dolazi u obzir (pa ni prodaja deonica-akcija), to se izdavanjem dužničkih vrednosnih papira ne bi promenio dosadašnji karakter sredstava za proizvodnju, a prikupljenim sredstvima obezbedilo bi se zatvaranje finansijske konstrukcije i omogućio dalji razvoj, kakav inače nameće savremeni tehnički progres.

Navedeni predlozi nemaju pretenziju na to da su konačna i prava rešenja, ali bi ih trebalo imati u vidu pri celovitom rešavanju aktuelnih pitanja namenske industrije.

SUMMARY

ECONOMIC REFORMATION REQUIREMENTS FOR PROGRAMMED RE-STRUCTURING OF A PART OF CAPACITIES OF THE SPECIAL PURPOSE INDUSTRY

Before we undertake an assessment of possibilities for re-structuring the capacities of our special purpose industry we should settle the question of what we wish to accomplish by its development and what is the role of each industrial enterprise in the accomplishment of such general goal. Thus we can have enterprises that will retain their former production activities and such enterprises (or their parts) which will have to adapt their production programmes to market conditions.

Corresponding analyses and assessments of contribution of each enterprise to the technological modernization of our armed forces and to upgrading their combat readiness are a necessary condition for orientation of places and roles of these enterprises in the future. This means that those capacities whose production will not satisfy the needs of most direct technological support of our armed forces, and which also have not the export capabilities, will have to be re-oriented to other production programmes.

Also significant is the question of the aid offered on the part of the Army to such enterprises whose production programmes are to be re-structured, whereat we should apply a selective approach based on a combined implementation of several criteria, of which two are to be specifically noted: the character of change of production structure, and the level of flexibility of production.

RÉSUMÉ

LES OBJECTIFS DE LA REFORME ECONOMIQUE RELATIFS A LA RESTRUCTURATION DES PARTIES DES CAPACITES DE L'INDUSTRIE DE BIENS D'USAGE SPECIFIQUE

Traiter de la possibilité de restructurer les capacités de l'industrie de biens d'usage spécifique exige de répondre préalablement à une question de principe, à savoir ce que nous voulons obtenir par le développement de cette industrie et quel est le rôle de chaque entreprise dans la réalisation de l'objectif général. Ainsi, avons nous les entreprises qui poursuivront leurs activités de production primitive, et les sociétés (ou les parties de celles-ci) qui se verront obligées d'adapter l'actuel programme de leurs activités et production aux conditions de l'économie de marché.

Les analyses et les estimations relatives à la contribution de chacune des entreprises à la modernisation technique des forces armées et à l'augmentation de leurs capacités de combat constituent le préalable à la détermination de ces entreprises à l'avenir. Cela signifie que toutes les capacités dont les productions ne pourront pas satisfaire aux besoins de la préparation des forces armées et qui, avec cela, n'ont pas de chance d'exporter, doivent être réorientées vers d'autres programmes de production.

Il est d'intérêt aussi la question concernant l'aide de l'Armée aux entreprises à restructurer; en cela, il convient d'adopter une approche sélective fondée sur l'application combinée de plusieurs critères dont deux semblent être majeurs: la caractère des modifications de la structure de production et le degré d'adaptabilité de la technologie.

РЕЗЮМЕ

ЗКОНОМИЧЕСКО-РЕФОРМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ ПРОГРАММНОЙ КОНВЕРСИИ ЧАСТИ МОЩНОСТЕЙ ВОЕННОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Рассмотрение возможности конверсии мощностей Военной промышленности представляет собой предварительное разъяснение принципиальных вопросов о том, чего мы желаем добиться ее развитием и в чем заключается роль каждого предприятия в осуществлении генеральной цели.

Таким образом можно говорить о предприятиях, которые сохраняют прежнюю производственную деятельность и о предприятиях (или их частях), которые существующую производственную программу будут вынуждены приспособлять к рыночным условиям хозяйствования.

Соответствующий анализ и оценка вклада каждого отдельного предприятия в техническую модернизацию вооруженных сил и укрепление их

боеготовности – обязательное условие определения позиции этих предприятий в будущем. Это означает, что все мощности, производством которых не будут удовлетворяться потребности самого непосредственного боевого обеспечения вооруженных сил, и которые, к этому, не обладают перспективными экспортными возможностями, должны свою деятельность направить к другим производственным программам.

Значительным вопросом является помощь Армии предприятиям, которым предстоит конверсия производства, причем в этом надо иметь селективный подход, основанный на комбинированном применении нескольких критериев, из которых выделяются два: характер изменений производственной структуры и степень гибкости технологии.

Suzbijanje negativnih psihološko-psihijatrijskih uticaja društvene krize na ljudski činilac opštenarodne odbrane

Prof. dr sci med. *GOJKO KAPOR*

Autor se zalaže za veće učešće nauke u otklanjanju kriznih trenutaka opšte društvene krize. On smatra da je sveobuhvatna društvena kriza ostavila vidne posledice na ukupni psihički status ličnosti, da ona do izvesne mere profilise socio-psihološke determinante ljudskog činioca, te da je svest pripadnika Armije, stalnog i, osobito, povremenog sastava, izložena žestokoj presiji informacionog sistema, parcijalnih interesa i sociocentrizama svih vrsta. Sve se to može negativno odraziti na političku svesnost, borbenu osposobljenost i moralnu čvrstinu pojedinaca iz armijskog sastava.

Za prevazilaženje eventualnih posledica društvene krize po psihički status ličnosti, autor smatra sa gledišta psihologije i psihijatrije da se našem sistemu opštenarodne odbrane nameću tri značajna zadatka: (1) na jugoslovenskom planu uraditi analizu porekla, značaja i implikacija različitih sociocentrizama, posebno onih koji su u nas u ovom trenutku najprisutniji; (2) izvršiti reviziju postojeće analize radnih mesta u Armiji da bi se obezbedilo najadekvatnije obavljanje funkcionalnih dužnosti, i (3) sprovesti naučno istraživanje stresne vrednosti životnih događaja kojima su pojedinci iz sastava Armije i, uopšte sistema opštenarodne odbrane, izloženi u profesionalnom i vanprofesionalnom životu.

Tema Dogradnja opštenarodne odbrane u okviru ubrzanih promena svetske vojno-političke situacije i društvenih reformi u našoj zemlji ne bi smela mimoći ni implikacije tih promena na kvalitativne karakteristike ljudskog faktora. Zapravo, promene su svestrane i veoma burne, a zahvataju gotovo sve činioce koji utiču na uslove u kojima će čovek, kao osnovni činilac rata, obavljati svoje sve složenije zadatke.

Razmatranje ljudskog činioca u okviru sistema opštenarodne odbrane zahteva multidisciplinarni i interdisciplinarni pristup. Prema tome, u grupi stručnjaka koji bi kvalitetno razmatrali tu temu trebalo bi da se nalaze kulturni antropolozi, etnolozi, sociolozi, andragozi, pedagozi, pravnici, psiholozi, psihijatri itd.

Savremene armije, za sopstvene potrebe, primenjuju moderne psihološke metode, a u tu svrhu koriste psihološke institute, institute za mentalno zdravlje, grupe psihologa i psihijata, koje se bave raznih problemima koji su u interesu mirnodopske i ratne armije, počev od selekcije i klasifikacije ljudstva za potrebe armije i obuke toga ljudstva, pa do očuvanja morala i psihološkog ratovanja. U toj oblasti psihologija i psihijatrija su postigle zapažene rezultate.

Poznato je da se koncepcija opštenarodne odbrane zasniva na tome da je politički svestan, borbeno osposobljen i moralno čvrst čovek osnovni činilac oružane borbe i otpora. Kada se kaže politički svestan, onda ne treba misliti samo na poželjnu indoktrinisanost u odnosu na određeni društveni sistem nego i na to da pojedinac treba racionalno da shvata poreklo, značenje i implikacije svojih postupaka, ponašanja i reagovanja. Kada se kaže borbeno osposobljen, ne treba samo smatrati da je pojedinac ovladao borbenim veštinama nego i da je spreman da na putu realizacije postavljenog cilja savlađuje sve prepreke. Kada se kaže moralno čvrst, onda se ne misli samo na to da je pojedinac nepokolebljiv u svom poštenju i nepotkupljivosti nego da ima i samopouzdanje u pogledu svoje uloge u grupi, da je solidaran sa članovima svoje grupe – kolektiva, da veruje da su oni spremni da se žrtvuju za njega kao što bi se on za njih žrtvovao. Svest, odnosno svesnost, borbenost i moral su prvenstveno psihički fenomeni, psihički činioci, odnosno psihološke kategorije, psihološki pojmovi. U vezi sa tim, postavlja se pitanje kakvim ljudstvom sa psihološko-psihijatrijskog aspekta raspolaže naš sistem opštenarodne odbrane.

Prema rezultatima naučnog istraživanja u opštoj populaciji svakog naroda, od 100 nasumice izabranih pojedinaca, dakle izabranih bez ikakve namerne selekcije, njih 50 ima intelektualne potencijale, dakle opštu sposobnost učenja, u granicama proseka. Njih 25 ima tu sposobnost ispod proseka, od čega oko petina na nivou mentalne defektnosti, te su oni, u principu, nesposobni za službu u oružanim snagama. Njih 25 ima intelektualne potencijale, odnosno opštu sposobnost učenja iznad proseka, a od njih petina ima specijalne, naglašene sposobnosti na verbalnom, spacijalnom, mehaničkom, nume-

ričkom i drugom planu, i specijalne talente za razne oblasti umetnosti. Od 100 nasumice izabranih pojedinaca iz opšte populacije svakog naroda u pogledu emocionalno-voljnih osobina ličnosti, prema rezultatima naučnog istraživanja, 85–90 pokazuje uravnotežen način reagovanja i ponašanja. Njih 10–15 ispoljava emocionalnu nestabilnost, nekontrolisano zadovoljavanje svojih motiva i (ili) razne asocijalne i antisocijalne oblike ponašanja. Oni se u miru, pod određenim dijagnozama (najčešće emocionalna nezrelost, psihopatija ili poremećaj ličnosti i psihoneuroza) oglašavaju privremeno ili trajno nesposobnim za službu u JNA. U ratu se kriterijum za njihovu ocenu sposobnosti ublažava, ali je sigurno da ti pojedinci nikada ne mogu biti pouzdani vojnici. U opštoj populaciji od 100 nasumice izabranih pojedinaca oko pet njih ima određene osobine, kao inicijativnost, energičnost, preduzimljivost, vitalnost i sklonost ka dominiranju, koje ih čine potencijalnim vođama grupe. Međutim, neki od njih mogu imati ne samo kreativne nego i destruktivne potencijale, te o tome treba voditi računa.

Svi pojedinci iz opšte populacije uče se određenoj kulturi, što se uobičajeno naziva socijalizacijom. Ako se pod socijalizacijom shvati učenje selekcionisane, modifikovane i institucionalizovane kulture putem raznih oblika vaspitno-obrazovne delatnosti, pri čemu pojedinac približava osećanja svog ličnog identiteta opaženom identitetu grupe ili grupa kojima objektivno ili subjektivno pripada i pri čemu stiče svoju samosvest, kompetentnost i autonomnost, onda svaka socijalizacija može dobiti karakter indoktrinacije. Međutim, postoji indoktrinacija i na normativno-vrednosne sisteme užih grupa, kao što su porodica, vršnjaci, prijatelji i regionalne zajednice. Ona može imati razne ishode, koji se u socijalnoj psihologiji nazivaju sociocentrizmima. Ispoljavaju su u negativnom odnosu i neprijateljskom ocenjivanju svega što se nalazi izvan grupe kojoj određeni pojedinci pripadaju. Neki od njih u sadašnjem trenutku imaju određenu ulogu u našoj zemlji. To su rasna, nacionalna, klasna, staleška, politička, jezička, religijska, generacijska, etnička i regionalna isključivost. Indoktrinacija se uobičajeno ispoljava u pojednostavljenom, najčešće dihotomnom klasifikovanju svih objekata iskustva. Tako su sve stvari dobre ili rđave, pravilne ili nepravilne,

poštene ili nepoštene, korisne ili štetne, prijatne ili neprijatne, prijateljske ili neprijateljske itd. Ne dopušta se diferencirano klasifikovanje i finije opažanje, i oni se smatraju izrazima kolebljivosti, malodušnosti ili odsustva hrabrosti. Tokom vremena, ta dva sistema vrednosti se sve više polarizuju i dovode do raznih interpersonalnih i intrapsihičkih konflikata. Kod mnogih ljudi to izaziva razna negativna i neprijatna osećanja i, uopšte, oblike ponašanja, kao što su pesimizam, nesigurnost, besperspektivnost, bespomoćnost, beznadnost, razni oblici strahovanja, potištenost, apatija, kolebljivost, neodlučnost itd., dovodi do ispoljavanja raznih vrsta agresivnosti – od prikrivenog neprijateljstva i verbalne agresivnosti do destruktivne agresivnosti, čak do oblika vandalizma. Naravno, sve se to odražava na političku svesnost, borbenu osposobljenost i moralnu čvrstinu. Osim toga, postoji mogućnost da mnogi pojedinci dobiju i psihosomatske poremećaje razne vrste, ili psihoneuroze i, čak, psihoze.

Iz navedenog proizilaze tri neobično važna zadatka za naš sistem opštenarodne odbrane s gledišta psihologije i psihijatrije. Naime, treba:

- 1) na jugoslovenskom planu uraditi analizu porekla, značaja i implikacija navedenih sociocentrizama, od kojih su neki u nas u ovom trenutku posebno prisutni;

- 2) izvršiti reviziju postojeće analize radnih mesta da bi se obezbedilo najadekvatnije obavljanje funkcionalnih dužnosti, i

- 3) sprovesti naučno istraživanje stresne vrednosti životnih događaja kojima su pojedinci iz sastava Armije i, uopšte, sistema opštenarodne odbrane izloženi u svom profesionalnom i vanprofesionalnom životu.

Ima mišljenja da bi naučno istraživanje sociocentrizama koji vladaju u našem društvu, a radi predlaganja mera za njihovu prevenciju, bio uzaludan posao jer se tu ništa ne može uraditi. Ja mislim da mi ne smemo biti skeptici. Jer, poznato je da u opštoj populaciji postoje mnogi pojedinci koji su skeptici, oportunisti, konformisti i relativisti. Oni su, prema rezultatima naučnog istraživanja, najpodložniji raznim indoktrinacijama. Zašto oni ne bi bili podložni i indoktrinaciji koja bi bila u skladu sa progresivnim tendencijama društvenog razvitka?

U jednoj analizi radnih mesta u Armiji rađenoj pre petnaestak godina, piše da u Jugoslovenskoj narodnoj armiji,

postoji oko 300 radnih mesta. Međutim, tada su, prema obaveštenjima, neke savremene armije imale oko 500, a sada oko 700 radnih mesta. Stoga treba što pre načiniti temeljitu analizu radnih mesta u našoj armiji, kako sa stanovišta valorizacije svakog radnog mesta u jednom projiciranom velikom sistemu koji mora efikasno funkcionisati, tako i sa stanovišta identifikacije specifičnih obeležja pojedinih radnih mesta i njihove klasifikacije i tipologije radi što kvalitetnije selekcije odgovarajućih profila primerenih pojedinim tipovima radnih mesta i uticaja na ličnosti i njihovu pripremu da što uspešnije obavljaju svoje zadatke. Iako su radna mesta do određene mere definisana mestom u organizaciji i formaciji jedinica – ustanova i Armije kao celine, ipak će određeni socijalni milje, kao i navedeni sociocentrizmi, ispoljavati značajan uticaj na ponašanje ljudi na posebnim radnim mestima. Pomoć nauke bila bi dragocena kada se radi o afirmaciji pozitivnih i eliminaciji ili, barem, ublažavanju negativnih i krajnje štetnih uticaja.

Naučno istraživanje stresne vrednosti životnih događaja kojima su pojedinci izloženi u svom profesionalnom i vanprofesionalnom životu pokazalo bi da nisu svi stresovi štetni. Postoje, naime, oštećujući stresovi, ali postoje i imunizirajući stresovi koji jačaju otpornost pojedinaca koji su im izloženi. Cilj takvog naučnog istraživanja bio bi eliminacija, tj. odstranjivanje oštećujućih, uz zadržavanje imunizirajućih stresova. Na taj način bi se dobila naučna osnova za što je moguće bolje prilagođavanje ljudima sistema u operativnoj armiji i uopšte sistema opštenarodne odbrane, i stvorili uslovi za objektivnije insistiranje na prilagođavanju pojedinaca na sistem u armiji. Time bi se pojačala motivacija vojnih starešina za služenje u operativnoj armiji, a to bi doprinelo da u njihovoj profesionalnoj aktivnosti dobiju prevagu sazajno-delatni, nad utilitarno-hedonističkim motivima.

Na kraju, moju diskusiju i, uopšte, intencije u njoj i povodom ovoga skupa treba shvatiti kao zalaganje za veće učešće nauke u eliminisanju negativnih učinaka kriznih momenta duboke društvene krize u koju je zapalo naše društvo i u kojoj se već duže vremena nalazi. Izvesno je da je ta kriza ostavila vidne posledice na ukupni psihički status ličnosti, da aktuelna i produžena društvena kriza do izvesne mere profilise

socio-psihološke determinante našeg ljudskog činioca, te da je svest pripadnika Armije, stalnog i, osobito, povremenog sastava, izložena žestokoj presiji informacionog sistema, parcijalnih interesa i sociocentrizma raznih vrsta i valera. Sistem organizovane socijalizacije koji vodi računa o navedenim činjenicama ima mnogo više mogućnosti da uspe nego ako se one dovoljno ne uvažavaju. Nauka u tome treba da obavi svoj deo posla, a politika treba da joj stvori mogućnosti i uslove da se iskaže. Neka i taj aspekt bude mali doprinos osavremenjavanju i sveukupnoj dogradnji naše koncepcije i sistema odbrane.

SUMMARY

NEED FOR SUPPRESSING THE NEGATIVE PSYCHOLOGICAL- -PSYCHIATRIC INFLUENCES OF THE SOCIAL CRISIS ON THE MANPOWER FACTOR OF TOTAL NATIONAL DEFENCE

The author advocates an increased participation of science in the elimination of critical moments in our social crisis. He maintains that the all-embracing social crisis has left visible consequences on the overall psychical status of personality, that it is, to a measure, shaping the socio-psychological determinants of the human factor, and that the conscience of the members of the Army, of soldiers in particular, is exposed to an intense pressure of information system, of partial interests and socio-centrisms of all sorts. All these can affect the political consciousness, combat readiness and moral firmness of individual members of the armed forces.

The author maintains that from the standpoint of psychology and psychiatry the overcoming of eventual consequences of the social crisis on the psychical status of personality imposes to our total national defence system three significant tasks: (1) to work out, on the national level, an analysis of the origin, significance and implications of different socio-centrisms, particularly of those that are in our midst specifically present or felt; (2) to make a revision of the existing analysis of work places in the Army, so that the most adequate discharge of functional duties will be ensured; and (3) to undertake and carry out a scientific research of conscious values of life experiences to which individual members of the Army and of the total national defence system in general are subjected in their professional activities and private life.

RÉSUMÉ

PREVENIR LES INFLUENCES PSYCHO-PSYCHIATRIQUES
NEGATIVES DE LA CRISE SOCIALE SUR LE FACTEUR HUMAIN
DE LA DEFENSE POPULAIRE GENERALISEE

L'auteur demande une plus grande participation de la science dans l'élimination de divers moments de crise qui ont pour origine la crise sociale. Il considère que la crise sociale généralisée génère des conséquences éclatantes sur l'ensemble du statut psychique de la personnalité; dans une certaine mesure, la crise façonne les déterminantes socio-psychologiques du facteur humain, et la conscience des membres de l'Armée des effectifs permanents, mais notamment de ceux provisoires, se trouve exposée à la forte pression exercée par le système d'information, les intérêts partiels et les socio-centrismes de tous types. Tout cela peut avoir un impact négatif sur la conscience politique, la capacité de combat et la force morale des particuliers dans les effectifs de l'Armée.

Pour dépasser les conséquences éventuelles de la crise sociale sur le statut psychique de la personnalité, l'auteur estime que, du point de vue de la psychologie et de la psychiatrie, notre système de défense populaire généralisée doit remplir trois tâches importantes, à savoir: (1) analyser au plan yougoslave l'origine, l'intérêt et l'implication de divers socio-centrismes, notamment ceux qui se présentent dans le pays actuellement; (2) procéder à la révision de l'actuelle analyse des postes de travail dans l'Armée pour assurer l'exercice adéquat des devoirs et fonctions; (3) organiser la recherche scientifique sur la qualité de stress des événements de la vie auxquels sont exposés les particuliers des effectifs de l'Armée, et, en général, du système de défense populaire généralisée, dans leur vie professionnelle et non-professionnelle.

РЕЗЮМЕ

БОРЬБА С ОТРИЦАТЕЛЬНЫМИ ПСИХОЛОГИЧЕСКО-ПСИХИА-
ТРИЧЕСКИМИ ВЛИЯНИЯМИ ОБЩЕСТВЕННОГО КРИЗИСА НА
ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ ФАКТОР ВСЕНАРОДНОЙ ОБОРОНЫ

Автор считает, что нужно обеспечить большее участие науки в элиминации кризисных моментов общественного кризиса. По его мнению, всеобъемлющий общественный кризис оставил очевидные последствия на совокупный психический статус личности, он в некоторой степени профилирует социально-психологические детерминанты человеческого фактора, так что сознание личного состава Армии, постоянного и особенно временного, подвергается сильному нажиму информационной системы, частных интересов и социоцентризмов всех видов. Все это может оказывать негативное влияние на политическую сознательность, боеспособность и моральный дух отдельных людей из армейского состава.

Для преодоления возможных последствий общественного кризиса на психический статус личности, автор с точки зрения психологии и психиатрии считает, что нашей системе всенародной обороны навязываются три значительные задачи: (1) в югославских масштабах сделать анализ про-

исхождения, значения и импликаций различных социоцентризов, особенно тех, в настоящее время присутствующих у нас; (2) произвести ревизию существующего анализа рабочих мест в Армии, чтобы обеспечить наиболее адекватное выполнение функциональных должностей, и (3) провести научное исследование стрессовой ценности жизненных событий, которым отдельные лица из состава Армии и вообще система всенародной обороны подвергаются в своей профессиональной и внепрофессиональной жизни.

Neka ustavno-pravna pitanja značajna za dogradnju i primenu sistema opštenarodne odbrane

General-major u penziji *BRANKO JOVANOVIĆ*

Nakon svega što se u poslednje vreme veoma brzo dogodilo u svetu, posebno na tlu Istočne i Srednje Evrope, krize socijalističkog društva uopšte, uključujući i naš samoupravni socijalizam, pojave nacionalizma u svom najlošijem izdanju, krize komunističkih partija, uključujući i naš Savez komunista itd., sada, u vreme dok su svi ti procesi još uvek u toku, veoma je teško davati odgovore na pitanja koja proizilaze iz postavljene teme ovog „okruglog stola“, tj. o dogradnji opštenarodne odbrane, jer nemamo jasne predstave o tome kako će naše društvo izgledati, na primer, za godinu dana, a da i ne govorimo za duži period. Svedoci smo, na žalost, toga da smo zapravo došli u takvu situaciju u kojoj se naša zemlja postepeno raspada, tako reći sama od sebe i to bez ikakvog ozbiljnijeg inostranog vojnog ili političkog pritiska, a da njeni zaštitni sistemi, uključujući i sam sistem opštenarodne odbrane, koliko je meni poznato, ne preduzimaju efikasnije mere da se tome već jednom stane na put i da se spreče aktivnosti kojima se permanentno pokušava rušenje Jugoslavije i njenog ustavnog poretka. Svojim delovanjem ti sistemi, prema svojim ustavnim kompetencijama, morali bi po svaku cenu sprečiti realizaciju raznih scenarija koji nesumnjivo postoje i imaju za cilj rušenje Jugoslavije, jer je ona vekovna težnja i nesumnjivi aktuelni i dalji interes svih naših naroda. Ona se posebno potvrdila svojim pozitivnim i

konstruktivnim učešćem na strani saveznika u posljednjem svetskom ratu, a i nakon njega kao važan i značajan činilac evropske i svetske političke scene i nezamenjiv faktor mira i saradnje na Balkanu i u Evropi

Mišljenja koja sam naveo o situaciji i prilikama u kojima se nalazi naša zemlja zasnovana su na ocenama i stavovima Predsedništva SFRJ sa nedavno održane sednice, na kojoj je razmatrana aktuelna političko-bezbednosna situacija u zemlji i ekspozea Predsedništva SFRJ, podnetog u Skupštini SFRJ 28. maja 1990. godine. Naime, Predsedništvo SFRJ, pored ostalog ocenilo je „da su pored rezultata u ostvarivanju ekonomske reforme i demokratizacije političkog sistema, politička situacija i stanje u zemlji u tolikoj meri složeni i nestabilni da se Jugoslavija nalazi u najkritičnijoj fazi razvoja“, da je došlo „do ozbiljnog narušavanja Ustavom SFRJ utvrđenog poretka i nepoštovanja važećih saveznih zakona i drugih pojava društvene nestabilnosti“, te da je „neophodno preduzeti i hitne mere radi zaštite teritorijalnog i političkog integriteta zemlje i nesmetanog funkcionisanja pravne države na celoj teritoriji Jugoslavije“ („Politika“, 29. maj 1990). A predsednik Predsedništva SFRJ, u pristupnom govoru na sednici Predsedništva od 15. maja 1990, upozorio je da su te opasnosti takve prirode „da one dosežu čak do mogućnosti izbijanja građanskog rata i raspada Jugoslavije, što ne smemo i nećemo dozvoliti“ („Politika“, 16. maj 1990).

AKTUELNA USTAVNO-PRAVNA PITANJA ZNAČAJNA ZA SISTEM NARODNE ODBRANE

Pošto je želja svih nas da stvorimo pravnu državu (svi to prihvatamo, barem na rečima), sada poseban značaj dobija načelo ustavnosti i zakonitosti, a u vezi s tim, pravilna primena ustava i zakona u svim oblastima, pa prema tome i u svim našim aktivnostima na dogradnji koncepcije opštenarodne odbrane, organizacije oružanih snaga i JNA, i donošenju odgovarajućih praktičnih planova. Zbog toga ću se u svom daljem izlaganju osvrnuti na neka od tih ustavno-pravnih pitanja, koja neposrednije utiču na izgradnju, razvoj i primenu sistema i koncepcije opštenarodne odbrane.

a) Promene u društvu morale bi se sprovoditi na ustavan i zakonit način, a ne kršenjem Ustava i zakona

Ekonomске i političke reforme koje se sprovode u našoj zemlji, deo su šireg procesa u svetu i Evropi. Tu spadaju napuštanje jednopartijskog sistema, uvođenje političkog pluralizma, pluralizma svojine, slobodnog tržišta, utemeljenje pravne države, i drugo. Sve te reforme, ako želimo da očuvamo stabilnost zemlje, moraju se sprovoditi na ustavan i zakonit način, a ne kroz permanentno kršenje ustava i zakona, što je u nas čest slučaj, a na šta se posebno ukazuje i u pomenutom ekspozeu Predsedništva SFRJ. Sledstveno tome, ne može se dozvoliti narušavanje ustavnih nacionalnih i građanskih prava i ličnih sloboda, kao ni dovođenje u pitanje zajedničkog života ljudi zbog stranačkih opredeljenja, divljanje šovinizma, najavljivanje promena unutrašnjih granica i osnivanja nacionalnih armija, štampanje sopstvenog novca, neizvršavanje obaveza materijalne i druge prirode prema federaciji, nesprovođenje saveznih zakona, uključujući i zakone koji se odnose na narodnu odbranu i vojnu obavezu, i drugo. Ili, prema našem ustavu (a i prema ustavima i praksi drugih demokratskih država), partije koje u svom programu imaju nameru da ruše ili prekrajaju ustavni sistem, tamo gde funkcioniše pravna država, ne bi uopšte ni mogle legalno postojati. U nas takve partije ne samo da postoje, već uspevaju i da pobeđuju na izborima, i to, na žalost, na čisto šovinističkoj platformi, uz svestranu materijalnu i drugu pomoć iz inostranstva, u kojoj neposredno i otvoreno učestvuje i neprijateljska emigracija kao i uz nesumnjivu pomoć i podršku pojedinih dosadašnjih rukovodstava Saveza komunista republika. Izbori su organizovani i stranke su bile oformljene iako to nije bilo predviđeno Ustavom SFRJ. Dakle, iz navedenih i mnogih drugih slučajeva, evidentno je ozbiljno kršenje ustavnosti i zakonitosti, a naš sistem, posebno federacija, barem za sada, ništa ozbiljno nije preduzimao da bi se to sprečilo.

b) Donošenje republičkih ustava nezavisno od Ustava SFRJ je atak na postojanje Jugoslavije, njen integritet i suverenitet

Može se očekivati da po dolasku na vlast te partije, i ne samo one, mada se deklarišu kao demokratske, uopšte neće

prihvatiti konstruktivan rad na donošenju novog ustava SFRJ i njegovim izmenama, da će odbijati svako normalno sporazumevanje u vezi s tim i da će permanentno sprovoditi ustavnu blokadu, kao što su to radila i dosadašnja rukovodstva tih republika, a svoje republičke ustave će i dalje lako menjati, unoseći u njih i odredbe koje nisu u skladu sa Ustavom SFRJ.

Sada pristupaju i izradi novih republičkih ustava polazeći od toga da sva suverena vlast pripada republikama, a da Jugoslavija može biti zasnovana samo na konfederativnim principima. U vezi s tim, predsednik Predsedništva SFRJ, u govoru od 15. maja 1990, rekao je: „Za našu zemlju bilo bi katastrofalno da dođe do usvajanja novih republičkih ustava nezavisno od novog ustava zemlje, jer bi tako SFRJ objektivno prestala da postoji. Time bi njen Ustav bio dezavuisan od republika, pa SFRJ ne bi mogla pravno da funkcioniše. Mnoge činjenice ukazuju da se takav kraj Jugoslavije perfidno planira i sistematski priprema i, u interesu svih, mora biti osujećen“. Time bi se i sistem opštenarodne odbrane u celini dezavuisao i, zapravo, onemogućio da dejstvuje. Dakle, bez zrna baruta propala bi naša zemlja, za koju su se generacije nesebično borile i žrtvovalе, i koja je i dalje nesumnjiv interes svih naših naroda i narodnosti i svakog našeg građanina.

c) Federacija ili konfederacija osnovno je pitanje zemlje, a ne samo terminološko pitanje

Kada je reč o konfederaciji, koju zagovaraju rukovodstva pojedinih republika treba imati u vidu da je, prema važećem Ustavu SFRJ, a i svim dosadašnjim ustavima, uključujući i odluke AVNOJ-a, opredeljena kao federacija. Istina, ona sadrži, posebno prema Ustavu od 1974. godine, i neke konfederativne elemente. Ustav se, prema našem sistemu, ne može promeniti, a u okviru toga ni federativni karakter zemlje, bez saglasnosti svih republika i pokrajina (pokrajina – kada je u pitanju njihov ustavni položaj predviđen Ustavom SFRJ). Većina republika i pokrajina i građana u njima, nesumnjivo je i dalje za federaciju. Ali, Ustav se, a u okviru toga i karakter države, ne može menjati većinom, a pogotovu se ne bi mogao izmeniti ako to manjina traži. Dakle, neop-

hodna je saglasnost svih republika i pokrajina. Ako takve saglasnosti nema, važeći ustav bi ostao nepromenjen i morao bi se i dalje poštovati sve dotle dok je na snazi.

Neki veoma odgovorni ljudi u našoj zemlji pitanju: federacije ili konfederacije ne pridaju neki veći značaj, verovatno smatrajući da je ono prevashodno terminološko, a da je značajan stvarni sadržaj nadležnosti i ovlašćenja te zajednice. Međutim, u sadašnjim uslovima to je veoma značajno i delikatno pitanje, jer bi prihvatanje konfederacije kao oblika naše zajednice bio, zapravo, jedan od načina perfidnog likvidiranja naše zemlje kao države, tj. ako bi se odstupilo od njenog federalnog ustrojstva i uređenja, koje imamo jasno izraženo od AVNOJ-a do sada.

Iz pravne teorije o federalizmu, a i praktičnih iskustava u svetu, vidi se da su konfederacije bile veoma labavi oblici međudržavnih zajednica i da one u svetu više ne postoje.

Mnoge konfederacije su se brzo raspadale. Neke od njih su se vremenom pretvorile u federacije (SAD i Nemačka; Švajcarska je i dalje nominalno konfederacija, a u suštini je to više federalna država, čak i sa izvesnim unitarnim karakteristikama). Istorija nije zabeležila nijedan primer prelaska iz federacije u konfederaciju. Konfederacija, u stvari nije nikakva država. To je neka vrsta zajednice (savez) država članica (koje imaju potpun suverenitet) i zasnovana je na njihovom međudržavnom ugovoru (pakt). Pošto konfederacija, u stvari, nije država, ona nema nikakvu sopstvenu državnu vlast, pa ni sopstvene državne organe, sopstvene izvorne prihode. Njene organe (skupština ili sl.) čine delegacije konfederalnih jedinica. Ona može donositi samo strogo određene odluke, kojih nema bez jednoglasnosti država, članica. Te odluke su, u najboljem slučaju, neka vrsta međunarodnih ugovora, između država učesnica, a ne odluke konfederacije kao države.

Konfederacija bi, u sadašnjim našim uslovima, u stvari bila potrebna republikama koje žele otepljenje, jer bi to bila platforma prolaznog značaja, u okviru koje bi se one više učvrstile kao samostalne i nezavisne države, obezbedile svoje granice i odgovarajuću afirmaciju na međunarodnom planu, koja im sad očigledno nedostaje, jer do sada nisu imale status nezavisne države.

d) Pravo na samoopredeljenje do otcepljenja

Kada je reč o ustavnim pitanjima značajnim za problematiku opštenarodne odbrane, treba imati u vidu da svaki naš narod u federaciji ima pravo na samoopredeljenje do otcepljenja, ali to pravo nemaju i narodnosti. O tome u nas, pošto se radi o ustavnom pitanju, može da odluči samo Skupština SFRJ, na zahtev određene republike i naroda u njoj, a ne i sama republika koja želi otcepljenje. Pre donošenja odluke o otcepljenju potrebna je saglasnost svih drugih republika. Autonomne pokrajine nemaju pravo na otcepljenje, jer su integralni deo svoje republike. Međutim, u svetskoj ustavnoj teoriji, a i u našoj teoriji i praksi sve do nedavno (posebno do iznošenja mišljenja Predsedništva SFRJ o tome), preovlađivalo je stanovište da je to pravo utrošeno samim činom ujedinjenja, na osnovu slobodno izražene volje naših naroda da je Jugoslavija trajna zajednica i da se svaki čas ili povremeno ne bi mogla po želji pojedinih delova razvrgavati, (prof. dr J. Đorđević, prof. dr R. Lukić i dr.). No, ako i prihvatimo, kao i Predsedništvo SFRJ, da pravo na otcepljenje i dalje postoji, da se ono može i dalje nesmetano koristiti, onda se to mora činiti uvek ustavnim putem, a nikako jednostranom voljom jedne federalne jedinice. Pokušaj otcepljenja koji ne bi bio u skladu sa Ustavom i zakonom neizbežno bi se morao oceniti kao protivustavni i nasilnički čin. U tim slučajevima neophodno je preduzeti sva Ustavom i Zakonom predviđena i dozvoljena sredstva. Takav jednostrani akt o otcepljenju i sa međunarodno-pravnog stanovišta ne bi mogao da bude prihvaćen.

MEĐUNARODNO-PRAVNI ASPEKTI KONFEDERACIJE

Stranke desnice, koje su već pobedile na izborima u pojedinim republikama, ističu kao svoj krajnji cilj potpunu nezavisnost svoje republike kao nacionalne države i njeno otcepljenje od Jugoslavije. Međutim, kao prelaznu mogućnost prihvataju i labavu konfederaciju, kao neku vrstu međudržavne zajednice sa veoma ograničenim ovlašćenjima. To čine

ne iz ljubavi prema Jugoslaviji (neki od njih čak otvoreno kažu da je Jugoslavija za njih strana zemlja, u kojoj su godinama bili obespravljani i materijalno zakinati), već u stvari, zbog toga da bi taj privremeni, odnosno prelazni period pripadanja konfederaciji iskoristili za ostvarivanje sledeća dva svoja osnovna cilja: učvršćivanje svojih granica i obezbeđenje svoje potpune državnosti radi priznavanja na međunarodnom planu.

Prema međunarodnom pravu, konfederacija je međunarodno-pravni, a ne unutrašnji odnos. Najpre se moraju konstituisati države kao međunarodni subjekti (a ne republike kao unutrašnje države i delovi zemlje), pa tek onda, putem međunarodnog ugovora, one mogu stvoriti konfederaciju. Da bi republike u međunarodno-pravnom smislu mogle postati države prvo bi morale da izdejstvuju njihovo priznavanje (tj. priznavanje svog otcepljenja) na međunarodnom planu i utvrde svoje granice, koje bi morale dobiti i neophodnu međunarodnu verifikaciju. Sada nijedna federalna jedinica u Jugoslaviji nema međunarodno-pravno utvrđene i priznate granice, to ima samo Jugoslavija kao celina. Granice između republika su, u stvari, administrativne, unutrašnje, a ne i državne. „Nijedna federativna jedinica sa stanovišta međunarodnog prava nema attribute državnosti kao što su *jus representationis* (da može biti predstavljena i da može primati diplomatske predstavnike), *jus ad bellum*, tj. pravo na oružanu silu, i *jus contractus*, tj. pravo ugovaranja“ (prof. dr Smilja Avramov, „Borba“ 7. maj 1990. godine). Sa stanovišta međunarodnog prava, to nisu države. Povelja Ujedinjenih nacija (Helsinški dokument i drugi međunarodno-pravni akti) garantuju teritorijalni integritet Jugoslavije, a ne Slovenije, Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine ili neke druge naše federalne jedinice. Procedura priznavanja tih država na međunarodnom planu, i u okviru toga, njihovih granica bila bi dugotrajna i veoma komplikovana. Nije to obična rastava braka, kako neki kažu. U vezi s tim pojavljuju se mnogi međunacionalni, politički, ekonomski i drugi problemi. Ako dođe do dezintegracije države postavlja se i pitanje šta ko nasleđuje i u čemu je kosledbenik ranije države. I dalje je osnovni princip međunarodnog prava – da se dugovi nikada ne opraštaju, a pri raspadu dugovi države prelaze na države naslednice. Ceo taj postupak bi se još više komplikovao i time što se, po pravilu, u sve to

mešaju strani činioci, pogotovu zainteresovane susedne zemlje, posebno ako imaju sakrivene ili otvorene pretenzije prema pojedinim područjima naše zemlje. No, sve te težnje za otcepljenjem u našim uslovima trebalo bi kvalifikovati kao antiistorijske i iracionalne. Tim pre, što se doista postavlja pitanje koliko je sve to što se u nas dešava stvar pojedinih rukovodstava, a koliko želja naroda. Takvi krajnji potezi očigledno se ne bi mogli činiti bez opštenarodnog referenduma, koji bi se sproveo u celoj Jugoslaviji, a takvi se referendumi obično sprovode pod međunarodnom kontrolom.

U NOVOM USTAVU JUGOSLAVIJE VAŽEĆA USTAVNA REŠENJA U OBLASTI NARODNE ODBRANE U OSNOVI, TREBA I DALJE ZADRŽATI

Polazeći od dosadašnjih iskustava iz ostvarivanja i razvoja koncepcije i sistema opštenarodne odbrane, a posebno od procesa koji se u društvu nekontrolisano odvijaju, teško se izjasniti o tome kakav bi trebalo da bude naš odbrambeni sistem i u čemu ga sve treba dograditi. Ako se ustavno i faktički održi federacija, kao državna i demokratska zajednica ravnopravnih naroda, sa odgovarajućom federalnom pozicijom koju zahteva moderno vreme, što je težnja većine u našoj zemlji, onda treba u osnovi zadržati sve bitne osnove naše dosadašnje odbrambene organizacije, tj. koncepcije opštenarodne odbrane kao polaznu osnovu i dograditi je po mnogim pitanjima kako je predloženo u uvodnim referatima ovog „okruglog stola“. Posebno je značajno da naša odbrambena koncepcija bude što realnije postavljena, bez ideologizacije i bez idealizacije našeg društva, države i sistema, i subjekata u društvu, uključujući i građanina.

Iz toga proizilazi da bi ustavna rešenja o pitanjima opštenarodne odbrane, predviđena Ustavom SFRJ, (jedinstvo sistema opštenarodne odbrane, jedinstvo oružane borbe i oružanih snaga, jedinstvo rukovođenja i komandovanja oružanim snagama, osnovni zadaci oružanih snaga, organizovanje JNA kao zajedničke oružane sile naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana, nadležnosti federacije i njenih organa u toj oblasti, opšta vojna obaveza za sve građane, primarna ulo-

ga građanina u odbrani zemlje, finansiranje JNA iz sopstvenih izvornih prihoda federacije, i drugo) trebalo i dalje u osnovi zadržati. Naravno, uz manje korekture, vezane za opšte izmene državnog i društvenog uređenja i za tehniku i ustrojstvo novog ustava, koji treba da bude što kraći i jasniji dokument. Od toga se polazilo i u Predlogu Predsedništva SFRJ za promene Ustava SFRJ. Tek nakon usvajanja novog ustava Jugoslavije, kada do toga dođe, trebalo bi pristupiti značajnijim promenama saveznog zakonodavstva u oblasti narodne odbrane (u 19–20 saveznih zakona koje u toj oblasti imamo). Pre svega, to bi se odnosilo na savezni Zakon o opštenarodnoj odbrani. U tom zakonu bi trebalo izvršiti obimnije promene, posebno one koje bi se odnosile na dezideologizaciju sistema i koncepcije opštenarodne odbrane, na izostavljanje uloge Saveza komunista i drugih društveno-političkih organizacija, na izostavljanje odredaba o komitetima opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, na pojedine subjekte sistema opštenarodne odbrane i drugo, na šta je šire ukazano u uvodnim referatima.

Moguće implikacije neustavnog i haotičnog uspostavljanja višestranačkog sistema.

Pukovnik dr DIMITRIJE BAUCAL

Opredeljujući se za učešće u raspravi hteo sam da naznačim nekoliko teza koje mogu biti, naravno po mom viđenju, povod za stvaralačku raspravu.

Prvo, odbrana je sa životom skopčana, napisao je Njegoš u *Luči mikrokozmi*. Navodeći tu njegovu veliku, i nadasve, istinitu misao, hteo sam samo potencirati da je i opstanak Jugoslavije u sadašnjoj kriznoj situaciji najdirektnije postao zavisn upravo od efikasnog funkcionisanja njenog odbrambeno-zaštitnog sistema i njenih oružanih snaga.

Potkrepiću tu polaznu tezu i glasom iz naroda (a kome verovati pre nego narodu?) Naime, razočaran retrogradnim procesima u našoj zemlji, i *to sve pod vidom demokratije i pluralizma*, poruči nam ovih dana taj probuđeni glas savesti da ne diramo u još preostali pouzdani temelj našeg zajedništva i jedinstva – Jugoslovensku narodnu armiju.

Navedeni primer, ali i mnogi drugi, nesumnjivo ukazuje na svu aktuelnost teme o kojoj raspravljamo.

Drugo, uvidom u realne društvene tokove i karakter istorijskog zaokreta ka jednom drugačijem društvu i kvalitetu ljudskog življenja, može se sagledati koliko je, pod teretom *višegodišnje krize, reformskih zaokreta, te pod razornim udarom jednog haotičnog stranačkog pluralizma*, razorena (odnosno *podrušvljena*) samoupravna *paradigma* našeg društva i našeg dosadašnjeg originalnog, autentičnog puta u socijalizam (društvena svojina kao dominantan oblik svojine; samoupravljanje kao vladajući društveni odnos; vladajući položaj radničke kalse; politički monopol SKJ; politički sistem socijalističkog samoupravljanja; dominantna uloga subjektivnog činioca kao fronta socijalističkih snaga itd.). Dakle, neke *najznačajnije vrednosti na kojima je bio*, s pravom, naučno-filozofski

i doktrinarno utemeljen koncept i praksa sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, čineći tako njihov logičan političko-klasni izraz, ali i, po svemu, komplementarnu vrednost.

Potvrđuje se, dakle, ocena o neminovnosti *promena u koncepciji opštenarodne odbrane i društvene samozaštite*. Pokazuje se, isto tako, da unutrašnji razlozi, sadržani u karakteru i smeru društvene reforme, *imaju u tome presudnu ulogu* (tržišni i pluralistički model i društveno opredeljenje).

Treće, posebno mi se čini značajno da se u ovom trenutku što celovitije sagleda mogući uticaj na te promene onih činilaca koji čine specifikum višestranačja, *kakvo pokušava da se konstituiše i legalizuje u nas*. Ukazao bih na neke od njih:

a) Višestranački sistem uspostavlja se bez „prvila igre“ uvrđenih na saveznom nivou, dakle u Skupštini SFRJ i za *celokupnu Jugoslaviju*.¹

A, upravo, u svim savremenim parlamentarnim sistemima, koji nam, prema nekima, služe za uzor, polazi se od prethodno utvrđenih pravila igre o višestranačkom organizovanju i delovanju, i tzv. *bazičnog konsenzusa o njima*, kojima se, prvenstveno čuvaju i garantuju esencijalne vrednosti društvenog sistema, političkog poretka i vladajućih društvenih

¹ To je, svakako samo jedna od neophodnih društvenih pretpostavki. Problem je utoliko veći što ne postoje ni sve druge. A one su brojne i neophodne da bi uspešno i na civilizacijski način funkcionisao politički pluralizam, pa u tom kontekstu i višestranački sistem. Tako, na primer, dr Jovica Trkulja navodi pet vrsta takvih pretpostavki: „reafirmacija pojedinca – građanina kao osnovnog subjekta“; uspostavljanje „demokratske i autnomne javnosti“; određenu stavovitu ekonomsku samostalnost i sigurnost – garanciju da građanska neposlušnost, nepodobnost i politički angažman neće biti sankcionisani negativnim ekonomskim i egzistencijalnim konsekvencama“; određene „institucionalne pretpostavke“ i, najzad „idejno-kulturne pretpostavke“ (videti šire: Dr Jovica Trkulja *Građanin sa uspravnim hodom*, „Borba“, 9. augusta 1989, str. 2).

Dr Vučina Vasović, s pravom ukazuje na još dve bitne pretpostavke: a) „demokratski politički pluralizam traži razvijanje parlamentarnih institucija u kojima se na regularan način obavlja nužna i ključna faza finalizacije političkog dijaloga i procesa odlučivanja“, i b) „konsenzus o nekim osnovnim vrednostima i ciljevima društva“ (Vučina Vasović, *Pretpostavke demokratskog pluralizma*, ravijalno izdanje „Komunista“: *Kuda ide socijalizam*, Beograd, decembar, 1989, str. 11).

Da bi politički pluralizam bio u funkciji demokratizacije društva, ukazuju, s pravom, i drugi autori. Na primer: dr Miroslav Pečujlić, *Za civilizovaniji oblik pluralizma* (Isto, str. 25 i 26), ili, o značaju i neophodnosti političke kulture i negovanju duha tolerancije: prof. Bora Kuzmanović, *Manjka nam politička kultura*, „Narodna armija“, 12. jul 1990, str. 12–14. Upravo zato što one nedostaju, ili su razvijene samo u ograničenom, odnosno skučenom obliku, politički pluralizam u formi višestranačja potencijalno sadrži i mnoštvo opasnosti, i po načinu kako se uspostavlja, ali i po već ispoljenim posledicama. Ne bez razloga, V. Goati će, s pravom, reći da je na delu jedna vrsta „neurotizovanog pluralizma“, a V. Vasović „divljeg“, „haotičnog“, „entropijskog“ pluralizma.

odnosa. Njih garantuje efikasna pravna država. Zbog toga nije čudno što čak i višepartijsko organizovanje u savremenim građanskim demokratijama *deluje kao integracioni i stabilizacioni činilac*. Sledeći tu civilizacijsku i demokratsku logiku, i u našem slučaju trebalo je prethodno utvrditi, i postići, opštedruštveni konsenzus o vrednostima na kojima će počivati i razvijati se jugoslovenska društvena zajednica, kojima bi se garantovala njena celovitost, stabilnost i karakter društvenih odnosa. Konkretno, takav konsenzus pretpostavljao je saglasnost i nepovredivost svih postulata na kojima je uspostavljena avnojevska Jugoslavija i na kojima se razvijala naša socijalistička revolucija. Posledice takvog nerazumnog i obrnutog redosleda poteza već se osećaju, a neke se mogu veoma lako naslutiti i pretpostaviti.

b) Zbog neutvrđenih jugoslovenskih pravila političkog organizovanja i delovanja sve je, praktično, u igri, i može biti u igri, pa i sama Jugoslavija, a time i njen koncept odbrane i jedinstvenih oružanih snaga.

c) Proizvoljnim i samosvesnim utvrđivanjem normi višestranačkog organizovanja u pojedinim republikama i pokrajinama, i to, reklo bi se, prvenstveno po meri opozicionih snaga i nacionalnih oligarhija, omogućen je legalan izlazak na političku scenu antikomunističkim i nacionalističko-separatističkim snagama, u osnovi antijugoslovenskim. Te retrogradne snage, što je dobro zapazio prof. Jovan Mirić, dovode u pitanje „sva slova u nazivu SFRJ... i socijalistički karakter, i federativno ustrojstvo i republikanski oblik vlasti, pa na koncu i ono „J“ – Jugoslaviju?“²

d) Time je dozvoljena izgradnja i političke infrastrukture „odozdo“. Tako su nacionalizam i nacionalističke snage dobile mogućnost da se konstituišu kao vlast, a republičke države kao nacionalne države, čime se najdirektnije negiraju temeljna ustavna opredeljenja o jednakosti građana, bratstvu i jedinstvu, jugoslovenskom socijalističkom patriotizmu i, konačno, federativnom karakteru Jugoslavije i njenom konceptu odbrane, jer ih upravo pretpostavljaju.

e) Iz istih razloga, nije teško pretpostaviti da se na taj način najdirektnije ide u susret *formiranju konfliktnog politič-*

² Jovan Mirić, *Kriza i demokracija*, saopštenje za znanstveni skup: *Razvoj, dileme i perspektive jugoslovenskog socijalizma*, Zagreb, 1988, str. 15.

kog sistema. Naime, već sada je moguće pretpostaviti da bi u Saveznoj skupštini mogli da se nađu federalisti i antifederalisti, komunisti i antikomunisti, nacionalisti, secesionisti, itd. Sličnu sudbinu bi mogle imati i sve savezne institucije. Kakve bi odluke u toj situaciji mogle donositi, i da li bih ih uopšte mogle donositi, nije teško pretpostaviti.

f) Pristajanje na takav red stvari najdirektnije znači i pristajanje na izvorni suverenitet republike, i to ne kao zajednica naroda, nego kao nacionalnih država. A kada se vlast uobliči na toj osnovi, institucionalizuje i konstituiše, samo je pitanje trenutka kada će takva vlast, njene institucije i organi postaviti pitanje opstanka i opravdanosti postojanja SFRJ. Ili, još tačnije, ispostaviti zahteve za formulisanje novog istorijskog dogovora o karakteru Jugoslavije. A on se svodi, u suštini, sudeći po DEMOSU i HDZ, jedino i isključivo na zahtev za konfederacijom ili secesionizmom (dakle, za razbijanjem Jugoslavije). Naravno, takvi zahtevi, koji se već ispostavljaju, na žalost, biće osnaženi, i već se snaže, legalnošću izbora svih organa vlasti, pa i njihovom legitimnošću. U tom kontekstu, pokreće se pitanje i redefinisanja koncepta odbrane, jedinstva oružanih snaga, formiranja nacionalnih armija, pa i potpuno samostalnih institucija spoljne politike.

U toj apsurdnoj situaciji, umesto, da opredeljenja na kojima je ustavno utemeljena SFRJ kao objektivno jedino moguća, na kojima je nastala i na kojima može opstati i razvijati se, budu aksiom i okvir za uspostavljanje pluralnog društva i demokratije, razgovor o Jugoslaviji će se nametnuti tek *post festum*. Dakle, kao finale pluralističkih izbora „bez jugoslovenskih pravila igre“ i prethodnih postulata koje uvažava svako civilizovano i prosperitetno društvo.

Izlaza iz takve situacije ima nekoliko.

Prvo, trebalo bi što pre, bez čekanja i oklevanja, praktično po *hitnom postupku*, doneti savezni zakon o političkom organizovanju i udruživanju, a zatim, snagom najvišeg zakonodavnog tela u zemlji, obezbediti usklađivanje republičkih propisa sa njima.

Drugo, treba redefinisati mnoge odrednice koncepcije opštenarodne odbrane sadržane u *Strategiji oružane borbe i Strategiji opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ*, prema novim reformskim opredeljenjima u oblasti društveno-

ekonomskih i političkih odnosa. U prethodnim izlaganjima bilo je reči o njima, pa ću navesti još neke od tih osnovnih odrednica koje su, s pravom, bile izvedene iz koncepta samoupravnog bića našeg društva.³

Šta, na primer, u novonastalim okolnostima, ali i u kontekstu projektovanih opredeljenja društvene reforme, utemeljenih na tržišnim zakonitostima, pluralizma oblika svojine i pluralnog organizovanja društva, treba da znače odrednice tipa:

„Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita znače... pokret najšireg uključivanja radnih ljudi i građana u odbrambeno-zaštitnu delatnost i način organizovanja, pripremanja i delovanja jugoslovenskog socijalističkog samoupravnog društva u odbrani i zaštiti...”⁴

Ili: „... Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita ne iscrpljuje se u konkretnim institucionalnim oblicima, već su najšire shvaćen odbrambeno-zaštitni pokret naoružanog naroda”.⁵

Zatim: „Trajna opredeljenja kao osnovni postulati ukupnog razvoja Jugoslavije jesu: izgradnja socijalističkog samoupravnog društva...; bratstvo i jedinstvo i ravnopravnost naroda i narodnosti Jugoslavije i federativno uređenje... U meri u kojoj se obezbeđuje razvoj Jugoslavije u skladu sa navedenim postulatima i njihovim doslednim realizovanjem, moguće je obezbediti i razvoj i izgradnju opštenarodne odbrane i društvene samozaštite...”⁶ Šta reći o valjanosti takvog doktrinar-nog stava ako se zna da smo se odrekli prvog postulata, a da su drugi ozbiljno dovedeni u pitanje dezintegracionim procesima.

I dalje: „*Savez komunista Jugoslavije, kao avangarda radničke klase i drugih radnih slojeva*, ima posebnu ulogu i istorijsku odgovornost za organizovanje, pripremanje i funkcionisanje ONO i DSZ... Najvažniji zadatak SKJ u ONO i DSZ jeste igradivanje visoke političke, moralne i odbrambene svesti ljudi i građana...”⁷

³ Videti: *Strategija opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ*, Beograd, 1987, str. 38.

⁴ Isto, str. 38.

⁵ Isto, str. 38.

⁶ Isto, str. 39.

⁷ Isto, str. 43.

Postavlja se pitanje čime i kako nadomestiti takvu ulogu Saveza komunista Jugoslavije ako se zna da je samosvojno ušao u proces demonopolizacije.⁸

Mora se postaviti i pitanje mogu li postojeće odredbe koje su izražavale duh najšire podružtvljenosti u rukovođenju i komandovanju oružanim snagama, naročito u Teritorijalnoj odbrani i civilnoj zaštiti, ostati nepromenjene, zatim odredbe o vanrednim prilikama itd.

Treće, očigledno je da oružane snage, a posebno JNA, moraju povratiti mnoge funkcije i delatnosti koje su do sada bile podružtvljene, tj. koje su bile predmet bavljenja institucija političkog sistema, i zbog samih promena u političkom sistemu.

⁸ Demonopolizacija SKJ je gubljenje ili odricanje od monopola vlasti u ekonomskoj, političkoj i ideološkoj sferi.

Dogradnja opštenarodne odbrane sa stanovišta vojnoprivredne delatnosti

General-potpukovnik prof. dr ALEKSANDAR STAMATOVIĆ

Polazeći od neminovnosti dogradnje opštenarodne odbrane i njenih implikacija na ulogu, strukturu i sposobnost Jugoslovenske narodne armije, sa stanovišta vojnoprivredne delatnosti aktuelna su dva osnovna pitanja: *prvo*, koje naoružanje i vojna oprema dobijaju prioritet za opremanje Armije u budućnosti i, *drugo*, da li koncept oslanjanja na vlastite snage u opremanju oružanih snaga naoružanjem i vojnom opremom ostaje u osnovi naše odbrambene koncepcije.

Na prvo pitanje se u okviru ove rasprave ne može odgovoriti. Međutim, čini se neophodnim da se, uporedo sa dogradnjom opštenarodne odbrane, sistematski radi na preispitivanju tehničke osnove naših borbenih formacija i utvrđivanju prioriteta u strukturi opremanja naoružanjem i vojnom opremom.

U vezi sa drugim pitanjem, u vojnoprivrednoj delatnosti se smatra da, uprkos tekućim i budućim promenama (u zemlji, okruženju i globalnim međunarodnim odnosima), koncept oslanjanja na vlastite snage u opremanju oružanih snaga naoružanjem i vojnom opremom treba da ostane trajna osnova naše odbrane. Takav stav je zasnovan na više činjenica, od kojih su dve najvažnije: (1) vlastiti vojno-industrijski kompleks, koji je sposoban da obezbedi veći deo naoružanja i vojne opreme za naše oružane snage, uslov je političke samostalnosti i autentične, racionalne odbrambene politike i odbrambene sposobnosti; (2) u našim uslovima još dugo će vojnoindustrijski kompleks objektivno biti činilac podsticanja razvoja celokupne industrije zemlje i njenog istraživačko-razvojnog potencijala. Uz to, vojnoindustrijski kompleks ima realne mogućnosti da u okviru već osvojenih savremenih sredstava i tehnologija ostane izvoznik naoružanja i vojne opreme.

Konceptom oslanjanja na vlastite snage u opremanju oružanih snaga naoružanjem i vojnom opremom u budućoj operacionalizaciji moraju se uvažavati: tržišni mehanizam u privređivanju, pa i u proizvodnji naoružanja i vojne opreme, i stratejski, odbrambeni interesi zemlje i njihove implikacije na uslove proizvodnje naoružanja i vojne opreme.

I u budućnosti će se naoružanje i vojna oprema nabavljati u inostranstvu ako njihova proizvodnja u zemlji ne bude ekonomski opravdana, a odbrambeni interes zemlje doveden u pitanje. Međutim, neophodno je unapred definisati kriterijume na osnovu kojih će se donositi odluke o vlastitoj proizvodnji, odnosno o uvozu, jer sada oni nisu egzaktno formulisani.

Armija mora očuvati jugoslovenski karakter i ostati glavna snaga odbrane

General-pukovnik u penziji prof. STEVO ILIĆ

Svoje izlaganje ću usmjeriti na tri pitanja. Prvo, na glavnu opasnost po bezbjednost naše zemlje u ovom trenutku i, u vezi s tim, na težište u razvoju opštenarodne odbrane, odnosno oružanih snaga. Drugo, govoriću o delikatnosti opredjeljivanja u vezi sa razvojem naoružanja u ovom trenutku u našim oružanim snagama. I treće, saopštiću svoje utiske o radu Saveza komunista Jugoslavije u Jugoslovenskoj narodnoj armiji. U mojoj diskusiji mnogo toga biće nedorečeno i nepotpuno, ali ću nastojati da osnovne misli iznesem što jednostavnije i otvorenije.

Prvo i u referatima i u diskusijama navedena su različita mišljenja o tome šta je u ovom trenutku glavna opasnost po bezbjednost naše zemlje, po integritet Jugoslavije. Mislim da naše unutrašnje prilike i, u okviru toga, konfrontiranje republika, sada i u dogledno vrijeme, čine *glavnu opasnost*, koja se prvenstveno ispoljava preko separatizma i nacionalizma, posebno albanskog, preko antikomunizma itd. Spoljne snage i spoljni činilac, koji takođe djeluju, što je više učesnika u diskusiji veoma dobro argumentovalo, ostvariće svoje namjere onoliko koliko budu jake unutrašnje neprijateljske snage. Ako je tako, postavlja se pitanje – šta je težište u okviru dogradnje opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Ovdje su navedene teze o brojnim promjenama u okviru mnogih pretpostavki za uspješno djelovanje sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite kakav smo do sada imali. To je nesporno, ali mislim da je u pitanju prolazna faza i da će osnovne vrijednosti koncepcije opštenarodne odbrane i društvene samozaštite – uz neke modifikacije – i dalje ostati na snazi. Ipak, ostavimo to budućim analizama, važno je da se svi slažemo da je u ovom trenutku Jugoslovenska narodna armija osnovni odbrambeni i kohezioni činilac u Jugoslaviji i,

nikada kao sada, glavna snaga sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Time ne reduciramo ulogu i značaj ostalih elemenata sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite već prihvatamo da u novonastaloj situaciji oni zakonomjerno imaju manji značaj, jer ih je društvena kriza unekoliko destabilizovala i ugrozila njihovu pretpostavljenu efikasnost. U vezi s tim, mislim da je optimalan prijedlog u prvom referatu da u ovom trenutku, uz Jugoslovensku narodnu armiju, treba da postoji partizanski ešelon i pokretne snage Teritorijalne odbrane, i da te dijelove treba još tješnje vezati za Jugoslovensku narodnu armiju i to organizacijski, a po potrebi i u rukovođenju i komandovanju.

U okviru *drugog* pitanja izdvojio bih dilemu o tome da li su naši tehnički instituti i naše naoružanje, kao i politika razvoja naoružanja, dovoljno usklađeni s koncepcijom opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Odavno smatram da se suviše ugledamo na velike armije, na njihova dostignuća – moderne avione, tenkove itd., umjesto da se više oslonimo na ono što nalaže specifičnost naše doktrine i koncepcije opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Ako je približno tačno ono što sam zagovarao i da su u ovom trenutku za bezbjednost naše zemlje najveća opasnost naše unutrašnje nedaće i, u vezi s tim, da treba imati Jugoslovensku narodnu armiju kao osnovnu snagu, onda i njeno naoružanje, oprema i obuka treba da budu primjereni tim uslovima. Da li naša doktrina postavlja takve zahtjeve tehničkim i razvojnim institucijama ili oni rade po zakonima vlastite inercije ili po ugledu na razvoj naoružanja i opreme velikih armija? Mislim da naše oružane snage moraju biti naoružane i osposobljene za suprotstavljanje stranoj agresiji. Slažem se s tim da nam u ovom trenutku najveća opasnost prijeti od dejstava niskog intenziteta. Moguća je i sprega snaga unutrašnjeg neprijatelja i strane intervencije u obliku dejstava niskog intenziteta. U tome i vidim veliku složenost razvojne politike naoružanja i vojne opreme naših oružanih snaga. Prema tome, smatram da je sada teže nego ranije, posebno u uslovima štednje, razviti politiku optimalnog razvoja naoružanja i vojne opreme, ali se težište mora odrediti.

Treće pitanje odnosi se na Savez komunista Jugoslavije. Želim posebno naglasiti da su rukovodstvo Saveza komunista Jugoslavije u Jugoslovenskoj narodnoj armiji i rukovodstvo

Armije i u ovoj teškoj društvenoj situaciji ispunili moja očekivanja. Na svim sjednicama Centralnog komiteta komunisti iz JNA imponovali su svojim argumentovanim istupima. Time bih htio da izrazim neslaganje sa diskutantima koji su primjećivali da vojska nije dovoljno prisutna u dnevnoj politici.

U našoj sadašnjoj situaciji značajno je napomenuti da nema nijednog vojnog starješine, pogotovu iz armijskog vrha, koji ne uvažava i visoko vrednuje tekovine parlamentarne višestranačke demokratije. Ali, isto tako, moramo biti svjesni činjenice da se višestranački sistem sada u Jugoslaviji konstituiše isključivo na nacionalnoj i, često, nacionalističkoj osnovi. Dozvoliti takav višestranački pluralizam u armijskoj sredini bilo bi ravno njenom razbijanju. Na drugoj strani, Savez komunista Jugoslavije je za sada skoro jedina politička partija koja i u svom nazivu i programskim opredjeljenjima ima jugoslovensku orijentaciju. Stoga mi je posve razumljivo nastojanje drugova iz aktivnog sastava Armije da u svojim redovima zadrže partijsku organizaciju, kako bi se u njenim okvirima i preko nje odvijao dio političkog života u Armiji. Lično imam potpuno razumijevanje za to.

Transformacija Teritorijalne odbrane u okviru dogradnje koncepcije odbrane

General-potpukovnik u penziji prof. JOVO NINKOVIĆ

Jedno od stalno aktuelnih pitanja daljeg razvoja sistema opštenarodne odbrane, doktrine i vojne strategije opštenarodnog odbrambenog rata, teorije ratne veštine i brojnih drugih aspekata odbrambenog organizovanja društva jeste i pitanje daljeg razvoja Teritorijalne odbrane kao komponente oružanih snaga, odnosno najšireg i najmasovnijeg oblika vojnog organizovanja naroda, kako se ona u nekim doktrinama (*Strategija oružane borbe*) definiše.

Kako je kompleks problematike Teritorijalne odbrane u uvodnim izlaganjima i prethodnim diskusijama već elaboriran, naznačiću samo nekoliko teza, odnosno osvrnuću se samo na neka pitanja pošto nisam sasvim u toku zbivanja u razvoju oružanih snaga, a posebno Teritorijalne odbrane.

Ipak, na osnovu nekih zvaničnih analiza i ocena, može se zaključiti da je u razvoju Teritorijalne odbrane došlo do nekih pojava i tendencija koje su, po mom mišljenju, u suprotnosti sa nekim opštim doktrinarnim opredeljenjima o mestu i ulozi te komponente oružanih snaga u sistemu opštenarodne odbrane, odnosno strategiji opštenarodnog odbrambenog rata. To se, pre svega, odnosi na:

- pojavu paralelizma, odnosno sve izraženije tendencije da se Teritorijalna odbrana po strukturi, organizacijsko-formacijskim karakteristikama jedinica i štabova, naoružanju i opremi i drugim svojstvima što više približili, pa u mnogim elementima i izjednači sa odgovarajućim jedinicama Jugoslovenske narodne armije;

- sve izraženije tendencije da se Teritorijalna odbrana transformiše u republičku, pokrajinsku, pa čak i opštinsku vojsku, i to ne samo kada se radi o Ustavom i Zakonom regulisanoj nadležnosti tih društveno-političkih zajednica u

razvoju i opremanju Teritorijalne odbrane već i kada je u pitanju njena upotreba, pri čemu se ona često označava i kao atribut državnosti i suvereniteta;

- nastojanje, pa i već snažno izraženu praksu unificiranja u razvoju jedinica i štabova Teritorijalne odbrane, odnosno tendencije da se oni razvijaju po manje-više istovetnoj nomenklaturi, bez obzira na izričite društveno-političke, nacionalne, prostorne, vojnostrategijske i druge uslove u kojima se Teritorijalna odbrana razvija, a pogotovu one u kojima bi ona delovala u slučaju rata:

- nedovoljno kritičan i nedovoljno selektivan prilaz pri razradi koncepta upotrebe jedinica Teritorijalne odbrane u borbi, posebno kada se radi o izvođenju klasičnih odbrambenih, napadnih i drugih dejstava, pri čemu se često gube iz vida neka opšta doktrinarna opredeljenja u vezi s njihovom namenom, a posebno činjenica da bi one u direktnom frontalnom sudaru sa nadmoćnijim i mnogo bolje opremljenim snagama protivnika pretrpele velike, pa i nenadoknadive gubitke.

S obzirom na to da razvoj Teritorijalne odbrane kao komponente i integralnog dela oružanih snaga proizilazi iz usvojenog koncepta odbrambenog organizovanja jugoslovenskog društva, odnosno karaktera i načina vođenja opštenarodnog odbrambenog rata, važna je činjenica da ona nije nastala da bi, pored ostalog, bila elemenat državnosti naših republika i pokrajina, tj. da bi bila republička, pokrajinska, ili čak, opštinska vojska, iako sve društveno-političke zajednice, odnosno njihova rukovodstva i drugi organi imaju ne samo ustavom i zakonom utvrđene obaveze i nadležnosti već i veliku odgovornost za razvoj tih jedinica, pa i upotrebu u određenim situacijama.

U vezi s tim, podsetiću na neka saznanja stečena u narodnooslobodilačkom ratu u Jugoslaviji (1941–1945), ali i u brojnim drugim narodnim i oslobodilačkim ratovima (Kina, Vijetnam), koja se odnose na mesto i ulogu teritorijalne komponente oružanih snaga, odnosno na njene funkcije i zadatke, od kojih se polazilo i pri koncipiranju razvoja naših oružanih snaga, odnosno Teritorijalne odbrane kao njihovog integralnog dela.

U osnovi, funkcije i zadaci Teritorijalne odbrane kao komponente oružanih snaga mogli bi se svrstati u četiri osnovne grupe zadataka:

1) izvođenje borbenih dejstava, odnosno nastavljjanje oružane borbe na svakom delu državne teritorije bez obzira na njegov konkretan operativno-strategijski položaj, a pre svega na privremeno zaposednutoj teritoriji, čime se operacionalizuje jedno od suštinskih doktrinarnih opredeljenja o njenom kontinuitetu i neprekidnosti, odnosno teritorijalnosti;

2) vojna kontrola ostvarenih slobodnih teritorija, baza i uporišta, koja će biti pod stalnim i različitim udarima i aktivnostima protivnika, počev od izviđačko-obaveštajnih, političko-propagandnih i diverzantskih do desantnih;

3) zaštita stanovništva, koje će takođe biti izloženo snažnim represalijama protivnika;

4) obezbeđenje funkcionisanja organa vlasti i drugih institucija sistema, posebno onih koje ostaju na privremeno zaposednutoj teritoriji, odnosno koje će se formirati na slobodnim teritorijama.

Na taj način Teritorijalna odbrana pored ostalog, oslobađa komande i jedinice Jugoslovenske narodne armije i omogućava im da se u celini posvete problemu vođenja oružane borbe.

Teritorijalna odbrana će te i brojne druge zadatke objektivno moći da obavlja, uz uslov da za to budu stvorene neke značajne političke, organizacione, doktrinarnе i druge pretpostavke, od kojih su posebno važne dve: (1) da na prostoru razvoja i delovanja snaga Teritorijalne odbrane i drugih delova oružanih snaga bude obezbeđeno maksimalno političko jedinstvo naroda i spremnost da se angažuje u oružanoj borbi i drugim oblicima borbe i otpora, i (2) da se za tu komponentu ponudi odgovarajuća vojna organizacija i način upotrebe u oružanoj borbi i drugim aktivnostima.

Bogata ratna praksa narodnooslobodilačkog i brojnih drugih ratova nedvosmisleno je pokazala da se bez ispunjenja ta dva uslova ne može ni govoriti o razvoju te komponente oružanih snaga, a pogotovu o uspešnom obavljanju navedenih i drugih zadataka i obaveza.

Oslonac na narod, njegove potencijale i izvore nije samo nužnost već i smisao postojanja Teritorijalne odbrane kao oblika masovnog vojnog organizovanja naroda. Bez toga ona ne može postojati, a kamoli provoditi neke borbene i druge aktivnosti uopšte, posebno na privremeno zaposednutoj teritoriji, lišena oslonca na organizovani sistem koji je stvaran u mirnodopskom periodu.

Slično bi se moglo reći i za neadekvatnu vojnu organizaciju Teritorijalne odbrane jer, ukoliko ne bude maksimalno prilagođena konkretnim prostornim, vojnostrategijskim i drugim uslovima, ne može ostvariti svoju ulogu čak ni uz maksimalnu podršku stanovništva. Mislim, pre svega, na broj i vrstu jedinica i štabova, njihov teritorijalni raspored, organizacijsko-formacijske karakteristike, sistem komandovanja i saradnje i druga svojstva tih jedinica i štabova.

Upravo zbog toga je opasna svaka organizacijsko-formacijska i funkcionalna unificiranost koja se u svakodnevnoj praksi ispoljava kao težnja da u svakoj republici, pokrajini, regiji i opštini, pa i svakom preduzeću, budu razvijene iste jedinice i štabovi i da one budu opremljene i naoružane kao i jedinice Armije.

Iskustva iz narodnooslobodilačkog rata u tom pogledu su poučna, bez obzira na to što se na njih mora gledati kritički i što bi se eventualno opštenarodni oslobodilački rat vodio u drugačijim uslovima. Na primer, od ukupno 541 partizanskog odreda, koliko ih je formirano od 1941. do 1945. godine, bataljonski sastav imala su 172, četni 92, a čak 277 partizanskih odreda bilo je manje od čete. Njihova jačina kretala se od desetine, ili nekoliko desetina, do 2.000–3.000 boraca.

I kada se radi o načinu upotrebe jedinica teritorijalne komponente, odnosno partizanskih odreda i drugih jedinica, iskustva su veoma poučna, jer su one, naročito posle formiranja brigada i divizija, upotrebljavane kao operativne komponente za manje složene i lakše zadatke.

Na primer, u drugoj banjalučkoj operaciji, septembra 1944, bilo je angažovano sedam partizanskih odreda, ali nijedan nije angažovan za napad na grad, već uglavnom na zadacima obezbeđenja kontrole pojedinih pravaca i zona.

U vezi s razvojem i funkcijama Teritorijalne odbrane želim da ukažem na još jednu okolnost. Naime, u njenom globalnom razvoju kao komponente oružanih snaga SFRJ s pravom se polazi od jedne (najteže) varijante u kojoj bi se mogla naći naša zemlja u slučaju agresije, a pre svega od pretpostavke da bi veći deo teritorije mogao biti zauzet i na određeni način kontrolisan od strane agresora. U toj situaciji bi upravo Teritorijalna odbrana i druge jedinice koje bi ostale na zauzetom prostoru trebalo da obezbede kontinuitet oružane borbe.

Međutim, bez obzira na ispravnost takvog opredeljenja moralo bi se voditi računa i o tome da su, pored radikalne oružane agresije, mogući i drugi oblici pritisaka i ugrožavanja, na šta ukazuje opšti razvoj i konstelacija snaga u Evropi. Mislim pre svega, na različite vidove specijalnog rata, agresije sa ograničenim ciljem, dejstva sa distance i druga dejstva kratkotrajnog i visokog intenziteta, u kojima teritorijalna odbrana ne bi mogla u potpunosti da obavlja sve predviđene funkcije. U takvoj situaciji glavnu ulogu moraju imati dobro opremljene i uvežbane jedinice Armije i sredstva kojima ona raspolaže, što se mora uzimati u obzir pri daljem razvoju jedne i druge komponente.

Prema tome, funkciju i zadatke Teritorijalne odbrane kao integralnog dela jedinstvenih oružanih snaga treba promatrati ne samo u kontekstu globalnog strategijskog koncepta opštenarodnog odbrambenog rata, već i konkretnog razvoja šire vojno-političke situacije, a posebno naših unutrašnjih političkih odnosa.

Teritorijalna odbrana će dostići svoj maksimalni razvoj upravo u ratnim uslovima, tj. tada kada bude bilo neophodno kroz različite forme vojnog organiziranja obuhvatiti što šire slojeve naroda u kom slučaju njen razvoj ne sme biti nikakvim unapred određenim propisima i shemama ograničen.

Drugim rečima, razmere konkretni oblici vojne organizacije, organizacijsko-formacijske i druge karakteristike Teritorijalne odbrane u ratnim uslovima zavisice ne samo od potreba koje proizlaze iz usvojenog koncepta opštenarodnog odbrambenog rata, već pre svega od konkretnih političkih, vojnostrategijskih, prostornih i drugih uslova.

U uslovima ispoljavanja manje radikalnih oblika pritiska i ugrožavanja bezbednosti zemlje Teritorijalna odbrana ne može imati takvu funkciju iz prostog razloga što ona po svojoj suštini i organizacijsko-formacijskim svojstvima nije u stanju da se efikasno suprotstavlja oblicima, metodama i sredstvima koje bi agresor u takvim slučajevima koristio.

Na kraju želim da naglasim da očigledno postoje razlozi da se razmotre, ako ne i redefinišu i osavremene neki opšti doktrinarni pogledi i neka konkretna rešenja koja se odnose na mesto, ulogu i razvoj Teritorijalne odbrane, i da se ona maksimalno usaglase sa konkretnom političkom i vojnostrategijskom situacijom u našem okruženju, a posebno sa našim unutrašnjim razvojem.

Problem utvrđivanja kvaliteta ljudskog faktora opštenarodne odbrane u sadašnjim uslovima

Pukovnik mr *VELIBOR MILOJEVIĆ*

Problem dogradnje opštenarodne odbrane u uslovima ubrzanih društvenih promena u Jugoslaviji i Evropi zaslužuje našu pažnju i angažovanje jer nameće veoma krupno državno pitanje naše zemlje.

U priloženim saopštenjima i diskusijama ukazano je na višedimenzionalni značaj toga pitanja. Svojom diskusijom želim da doprinesem naglašavanju jedne dimenzije, koja je, možda, i najsloženija. To je pitanje ljudskog faktora opštenarodne odbrane, i to samo aspekt koji se odnosi na čovekovo ponašanje prema opštenarodnoj odbrani i u opštenarodnoj odbrani u uslovima navedenih društvenih zbivanja. Svakako, tako formulisano pitanje je veoma široko i zahteva složenu teorijsku i empirijsku analizu, prvenstveno delovanja najznačajnijih društvenih činilaca u ovim društvenim promenama na odnos čoveka prema odbrani i na njegovo ponašanje prema zadacima opštenarodne odbrane.

Do sada smo u praksi polazili od pretpostavke da je odbrana SFRJ ne samo ustavno pravo i obaveza već i veoma značajna društvena i lična vrednost našeg čoveka, koja je u komplementarnom odnosu sa drugim društvenim vrednostima našeg socijalističkog samoupravnog društva. Smatrali smo da je kao takva snažno pozitivno delovala na svest i ponašanje ljudi, odnosno na shvatanje i prihvatanje njihove uloge, kao građana, u odbrani domovine. U tome, pretpostavljali smo, nije bilo bitnijih razlika na prostoru Jugoslavije. Na toj osnovi gradili smo dosadašnju koncepciju opštenarodne odbrane, u kojoj je ljudski faktor bio predominantni garant uspeha naše odbrane u odnosu na materijalno-tehnički i druge faktore. Naš sadašnji i budući koncept odbrane zemlje mora i dalje da se zasniva na kvalitetu ljudskog faktora, ali moramo računati s

tim da su društveni uslovi za razvijanje tih kvaliteta već danas promenjeni i da će sutra biti radikalno drugačiji.

U dosadašnjem razvijanju kvaliteta ljudskog faktora opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, prvenstveno čovekovog morala, društveni osnovi su bili: socijalističko samoupravno društvo, bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti, privredni i kulturni razvitak zajednice i poboljšanja uslova života radnih ljudi i građana, nezavisna i nesvrstana pozicija i politika zemlje, opštenarodna odbrana zasnovana na ideji naoružanog naroda, jugoslovenski jedinstveni karakter oružanih snaga i njihova snažna materijalno-tehnička osnova, i drugo. U tom procesu Savez komunista Jugoslavije i sve socijalističke snage imali su posebnu ulogu i istorijsku odgovornost, pre svega u izgradnji visoke idejno-političke i moralne svesti svih subjekata društva i mobilisanju na aktivno delovanje, organizovanje i pripremanje za odbranu i zaštitu.

Promene koje su u toku u našem političkom sistemu takve su da možemo s pravom tvrditi da je u nas u nastajanju potpuno novi politički sistem, sa bitno drugačijim osnovnim karakteristikama. One se naziru u sve većem ispoljavanju pravne države, višestranačkom političkom pluralizmu, parlamentarnom sistemu, sa neposrednim slobodnim, tajnim izborima, i tendenciji ka konfederaciji države. U takvim uslovima Savez komunista Jugoslavije dobija tretman ravnopravne partije u odnosu na druge. Kako to više nije jedinstvena organizacija, ona nema ni u opštenarodnoj odbrani i društvenoj samozaštiti ulogu koju je imala, posebno u izgrađivanju moralno-političke svesti za odbranu. Odnosno, na razvoj morala oružanih snaga utiču brojni činioci, koji još uvek nisu dovoljno prepoznatljivi.

Mi još nemamo pouzdane podatke o stepenu razvijenosti određenih kvaliteta ljudi značajnih za odbranu u korelaciji sa nastalim društvenim promenama, koje se i dalje odvijaju, da bismo mogli procenjivati koliko se koncepcija opštenarodne odbrane može oslanjati na ljudski potencijal naše zemlje. Drugim rečima, mi nemamo dovoljno obaveštenja o tome da li je došlo do promena određenih osobina ličnosti pojedinaca uporedo sa društvenim promenama, s obzirom na njihovu relativnu trajnost, ali i promenljivost.

Međutim, u ovom trenutku može se postaviti teza da su društvene promene različito uticale na manje trajne kvalitete ljudskog faktora, kao što su stavovi, mišljenja, uverenja o osnovnim društvenim vrednostima i promena tih vrednosti društva na kojima se zasnivala i opštenarodna odbrana. Na pojavu tih razlika sigurno su uticali različiti činioci, posebno različitost sistema informisanja i sadržaja informacija.

Poznato je da je jugoslovenski informativni prostor podeľjen, i da se ta podela približno poklapa sa republičko-pokrajinskim granicama. Različita viđenja značajnih društvenih procesa u našoj zemlji u pokrajinskim i republičkim rukovodstvima bila su prezentirana u „njihovim“ sredstvima informisanja kao jedina „ispravna informacija“. S druge strane, ograničenost širenja informacija drugih i „tuđih“ sredstava informisanja uticala je na formiranje jednostrane svesti i stavova naroda tog područja. Najčešće su tako prezentirane informacije bile zasićene nacionalnim, a negde i nacionalističkim emocijama, koje su veoma lako produkovale međunacionalnu netoleranciju, pa čak i mržnju. Sve to nije moglo proći bez negativnih posledica po svest pripadnika Armije, tim više, i opasnije, što naš unutararmijski sistem informisanja i sadržaji informacija koje smo plasirali unutar JNA nisu mogli da se u potpunosti suprotstave takvim negativnim uticajima izvanarmijskih sredstava informisanja, jer su ona bila prisutnija i agresivnija. Na osnovu toga, može se pretpostaviti (a to treba istraživanjem proveriti) da je nastupio proces kolebanja dela armijskog sastava o nekim društvenim vrednostima, uključujući i realizaciju koncepta odbrane zemlje na celokupnom njenom prostoru.

Društvena klima u nekim sredinama je takva da se ruše mnoge značajne socijalističke vrednosti, pa se tako i vrednosti vezane za odbranu napadaju, minimiziraju ili potpuno odbacuju. To je neminovno uticalo (a istraživanje bi trebalo da pokaže u kojem stepenu) na kognitivnu sferu (svest) ličnosti i emocionalna stanja koja u najvećoj meri determinišu i takvo čovekovo ponašanje, odnosno utiču na kvalitet moralne snage opštenarodne odbrane.

Napadi na Armiju u nekim sredstvima informisanja, solidarisane sa takvim napadima i stvaranje negativnog emocionalnog naboja kod ljudi prema JNA ozbiljan su pokazatelj

negativnog odnosa prema nosiocu odbrane, pa time i prema sadašnjem konceptu odbrane. S druge strane, naglašavanje značaja i vrednosti JNA kao kohezionog činioca Jugoslavije u sredstvima informisanja drugih sredina i stvaranje negativnog emocionalnog naboja prema protivnicima Armije i koncepcije opštenarodne odbrane, ukazuju na to da postoje snage na koje možemo računati u sprovođenju sadašnjeg ili dograđenog koncepta odbrane. Ali, na žalost, i na nejedinstvo društvenih grupa oko tog koncepta. To nam govori o tome da je, praktično, ugrožena moralna snaga opštenarodne odbrane, bez koje nema ni odbrane.

Naznačavanjem dela te problematike želeo sam da ukazem na ozbiljnost i složenost uslova na pronalaženju pravog koncepta daljeg izgrađivanja i razvoja morala odbrane u sadašnjem ili budućem vremenu. Neophodno je da se taj koncept zasnjuje na realnim osnovama (koje treba naučno i stručno proučiti) i na društvenim vrednostima na kojima će biti moguća jedinstvena Jugoslavija.

U ovom trenutku može se pretpostaviti da moral oružanih snaga treba razvijati na etičkim i motivacionim osnovama. Etičke osnove čine društvene i lične vrednosti koje reprezentuju napredno, civilizovano i humano društvo i svestrano razvijenu ličnost. Osnovne društvene vrednosti u vezi s Jugoslavijom, na kojima bi se razvijao moral odbrane, bile bi: Jugoslavija kao jedinstvena država i zajednička domovina svih njenih naroda i narodnosti; ustavom zagarantovane slobode i pravo čoveka da odlučuje o bitnim aspektima ličnog i društvenog života, uključujući pravo i dužnost da se osposobljava za odbranu Jugoslavije kao svoje domovine; ravnopravnost građana Jugoslavije bez obzira na pol, rasu, veru, nacionalnu i socijalnu pripadnost, političku opredeljenost i organizovanost u korišćenju sloboda, prava i dužnosti garantovanih Ustavom Jugoslavije, uključujući i odbranu; odbrana Jugoslavije kao nezavisne, teritorijalno celovite i slobodne zemlje; oružane snage kao jedinstvena oružana sila za odbranu Jugoslavije i Armija svakog građanina, u kojoj vidi svoje mesto i ulogu. Ako takvih vrednosti ne bude, tj. ako ne bude jedinstvene koncepcije odbrane, neće biti ni jedinstvene oružane sile. Ne treba da živimo u iluzijama da će se te vrednosti spontano i mirno stvarati, ili da će to neko drugi učiniti. Moramo

doprinositi njihovom stvaranju i kod pripadnika Armije, i u društvu. Sadašnje društvene promene i procesi su već radikalni, pa je realan zaključak da su uticali i na svest i ponašanje pripadnika Armije. A koliko su i kako uticali, moramo temeljito istražiti kako bismo imali jasnije putokaze u smislu šta i kako treba dalje raditi na razvoju i utvrđivanju koncepcije opštenarodne odbrane na osnovama kvaliteta ljudskog faktora u Armiji, a potom i u društvu.

Završna reč

Na završetku ove celodnevne rasprave, na temu *Dogradnja opštenarodne odbrane u okviru ubrzanih promena svetske vojno-političke situacije i društvenih reformi u našoj zemlji*, dozvolite mi da, kao predsednik Saveta časopisa „Vojno delo“ i predsedavajući skupa, saberem vlastite utiske i sugerišem dalji rad na prezentaciji i korišćenju ideja, mišljenja i predloga koji su se čuli.

Smatram da bi za potpuniju i meritorniju ocenu naše rasprave ipak trebalo više vremena i kritička distanca prema svemu što smo u toku nje čuli i unapred pripremili. Međutim, u celini, i to na visokom stručnom i profesionalnom, a politički odmerenom nivou, ostvarili smo ciljeve postavljene prilikom opredeljivanja za ovakav oblik rada. Naime, smatram da je „okrugli sto“ u osnovi potvrdio generalnu hipotezu od koje smo pošli u pripremi i organizovanju ove rasprave, i ona je dominirala u gotovo svakoj danas izgovorenoj rečenici. Tu hipotezu bih, u slobodnoj interpretaciji i krajnje reducirano i uopšteno, ovako formulisao: (1) menjaju se neki bitni činioci na kojima počiva i iz kojih se izvodi naša koncepcija opštenarodne odbrane i neki njeni strateški delovi i elementi, što implicira odgovarajuću dogradnju u gotovo svim koncepcijskim elementima; (2) i pored činjenice da se dešavaju i da su se već desile krupne promene u okviru činilaca koji utiču na našu koncepciju, njena osnovna opredeljenja ne treba menjati, već izvršiti neophodnu dogradnju kako bismo, prema novim izazovima vremena, bili na nivou tih zadataka.

Većina učesnika u raspravi saglasna je o potrebi i smerovima za dogradnju naše odbrambeno-zaštitne koncepcije, a i pojedinci koji su u svojim diskusijama sugerisali radikalnije

promene smatraju da je naša koncepcija u potpunosti odgovarala vremenu s kraja šezdesetih do prve polovine osamdesetih godina. U međuvremenu, uslovi su se značajno promenili, pa bismo morali mnogo brže i mnogo temeljitije menjati neke elemente naše strategijske koncepcije. Smatram da, i pored činjenice što sam, kao i vi, svestan brzine i sveobuhvatnosti promena koje treba respektovati, strategijsku koncepciju moramo menjati s mnogo više stručnog opreza nego što ga imamo u nekim drugim oblastima društvenog života, i da postojeća rešenja ne smemo napustiti sve dok svestrano ne sagledamo osnovne slabosti i ne dođemo do pravih rešenja. Kontinuitet u razvoju naše koncepcije odbrane, koji smo tokom celokupnog posleratnog perioda imali, podrazumeva sistematičnost, koja nam u društvu inače nedostaje, strpljiv i studiozan rad, a ne brzopletost i inovativnost po svaku cenu.

Stekao sam utisak da smo, kako i priliči skupu ovog renomea i sastava, vodili krajnje tolerantnu i visokostručnu raspravu o veoma značajnim pitanjima, kao što je dogradnja naše koncepcije opštenarodne odbrane. To što je bilo i različitih, pa i oprečnih mišljenja ne bi trebalo da smeta, jer se time potvrdila pretpostavka da će stručnjaci za određene oblasti odgovorno i argumentovano izlagati svoja saznanja i davati predloge i sugestije, zasnovane na nauci, prema svom viđenju našeg budućeg odbrambenog razvoja. Mislim da smo i u tom pogledu ispunili očekivanja, i da će bogatstvo predloga i sugestija izrečenih na ovom skupu biti izuzetno korisno u našoj budućoj praksi izgradnje sistema opštenarodne odbrane i, posebno, oružanih snaga, te da će nam građa sa ovog „okruglog stola“ biti dobra osnova za nova, buduća, konkretnija i svestranija promišljanja pojedinih segmenata naše odbrane.

S obzirom na činjenicu da se rasprava odvijala u kontinuitetu, a ne po odvojenim tematskim celinama, predlažem da se pripremi dvobroj „Vojnog dela“ i da se u njemu građa grupiše u tri celine: jednu celinu da čine četiri uvodna referata, i to redosledom kojim su, u izvodima, bili saopšteni na „okruglom stolu“; u drugoj treba da se nađu sva unapred pripremljena saopštenja učesnika „okruglog stola“, i u trećoj celini treba dati sve diskusije učesnika rasprave, po mogućnosti vodeći računa o njihovoj tematskoj pripadnosti.

Na kraju, najsrdačnije zahvaljujem što ste se odazvali pozivu da prisustvujete „okruglom stolu“ i što ste svojim priložima i diskusijama doprineli rasvetljavanju te za nas veoma značajne teme. Smatram da će naši napori na dogradnji koncepcije opštenarodne odbrane i politike izgradnje oružanih snaga u rezultatima ovog „okruglog stola“ imati pouzdan stručni i teorijski oslonac.

General-potpukovnik
Ivan Radanović

Tehnički urednici
Slavoljub Kujundžić, akad. slikar
Milka Vladanović

Meteri u fotoslogu
Branko Marković
Mirko Obradović

Jezički redaktor
Nada Dragišić, profesor

P r e v o d i o c i
na engleski
Dušan Isaković

na francuski
Svetomir Jakovljević
Radoslav Đerić, profesor

na ruski
Zoran Stevanović, profesor

Korektor
Ljiljana Čičić